НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОПЧА ВАДИМ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.3/.7:343.9:355.011

ДИСЕРТАЦІЯ

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ ВИПРАВДОВУВАННЮ, ВИЗНАННЮ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЮ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЇ ЇЇ УЧАСНИКІВ

081 «Право»
08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____**В. В. Копча**

Науковий керівник: Батиргареєва Владислава Станіславівна, доктор юридичних наук, професор

Харків – 2026

АНОТАЦІЯ

Копча В. В. Кримінологічна характеристика та запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, Харків, 2026.

Дисертація є комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем, пов'язаних з виправдовуванням, визнанням правомірною, запереченням збройної агресії Російської Федерації проти України та глорифікацією її учасників, через призму сучасного кримінологічного аналізу детермінант цих суспільно небезпечних діянь та ефективності заходів щодо їх запобігання.

У дисертації обґрунтовано концептуальний підхід до розуміння передумов появи масової глорифікації агресора на території України. Встановлено, що така масовість часто пов’язана з бажанням глорифікаторів «реінкарнувати» минуле, що особливо поширено серед тих, хто застав часи існування СРСР.

За допомогою історико-правового аналізу явища глорифікації простежено його еволюцію, що в різний час було пов’язано з прославлянням агресивних війн, окупаційних режимів та їх учасників. Це дозволило виявити закономірності трансформації суспільного ставлення до таких проявів та обґрунтувати необхідність їх криміналізації в умовах сучасної збройної агресії.

Обґрунтовано, що на швидкість поширення явища глорифікації серед населення України впливають два основні фактори: інформаційний вплив РФ (інформаційна агресія РФ) у тому числі, що здійснюється через мережу Інтернет та ЗМІ (медіа); гібридність триваючої війни (поширення ІПСО, фейків, вплив пропаганди на населення України, у тому числі через російську церкву).

Встановлено, що сучасна глорифікація агресора в Україні зазнала якісної трансформації порівняно з історичними аналогами – від возвеличення персоналій до прагматичного використання наративів про покращення побутових умов населення, лейтмотивом яких є теза: «при Росії жилося б краще».

Так само в українському суспільстві виявлено феномен паралельної глорифікації: позитивної (прославляння українських захисників) та негативної (прославляння агресора та його дій).

Узагальнено наявні в науковій літературі погляди щодо термінологічного апарату, який використано у ст. 436^2 КК України. На основі аналізу судової практики встановлено, що діяння, передбачені ст. 436^2 КК України, мають різний ступінь суспільної небезпеки – від одиничних висловлювань у соцмережах до систематичної, заснованої на ідеологічних мотивах діяльності з підтримки наративів ворога. При цьому форми прояву досліджуваного кримінального правопорушення варіюються від спонтанних, неаргументованих емоційних коментарів під впливом російської пропаганди, до цілеспрямованої координованої діяльності з поширення наративів про «громадянський конфлікт», що потребує диференційованого підходу до кримінально-правової оцінки та профілактики.

Обґрунтовано необхідність диференціації кримінально-правової відповідальності залежно від форми вчинення діяння: встановлено, що приватні висловлювання з виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників мають значно нижчий ступінь суспільної небезпеки порівняно з публічними, хоча й здатні формувати проросійські настрої через механізм «ланцюгової передачі» в близькому соціальному оточенні.

Запропоновано встановити адміністративну відповідальність за виправдовування агресії в приватних розмовах та зберегти кримінальну відповідальність за публічні форми таких діянь, що забезпечить пропорційність покарання ступеня суспільної небезпеки.

Встановлено, що виготовлення та поширення матеріалів із виправдовуванням, визнанням правомірною, запереченням збройної агресії РФ та глорифікацією її учасників у цифровому просторі створює якісно новий рівень суспільної небезпеки через миттєве охоплення необмеженої аудиторії, вірусне розповсюдження через алгоритми соціальних мереж та формування стійких інформаційних бульбашок із проросійським контентом. Виявлено феномен «несвідомого співучасника», коли особи поширюють анонімні неперевірені матеріали, перетворюючись на ланки інформаційної агресії та надаючи псевдолегітимності пропагандистським наративам.

Проведено дослідження зарубіжного досвіду криміналізації подібних діянь до тих, що містяться у ст. 436^2 КК України, що дозволило виявити відсутність спеціальних норм про глорифікацію агресора в більшості держав та встановити, що такі норми зазвичай з'являються як ретроспективна реакція на травматичні події через доволі значний проміжок часу після їх завершення.

Встановлено, що унікальність українського досвіду полягає у криміналізації глорифікації агресора та подібних до неї діянь в умовах триваючої збройної агресії, комплексному охопленні різних форм інформаційної підтримки агресора та необхідності протидіяти агресії держави, з якою Україна мала спільну історію та тісні культурні зв'язки, що створює особливі кримінологічні виклики.

Задля забезпечення повноти дослідження проаналізовано досвід агресора – Російської Федерації, яка використовує розгалужену систему норм КК РФ для переслідування громадян за підтримку України (статті 280, 280^3, 280^4, 275, 282 КК РФ), на основі чого виявлено певну «дзеркальність» підходів: Україна криміналізує глорифікацію агресії, РФ – підтримку опору. Встановлено, що непослідовність російського правозастосування з довільним вибором статей для кваліфікації відповідних діянь демонструє репресивний характер використання кримінального права державою-агресором.

На підставі комплексного аналізу статистичних даних за 2022-2025 роки встановлено, що при зменшенні загальної кількості зареєстрованих

кримінальних правопорушень за статтею 436^2 КК України значно зріс відсоток притягнення до відповідальності осіб, що вчиняють діяння з виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ або глорифікацію її учасників. Аналіз регіональної структури показав, що найвища концентрація правопорушень спостерігається у прикордонних та прифронтових областях.

На основі проведеного опитування фахівців та всебічного аналізу явища латентизації встановлено особливості її проявів при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України. Досліджено важливу інституційну проблему відсутності безпосереднього потерпілого: хоча об'єктом посягання виступають державні та суспільні інтереси, реальний вплив здійснюється на конкретних осіб, які під дією пропагандистського контенту чи висловів можуть перетворитися з пасивних споживачів на активних поширювачів антидержавних наративів (глорифікаторів).

На основі комплексного аналізу статистичних даних та проведеного емпіричного дослідження вироків, що містяться в ЄРСР визначено типові ознаки особи, що вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України: переважно чоловіки старші 40 років із базовою середньою або професійно-технічною освітою, непрацюючі громадяни України або пенсіонери, які діють переважно з ідеологічних мотивів. Установлено, що для таких осіб характерні обмежений загальнокультурний розвиток, деформована правова свідомість під впливом антиукраїнської пропаганди, ностальгія за радянським минулим та викривлене розуміння національної ідентичності України. Доведено, що нездатність до критичного аналізу інформації та схильність до сприйняття російських наративів призводить до виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників. Характерною є також швидка зміна позиції після притягнення до відповідальності, що демонструє поверховість переконань та відсутність глибокої ідеологічної мотивації.

Здійснено системний аналіз чинників, що зумовлюють вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України.

Запропоновано до таких відносити культурно-ментальні, інформаційно-психологічні, ідеологічні, соціально-економічні, а також недосконаліть кримінального законодавства у досліджуваній сфері. Встановлено, що війна виступає системоутворюючим чинником, за умови існування якого всі інші набувають особливої інтенсивності та деструктивного впливу.

Доведено необхідність пріоритетної орієнтації державної політики на молодь, оскільки це покоління, по-перше, зазнало меншого ідеологічного тиску з боку Росії; по-друге, володіє більшим потенціалом для трансляції цінностей української державності старшим поколінням порівняно з офіційними державними структурами.

Запропоновано серед заходів загальносоціального запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників виділяти такі: комплексна державна підтримка патріотичного виховання та історичної освіти; соціально-економічна підтримка (особливо підтримка постраждалих від російської агресії регіонів); розвиток цифрової обізнаності, медіаграмотності та кіберзахисту населення; міжнародна співпраця у сфері боротьби з російською інформаційною агресією.

Розроблено пропозиції щодо заходів спеціально-кримінологічного запобігання, серед яких визначено: контроль за інформаційним простором; програми переорієнтації антисуспільних установок через роз'яснювальну роботу; стратегічна суспільна комунікація та демонстраційний ефект; заходи активного втручання правоохоронних органів з урахуванням підслідності.

За результатами проведеного у роботі кримінологічного аналізу встановлено категорії осіб, які характеризуються підвищеним ризиком вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України та потребують цільової профілактичної роботи.

Обґрунтовано необхідність диференційованого застосування заходів індивідуального запобігання кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 436^2 КК України, залежно від наявності в особи попередньої судимості за

злочини проти основ національної безпеки України чи проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, запобігання злочинності, злочинність, держава-агресор, збройний конфлікт, воєнні злочини, гібридна війна, інформаційна війна, права людини, дотримання прав людини, глорифікація, глорифікатор.

SUMMARY

Kopcha V. V. Criminological Characteristics and Prevention of Justification, Recognition as Lawful, Denial of the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine, and Glorification of Its Participants. – Qualification scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law» (08 – Law). – Academician V. V. Stashis Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, 2026.

The dissertation is a comprehensive study of theoretical and practical problems related to the justification, recognition as lawful, denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and the glorification of its participants, through the prism of modern criminological analysis of the determinants of these socially dangerous acts and the effectiveness of measures for their prevention.

The dissertation substantiates a conceptual approach to understanding the preconditions for the emergence of mass glorification of the aggressor on the territory of Ukraine. It is established that such mass character is often associated with the desire of glorifiers to “reincarnate” the past, which is particularly widespread among those who lived during the existence of the USSR.

Through historical and legal analysis of the phenomenon of glorification, its evolution is traced, which at different times was associated with the glorification of aggressive wars, occupational regimes and their participants. This made it possible to identify patterns of transformation in public attitudes toward such manifestations and to substantiate the need for their criminalization under conditions of modern armed aggression.

It is substantiated that the speed of spread of the glorification phenomenon among the population of Ukraine is influenced by two main factors: the informational influence of the Russian Federation (information aggression of the Russian Federation), including that carried out through the Internet and mass media; and the hybrid nature of the ongoing war (the spread of information-psychological special

operations, fakes, and the influence of propaganda on the population of Ukraine, including through the Russian church).

It is established that modern glorification of the aggressor in Ukraine has undergone a qualitative transformation compared to historical analogues – from the exaltation of personalities to the pragmatic use of narratives about the improvement of living conditions of the population, the leitmotif of which is the thesis: “life would be better under Russia”.

Similarly, the phenomenon of parallel glorification has been identified in Ukrainian society: positive (glorification of Ukrainian defenders) and negative (glorification of the aggressor and his actions).

The existing scientific views on the terminological apparatus used in Article 436^2 of the Criminal Code of Ukraine are generalized. Based on the analysis of judicial practice, it is established that the acts provided for in Article 436^2 of the Criminal Code of Ukraine have varying degrees of public danger – from single statements in social networks to systematic, ideologically motivated activities to support enemy narratives. At the same time, the forms of manifestation of the criminal offense under study vary from spontaneous, unargued emotional comments under the influence of Russian propaganda to purposeful coordinated activities to spread narratives about a “civil conflict”, which requires a differentiated approach to criminal-law assessment and prevention.

The necessity of differentiating criminal liability depending on the form of commission of the act is substantiated: it is established that private statements justifying, recognizing as lawful, denying the armed aggression of the Russian Federation and glorifying its participants have a significantly lower degree of public danger compared to public ones, although they are capable of forming pro-Russian sentiments through the mechanism of “chain transmission” in close social circles.

It is proposed to establish administrative liability for the justification of aggression in private conversations and to retain criminal liability for public forms of such acts, which will ensure the proportionality of punishment to the degree of public danger.

It is established that the production and dissemination of materials justifying, recognizing as lawful, denying the armed aggression of the Russian Federation and glorifying its participants in the digital space creates a qualitatively new level of public danger through the instantaneous coverage of an unlimited audience, viral dissemination through social media algorithms and the formation of stable information bubbles with pro-Russian content. The phenomenon of an "unconscious accomplice" is identified, when individuals disseminate anonymous unverified materials, turning into links of information aggression and giving pseudo-legitimacy to propaganda narratives.

A study of foreign experience in criminalizing acts similar to those contained in Article 436^2 of the Criminal Code of Ukraine was conducted, which made it possible to identify the absence of special norms on the glorification of the aggressor in most states and to establish that such norms usually appear as a retrospective reaction to traumatic events after a rather significant period of time after their completion.

It is established that the uniqueness of the Ukrainian experience lies in the criminalization of the glorification of the aggressor and similar acts under conditions of ongoing armed aggression, comprehensive coverage of various forms of informational support for the aggressor and the need to counter the aggression of a state with which Ukraine had a common history and close cultural ties, which creates special criminological challenges.

To ensure the completeness of the study, the experience of the aggressor – the Russian Federation – was analyzed, which uses an extensive system of norms of the Criminal Code of the Russian Federation to prosecute citizens for supporting Ukraine (Articles 280, 280^3, 280^4, 275, 282 of the Criminal Code of the Russian Federation). On this basis, a certain "mirror symmetry" of approaches is identified: Ukraine criminalizes the glorification of aggression, while the Russian Federation criminalizes support for resistance. It is established that the inconsistency of Russian law enforcement with the arbitrary choice of articles for the qualification of relevant acts demonstrates the repressive nature of the use of criminal law by the aggressor state.

On the basis of a comprehensive analysis of statistical data for 2022–2025, it is established that while the total number of registered criminal offenses under Article 436^2 of the Criminal Code of Ukraine has decreased, the percentage of bringing to justice persons who commit acts of justification, recognition as lawful, denial of the armed aggression of the Russian Federation or glorification of its participants has significantly increased. The analysis of the regional structure showed that the highest concentration of offenses is observed in border and front-line regions.

On the basis of the expert survey conducted and a comprehensive analysis of the latency phenomenon, the peculiarities of its manifestations in the commission of the criminal offense provided for in Article 436^2 of the Criminal Code of Ukraine are established. An important institutional problem is investigated – the absence of a direct victim: although state and public interests are the object of encroachment, the real impact is exerted on specific individuals who, under the influence of propaganda content or statements, can transform from passive consumers into active disseminators of anti-state narratives (glorifiers).

On the basis of a comprehensive analysis of statistical data and empirical research of verdicts contained in the Unified Register of Court Decisions, typical characteristics of the person committing the criminal offense provided for in Article 436^2 of the Criminal Code of Ukraine are determined: predominantly men over 40 years of age with basic secondary or vocational education, unemployed Ukrainian citizens or pensioners, acting mainly from ideological motives. It is established that such persons are characterized by limited general cultural development, deformed legal consciousness under the influence of anti-Ukrainian propaganda, nostalgia for the Soviet past and a distorted understanding of Ukraine’s national identity. It is proven that the inability to critically analyze information and susceptibility to Russian narratives leads to justification, recognition as lawful, denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine and glorification of its participants. A characteristic feature is also a rapid change of position after being held accountable, which demonstrates the superficiality of convictions and the absence of deep ideological motivation.

A systematic analysis of the factors that determine the commission of the criminal offense provided for in Article 436^2 of the Criminal Code of Ukraine has been carried out. It is proposed to include among them cultural-mental, informational-psychological, ideological, socio-economic factors, as well as the imperfection of criminal legislation in the studied field. It is established that war acts as a system-forming factor, under the condition of whose existence all others acquire special intensity and destructive impact.

The necessity of prioritizing state policy toward youth is proven, since this generation, first, has experienced less ideological pressure from Russia; second, has greater potential for transmitting the values of Ukrainian statehood to older generations compared to official state structures.

It is proposed that among the measures of general social prevention of justification, recognition as lawful, denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and glorification of its participants, the following should be distinguished: comprehensive state support for patriotic education and historical education; socio-economic support (especially support for regions affected by Russian aggression); development of digital awareness, media literacy and cybersecurity of the population; international cooperation in the fight against Russian information aggression.

Proposals for measures of special criminological prevention have been developed, among which the following are identified: control over the information space; programs for reorientation of antisocial attitudes through explanatory work; strategic public communication and demonstration effect; measures of active intervention by law enforcement agencies taking into account jurisdiction.

Based on the results of the criminological analysis conducted in the work, categories of persons characterized by an increased risk of committing the criminal offense provided for in Article 436^2 of the Criminal Code of Ukraine and requiring targeted preventive work are established.

The necessity of differentiated application of measures of individual prevention of the criminal offense provided for in Article 436^2 of the Criminal Code of Ukraine,

depending on the presence in the person of a previous conviction for crimes against the foundations of national security of Ukraine or against peace, security of humanity and international legal order, is substantiated.

Keywords: criminal offense, criminal liability, crime prevention, criminality, aggressor state, armed conflict, war crimes, hybrid warfare, information warfare, human rights, observance of human rights, glorification, glorifier.

Список публікацій здобувача:

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Копча В. В. Кримінально-правові та кримінологічні завдання аналізу глорифікації агресора (стаття 436^2 Кримінального кодексу України). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. № 47. Том 1. С. 230-236. DOI: 10.31359/2079-6242-2024-47-230.

2. Копча В. В. Від споживання до відтворення: кримінологічні механізми перетворення реципієнтів російської пропаганди на активних суб'єктів виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників (ст. 436^2 КК України). *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2025. Вип. 77. С. 103-106. DOI: 10.32782/2307-1745.2025.77.21.

3. Копча В. В. Глорифікатор російської агресії: кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене статтею 436^2 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник УжНУ*. Серія: Право. 2025. Вип. 91. Ч. 4. С. 95-99. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.91.4.11.

4. Копча В. В. До питання розробки системи заходів запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників (ст. 436^2 КК України). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2025. Вип 50. С. 221-228. DOI: 10.31359/2079-6242-2025-50-221.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Kopcha V. Manifestations of latency in the justification, recognition of the lawfulness, and denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. *Наука у мінливому світі: актуальні дослідження молодих науковців*:

матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2023 р.). Харків: Право, 2023. С. 92-93.

6. Копча В. В. Деякі проблеми реалізації кримінальної відповідальності за дії, пов’язані з глорифікацією агресора (за статтею 436-2 Кримінального кодексу України). *Право і суспільство: актуальні питання і перспективи розвитку:* матеріали VIII Міжн. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 7 груд. 2023 р.). Полтава. 2023. С. 160-161.

7. Копча В. В. Деструктивний вплив на інформаційну безпеку держави внаслідок вчинення злочину, передбаченого статтею 436^2 Кримінального кодексу України. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матеріали міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 154-157.

8. Копча В. В. Аналіз чинників, що зумовлюють латентність кримінального правопорушення, передбаченого статтею 436-2 Кримінального кодексу України. *Право і правоохоронна діяльність: актуальні проблеми та перспективи розвитку:* матеріали IX Міжн. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 5 груд. 2024 р.). Полтава. 2024. С. 184-186.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ……..18

ВСТУП……..……..19

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЯ ЇЇ УЧАСНИКІВ…….……...31

1.1 Історико-правовий аналіз явища глорифікації противника…….....31

1.2 Кримінологічний аналіз термінології, що вживається у статті 436^2 Кримінального кодексу України…….….47

1.3 Зарубіжний досвід криміналізації явища виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії та глорифікації її учасників……72

Висновки до розділу 1…….…...…..88

РОЗДІЛ 2 КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЇ ЇЇ УЧАСНИКІВ……...91

2.1 Стан і тенденції вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтею 436^2 Кримінального кодексу України……91

2.2 Латентність виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників: поняття, види, методи виявлення..…….111

Висновки до розділу 2……...……..……..122

РОЗДІЛ 3 КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ

ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЇ ЇЇ УЧАСНИКІВ…..…125

3.1 Кримінологічний аналіз особи, яка вчиняє правопорушення, передбачені статтею 436^2 Кримінального кодексу України……..…...……125

3.2 Детермінанти виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників……..…….……..161

Висновки до розділу 3…….……..…..…..174

РОЗДІЛ 4 ЗАПОБІГАННЯ ВИПРАВДОВУВАННЮ, ВИЗНАННЮ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЮ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЇ ЇЇ УЧАСНИКІВ……...176

4.1 Заходи загальносоціального запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників…….……176

4.2 Заходи спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників……..……189

Висновки до розділу 4…….…….200

ВИСНОВКИ……..…..203

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...…209

ДОДАТКИ……..…….238

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України;

ДСА – Державна судова адміністрація;

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань;

ЄРСР – Єдиний реєстр судових рішень;

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини;

ЄС – Європейський союз;

ЗСУ – Збройні сили України;

ЗУ – Закон України;

ІПСО – Інформаційно-психологічно спеціальна операція;

КК – Кримінальний кодекс;

КМУ – Кабінет Міністрів України;

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс;

НЦУ – Національний центр оперативно-технічного управління електронними комунікаційними мережами України

ОГП – Генеральна прокуратура України;

ОБСЄ. – Організацію з безпеки і співробітництва в Європі;

ООН – Організація Об’єднаних Націй;

РНБО – Рада національної безпеки і оборони;

РФ – Російська Федерація;

СБУ – Служба Безпеки України;

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Безпрецедентні виклики, що постали перед українським суспільством та правовою системою внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої 24 лютого 2022 року, зумовили необхідність термінової адаптації кримінального законодавства до реалій гібридної війни, розробки нових правових механізмів протидії інформаційним загрозам та криміналізації діянь, спрямованих на будь-які прояви легітимізації агресії. Криміналізація виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників (ст. 436^2 КК України) стала необхідною відповіддю держави на спроби виправдання агресивної війни.

Наукова розробка кримінологічної характеристики цього кримінального правопорушення має критичне значення для забезпечення захисту інформаційного простору нашої країни та протидії російській пропаганді.

Вибір теми був зумовлений кількома ключовими факторами:

1. Відносна новизна складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, створює потребу в його комплексному кримінологічному аналізі, всебічному дослідженні детермінант, механізмів вчинення та особливостей кваліфікації таких діянь, що є необхідною передумовою для здійснення подальшого ефективного правозастосування, формування уніфікованої судової практики та вироблення науково обґрунтованих рекомендацій для правоохоронних органів щодо виявлення, документування та розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

2. Масштаби інформаційної агресії проти України вимагають розробки дієвих механізмів протидії. Кримінологічне дослідження цього явища дозволить виявити закономірності поширення проросійських наративів в інформаційному просторі, особливості формування злочинної мотивації під впливом ворожої пропаганди, а також визначити найбільш вразливі соціальні групи та канали комунікації, що використовуються для виправдовування, визнання

правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікації її учасників.

3. Міжнародний контекст збройної агресії надає дослідженню особливої ваги. Україна сьогодні формує унікальну практику протидії інформаційним компонентам гібридної війни, яка може стати важливим внеском у розвиток міжнародного кримінального права та кримінології. Досвід України в криміналізації та протидії виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченні та глорифікації агресії може бути використаний іншими державами для захисту власного інформаційного суверенітету.

Вибір теми також обумовлений необхідністю наукового осмислення балансу між захистом національних інтересів та забезпеченням фундаментальних прав людини, зокрема свободи вираження поглядів. Відтак, дослідження спрямоване й на вироблення критеріїв розмежування злочинної поведінки та легітимної критики, що має принципове значення для демократичного суспільства в умовах війни.

Отже, обрана тема дисертаційного дослідження є актуальною, науково та практично значущою, відповідає нагальним потребам українського суспільства та держави в умовах відсічі збройній агресії Російської Федерації.

Науковій проблематиці, пов'язаній з темою дослідження, приділили увагу у своїх працях такі вчені, як: Л. М. Абакіна-Пілявська, В. С. Батиргареєва, А. М. Бабенко, Д. П. Євтєєва, І. В. Жук, М. В. Карчевський, А. В. Лапкін, Д. С. Мельник, В. С. Мельниченко, Р. О. Мовчан, В. В. Негребецький, К. А. Новікова, О. В. Новіков, О. Е. Радутний, Ю. С. Рєпіна, М. А. Рубащенко, Н. С. Юзікова та ін.

Разом із тим на сьогодні в Україні відсутнє ґрунтовне комплексне кримінологічне дослідження кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, яке б охоплювало історико-правовий аналіз явища глорифікації ворога; питання кримінологічного аналізу термінології, що вживається у ст. 436^2 КК України; дослідження зарубіжного досвіду криміналізації подібних діянь; а також включало б: кримінологічну характеристику виправдовування, визнання

правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників; надання кримінологічного портрета особи-злочинця (глорифікатора); систематизацію детермінант і заходів запобігання виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників в сучасному інформаційному просторі.

Дослідження з обраної тематики зможе зробити важливий внесок у підвищення ефективності протидії інформаційним загрозам, удосконалення правозастосовної практики через формування єдиних підходів до кваліфікації відповідних діянь та сприятиме зміцненню інформаційного імунітету українського суспільства. Сучасні реалії гібридної війни вимагають глибокого кримінологічного аналізу феномену виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників, що дозволить створити цілісну систему запобігання вчиненню названих кримінально караних діянь з урахуванням специфіки інформаційного простору та особливостей поширення пропагандистських наративів.

Вищевикладене підтверджує актуальність дисертаційного дослідження, спрямованого на формування цілісної кримінологічної характеристики та системи запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до Стратегії розвитку НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України на 2021-2025 рр., затвердженої протоколом вченої ради Інституту від 24 березня 2021 р. № 3, відповідає Стратегії розвитку НАПрН України на 2021-2025 рр., затвердженої постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 р. № 12-21. Тема дисертації враховує завдання, викладені у Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI ст., схваленої Координаційним бюро з проблем кримінології НАПрН України у 2002 році.

Обрана тематика спрямована на виконання: Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28 грудня 2021 р. №

685/2021; Стратегії кібербезпеки України «Безпечний кіберпростір - запорука успішного розвитку країни», затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021; Стратегії національної безпеки України «Безпека людини - безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020.

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 7 від 26 жовтня 2022 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у розробці на основі комплексної кримінологічної характеристики виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників системи ефективних заходів запобігання цим кримінальним правопорушенням.

Для досягнення цієї мети у роботі поставлено такі завдання:

1. Здійснити історико-правовий аналіз проявів виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії, глорифікації її учасників.

2. Надати кримінологічний аналіз термінології, що використовується у статті 436^2 Кримінального кодексу України.

3. Проаналізувати зарубіжний досвід криміналізації явища виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії та глорифікації її учасників.

4. Здійснити кримінологічну характеристику кримінального правопорушення, передбаченого статтею 436^2 КК України, з урахуванням тенденцій його вчинення.

5. Виокремити особливості латентності виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників та визначити її обсяги.

6. Надати кримінологічну характеристику особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України.

7. Виявити та класифікувати головні детермінанти діянь, передбачених ст. 436^2 КК України.

8. Сформулювати особливості загальносоціального запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників.

9. На основі заходів спеціально-кримінологічного запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників виявити основні риси індивідуального запобігання.

Об’єктом дослідження є кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку як окремий різновид злочинності та діяльність щодо їх запобігання.

Предметом дослідження є кримінологічна характеристика та запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників.

Методи дослідження. Методи обрані відповідно до мети та завдань дисертаційного дослідження, з урахуванням об’єкта та предмета дослідження. Для досягнення наукової обґрунтованості результатів у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження, що дозволяють вирішити поставлені цілі та завдання.

У дисертаційному дослідженні використані такі методи, як: діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, системно-структурний, логіко-юридичний, герменевтичний, структурно-функціональний, конкретно-соціологічні методи та ін.

Так, за допомогою *діалектичного методу* вдалося дослідити феномен виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії та глорифікації її учасників в його розвитку та взаємозв'язку з іншими соціальними явищами, виявити суперечності між потребами забезпечення національної безпеки та захистом фундаментальних прав людини, а також простежити трансформацію форм і методів інформаційної агресії в умовах збройного конфлікту (пронизує всю роботу). Завдяки застосуванню *історико-правового методу* вдалося дослідити історичні прояви глорифікації агресора у світових

збройних конфліктах, проаналізувати трансформацію інформаційно-пропагандистського впливу та виявити специфіку першої у світовій практиці повномасштабної гібридної війни, що поєднує традиційні воєнні дії з безпрецедентними за масштабом інформаційними атаками (підрозділ 1.1). *Порівняльно-правовий метод* дозволив зіставити різні наукові підходи із тлумаченням понять «виправдовування», «визнання правомірною», «заперечення» та «глорифікація» у контексті збройної агресії, проаналізувати їх кримінологічний зміст та співвідношення із суміжними категоріями (підрозділ 1.2). Застосування цього методу також дало можливість дослідити досвід зарубіжних країн у криміналізації діянь, передбачених у ст. 436^2 КК України, виявити спільні та відмінні риси в підходах до кримінологічної оцінки таких діянь, а також визначити перспективні напрями адаптації міжнародного досвіду до українських реалій (підрозділ 1.3). Звернення до *системно-структурного методу* надало можливість розкрити структуру та взаємозв'язки елементів кримінологічної характеристики виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії та глорифікації її учасників, виявити системні зв'язки між інформаційною агресією та вчиненням кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, скласти кримінологічний портрет особи, яка вчиняє такі діяння, дослідити детермінанти та обґрунтувати систему заходів запобігання досліджуваному кримінальному правопорушенню (розділи 2-4). Завдяки *логіко-юридичному методу* вдалося проаналізувати норми чинного законодавства України, що регулюють питання виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії та глорифікацію її учасників, дослідити судову практику застосування ст. 436^2 КК України, внаслідок чого виявити проблемні аспекти правозастосування та прогалини в правовому регулюванні (застосовується в усіх розділах дисертації). *Герменевтичний метод* дозволив інтерпретувати змістовне наповнення диспозиції ст. 436^2 КК України та був використаний при з'ясуванні значення термінів та формулювань (підрозділ 1.2). Крім того, герменевтичний метод врахований у системному, історичному та доктринальному контексті

досліджуваної норми (застосовується в усіх розділах дисертації). *Структурно-функціональний метод* дослідження дозволив сформувати пропозиції щодо удосконалення діяльності суб'єктів правозастосування у сфері запобігання явищу глорифікації (підрозділи 4.1, 4.2). *Конкретно-соціологічні методи* (опис, вивчення документів, анкетування та ін.) стали у нагоді під час опрацювання вироків, винесених за ст. 436^2 КК України (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2), з'ясування думки фахівців із числа співробітників правоохоронних органів щодо ключових питань у межах предмета дослідження (підрозділ 2.2).

Теоретичну основу дослідження складає спеціальна література з кримінології, кримінального права, соціології, психології, історії та інших наук, що стосується досліджуваної проблеми.

Нормативно-правову основу дослідження становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, інші закони та підзаконні нормативно-правові акти, нормативно-правові акти зарубіжних країн та міжнародні документи.

Емпірична основа дослідження представлена статистичною звітністю Державної судової адміністрації України за 2022-2024 рр., Офісу Генерального прокурора України за 2022-2025 рр.; результатами аналізу 600 вироків, що містяться в ЄРСР за період за 2022-2025 рр.; результатами анкетування співробітників правоохоронних органів з питань латентності досліджуваного явища.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є першою в Україні комплексною кримінологічною науковою роботою, присвяченою всебічному аналізу виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників, що містить науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення системи запобігання цим кримінальним правопорушенням.

На основі проведеного дослідження автор сформулював та запропонував до захисту такі наукові положення, які містять елементи новизни:

уперше:

1. Встановлено унікальні кримінологічні ознаки глорифікації, що впливають на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України: глорифікація відбувається на неокупованій території держави-жертви в реальному часі конфлікту; впровадження ст. 436^2 КК України в гостру фазу війни після тривалих вагань вплинуло на недосконаліть її практичного застосування та створило прогалини в запобіганні кримінальним правопорушенням на початкових етапах збройного конфлікту; «здрібнення» явища глорифікації та спрощення його ідеологічної складової; спільна історія СРСР створила психологічні передумови для сприйняття російських наративів частиною українського населення; сучасні інформаційні технології забезпечили безпрецедентні темпи поширення глорифікації агресора серед населення України, що значно підвищує суспільну небезпеку цих діянь порівняно з історичними аналогами.

2. Проведено порівняльно-правовий аналіз досвіду зарубіжних країн у питанні криміналізації діянь, подібних до тих, що передбачені ст. 436^2 КК України, який показав унікальність української моделі в міжнародному контексті як найбільш адаптованої до викликів сучасної гібридної війни.

3. Доведено, що відсутність персоніфікованого потерпілого при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України суттєво впливає на рівень латентності, оскільки не має конкретної особи, безпосередньо зацікавленої у повідомленні про його вчинення. Водночас особливість цього кримінального правопорушення полягає у тому, що за відсутності конкретного потерпілого шкода завдається особі, яка поглинає інформацію, що містить виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників, перетворюючи «слухача» у потенційного глорифікатора у майбутньому.

4. Обґрунтовано існування чинників, що зумовлюють вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, серед яких: культурно-ментальні, інформаційно-психологічні, ідеологічні, соціально-економічні, а також недосконаліть кримінального законодавства у

досліджуваній сфері. Доведено, що війна виступає системоутворюючим чинником, за умови існування якого всі інші набувають особливої інтенсивності та деструктивного впливу.

5. Ідентифіковано шість груп ризику, що включають осіб, схильних до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України:

- особи, які систематично поширюють у соціальних мережах контент, що межує з виправдовуванням, визнанням правомірною чи запереченням збройної агресії, але ще не досягає рівня кримінально караного діяння;

- особи, які ностальгують за радянським минулим, особливо це стосується осіб похилого віку, пенсіонерів;

- жителі деокупованих територій, які тривалий час перебували під впливом російської пропаганди, а також жителі регіонів, що межують з РФ;

- особи, що мають родичів на окупованих територіях або у РФ;

- безробітні громадяни, з базовою середньою освітою, особливо віком понад 40 років;

- особи, що раніше вчиняли кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, або кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України; проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

6. Розроблено систему заходів загальносоціального (комплексна державна підтримка патріотичного виховання та історичної освіти; соціально-економічна підтримка; розвиток цифрової обізнаності, медіаграмотності та кіберзахисту населення; міжнародна співпраця у сфері боротьби з російською інформаційною агресією); спеціально-кримінологічного (контроль за інформаційним простором; програми переорієнтації антисуспільних установок через роз'яснювальну роботу; стратегічна суспільна комунікація та демонстраційний ефект; заходи активного втручання правоохоронних органів з урахуванням підслідності); та індивідуального запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників.

удосконалено:

7. Теоретичні положення щодо кримінологічної природи глорифікації противника як явища, що в умовах сучасної України характеризується переходом від ідейної мотивації (як у випадках з історичними диктаторами) до прагматичної, пов'язаної з базовими потребами населення.

8. Кримінологічний портрет особи злочинця, що вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України: переважно чоловік (при високих показниках злочинності жінок), громадянин України, віком понад 40 років, з базовою середньою або професійно-технічною освітою, несудимий, працездатний безробітний або пенсіонер, з критично низьким рівнем медіаграмотності, дії якого частіше за все супроводжуються ідеологічними мотивами шляхом поширення проросійського контенту переважно в заборонених соціальних мережах.

9. Погляди на специфічні технічні особливості соціальних мереж (автоматичне поширення через «лайки», різні алгоритми видимості контенту), які створюють нові форми злочинної поведінки. Встановлено, що необхідно враховувати не лише дію особи у вигляді поширення певної інформації, яка підпадає під криміналізоване діяння, передбачене статтею 436^2 КК України, а й людський фактор та момент «випадковості» таких дій.

10. Положення про специфічну ідеологічну природу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, відмінну від традиційної злочинності, що потребує розробки диференційованої системи заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання.

11. Погляди на суспільну небезпеку виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників. Встановлено, що вчинення таких дій у приватних розмовах несе менші ризики, аніж при публічних висловлюваннях.

12. Положення про доцільність декриміналізації відповідних діянь у приватному спілкуванні з переведенням їх до категорії адміністративних правопорушень.

дістали подальшого розвитку:

13. Кримінологічний аналіз термінології, що використовується у ст. 436^2 КК України: «виправдовування збройної агресії», «визнання правомірною збройну агресію», «заперечення збройної агресії» «глорифікація учасників збройної агресії».

14. Положення про вплив сучасних інформаційних технологій на масштаби та форми глорифікації агресора: використання «false flag» операцій, дипфейків, штучного інтелекту, які створюють ефект «снігової кулі», коли токсичні наративи поширені російською пропагандою набувають видимості народної думки через масове поширення.

Практичне та теоретичне значення здобутих результатів полягає у такому:

- *У сфері наукової діяльності* – сприятиме розвитку подальших кримінально-правових та кримінологічних досліджень виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії та глорифікації її учасників.

- *У сфері правотворчості* – надасть можливість якісного вдосконалення чинного законодавства в частині розробки державних програм протидії інформаційним загрозам; формування стратегії забезпечення інформаційної безпеки України; створення нормативної бази для функціонування системи моніторингу та раннього виявлення проявів виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії та глорифікації її учасників.

- *У навчально-методичній роботі* – створить теоретичну та практично обґрунтовану основу для підготовки підручників, навчально-методичних посібників, навчально-методичних комплексів з навчальних дисциплін «Кримінологія», «Соціологія» та дотичних до них спецкурсів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням автора. Сформульовані в дисертації погляди автора, що містять наукову новизну, ґрунтуються на власних дослідженнях наукової літератури України та зарубіжних країн, нормативно-правових актів, судової практики та міжнародних документів і є особистим здобутком та результатом вивчення

запропонованої у роботі проблематики. Використані в дисертації ідеї, положення чи пропозиції інших авторів мають відповідні посилання.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію підготовлено та обговорено і схвалено у відділі кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

Основні наукові положення дисертації були апробовані та оприлюднені у виступах на наукових конференціях і семінарах, зокрема: Наука у мінливому світі: актуальні дослідження молодих науковців (м. Харків, 17 травня 2023 р.); Право і суспільство: актуальні питання і перспективи розвитку (м. Полтава, 7 грудня 2023 р.); Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія (м. Харків, 21 червня 2024 р.); Право і правоохоронна діяльність: актуальні проблеми та перспективи розвитку (м. Полтава, 5 грудня 2024 р.).

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати дослідження відображені в 4 наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях та в 4 тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена її метою та завданнями. Дисертаційне дослідження складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів (які загалом поділені на дев’ять підрозділів), висновків, списку використаних джерел (253 джерела) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 242 сторінки, з них основного тексту 190 сторінок, список використаних джерел – 29 сторінок, додатки – 5 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЯ ЇЇ УЧАСНИКІВ

1.1 Історико-правовий аналіз явища глорифікації противника

Напевно, будь-яка країна світу за часи свого існування хоча б раз зіштовхувалася з проблемою збройних конфліктів, що виникають внаслідок соціальних, політичних, економічних, релігійних, етнічних та інших причин. Хоча причини збройних конфліктів, звісно ж, різноманітні, проте їх часто об’єднує той факт, що у такі періоди створюються цілі прошарки населення, які в той чи інший спосіб виправдовують або визнають правомірним застосування сили для досягнення певних цілей, а, отже, вчиняють дії з глорифікації противника.

Збройна агресія, як мінливе явище, пронизує всю історію людства. Саме по собі явище збройного конфлікту зародилося в стародавні часи, коли відбувалося безпосереднє становлення суспільства. У згадках про ті часи можна віднайти безліч прикладів виправдовування, визнання правомірною або ж заперечення застосування сили, глорифікації учасників зіткнень. Наприклад, за часів Античності про Креза, царя Лідії, писали: «Крез – останній цар Лідії, син Аліатта, правив близько 560-546 рр. до н. е. Початок його правління був найславетнішим. Він *підпорядкував собі всі народи між Егейським морем і річкою Халіс, та обклав греків у Малій Азії даниною (курсив – наш)*. Слава про його могутність і багатство привернула до його двору в Сардах усіх мудреців Греції, і серед них Солона, бесіда якого з царем славилася в античності» [1, с. 197]. Таким чином, у цитаті простежується, що впливова категорія населення – мудреці визнавали правомірною та виправдовували застосування сили Крезом проти інших народів.

Варто згадати й про Гая Марія, римського полководця та політичного діяча часів Античності, якого свого часу прийняли в Римі з безпрецедентними почестями: «Його вітали як рятівника держави, його ім'я поєднувалося з богами під час святкувань і бенкетів, і він отримав титул третього засновника Риму за розгром Кімврів та Тевтонів» [1, с. 416]. Так само як і Крез, Гай Марій отримав визнання за застосування збройної агресії проти інших народів, що є черговим підтвердженням виправдовування збройної агресії серед місцевого населення.

Так само прояви глорифікації агресора можна віднайти у згадках про часи існування Стародавньої Греції та Риму, де термін «глорифікація» використовувався для прославляння та популяризації воєнних дій і подвигів учасників війни. Наприклад, у Стародавній Греції глорифікували подвиги Ахілеса, який був героєм міфів: «Фетіда передбачала, що її син неминуче помре, але він може вибрати, як прожити своє життя: *здобути славу і померти молодим або прожити довге, але безславне життя*» *(курсив – наш)* [2, с. 415]. Усталеною думкою в ті часи було те, що військова слава супроводжується воєнними подвигами, які спрямовані на захист інтересів правителів. Водночас історичний аналіз яскраво демонструє, що інтереси населення та правителів значно різняться, що в результаті потребує залучення значних ресурсів задля впливу на думку населення та створення образу справедливої збройної агресії.

Політичний військовий діяч Римської республіки Гай Скрибоній Куріон також є прикладом звеличення збройної агресії, що підтверджується спогадами про нього: «У 47 році до н. е. він успішно провів воєнну кампанію в Німеччині, однак, його слава тримається головним чином на його успішних воєнних кампаніях проти парфян під час правління Нерона» [1, с. 189]. Відтак, Гай Скрибоній Куріон згадується як славетний завойовник, попри те, що він вів загарбницькі війни на території інших держав.

Про іншого військового політичного діяча ранньої Римської республіки Марка Фурія Камілла пишуть: «У 396 році він став диктатором, коли здобув славетну перемогу над фалісканцями та фіденатами, і тріумфально в'їхав до Риму, їдучи на колісниці, запряженій білими кіньми» [3]. В цьому прикладі

також «диктаторство» та «героїзація» постають як невіддільні один від одного явища, до того ж у візуалізованому, словами сучасності, образі.

Ще одна згадка, що відображає глорифікацію учасників війни тих часів, стосується імператора Візантійської імперії Юстиніана, про якого писали: «Його зовнішні війни були славними, але всі його перемоги були здобуті його генералами» [1, с. 359], що демонструє возвеличення нападу на інші країни з метою здобуття слави.

Отже, війна та її учасники були об'єктом прославлення ще за часів зародження державної ідентичності. Аналіз згадок про військових діячів дає підстави стверджувати, що війна завжди вважалася благородною справою, незважаючи на її часто загарбницький характер [4, с. 231].

З поступовим розвитком суспільства прославлення війни набувало нових форм. Наприклад, у середньовічній Європі загарбницька війна зображувалася в літературі, мистецтві та музиці як шлях до слави, багатства та влади. Так, у середньовічних творах часто згадується про героїчні подвиги на війні. Одним із найвідоміших прикладів є «Пісня про Роланда», яка розповідає про битву лицарів Карла Великого з маврами. У цій поемі війна постає як єдиний можливий шлях людей, в якій лицарі захищають свою честь, віру та країну.

Воєнні сцени часто зустрічаються і в середньовічному живописі, архітектурі та декоративному мистецтві. Наприклад, на відомих гобеленах з Байо зображено битву між норманами та англосаксами, де війна виступає захопливим і драматичним видовищем. Військова тематика пронизує і середньовічну музику. Наприклад, «Пісня про лицаря» розповідає про пригоди воїна, який бореться за свою честь, а війна відкриває йому шлях до слави та багатства.

Не можна стверджувати, що прославляння війни в Середньовіччі було однозначним. Однак більшість згадок про ті часи демонструють «культ війни», яка є необхідною для забезпечення справедливості та порядку, що насправді не відповідає природному розумінню цього явища.

Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії, глорифікація її учасників продовжували набувати все більшого розвитку. У ті

часи, правителі, що провадили агресивну війну, за основну мету ставили пошук однодумців серед своїх підданих та різноманітними шляхами шукали способи впливу на думки всіх прошарків населення держав, які піддаються чи піддаватимуться агресії. Формування викривленого сприйняття війни серед населення територій, які не були підконтрольні агресору, хоч і відбувалося у різні способи, проте найефективнішим впливом у всі часи була релігія.

Саме релігія стала тим механізмом, що здатний був об'єднати сотні тисяч людей незалежно від їхнього статусу та підданства. За допомогою релігії виникала можливість вплинути на суспільство з метою побудови ілюзії виправданої, справедливої чи законної агресії.

Певну аналогію можна провести й до сучасних подій, коли церква Московського патріархату відкрито закликає до використання зброї проти України, визнає збройну агресію на території України законною. Такий вплив здійснюється не лише на населення Російської Федерації, а й на громадян України, що є прихильниками цієї церкви. Хоча представників церкви Московського патріархату на окупованих територіях України неможливо фактично притягнути до кримінальної відповідальності до деокупації, проте їх вплив на підконтрольних Україні територіях спричиняє появу глорифікаторів-прихильників церкви, що прославляє війну в Україні, які своєю чергою повторюють такі наративи. При цьому сам факт прихильності до церкви Московського патріархату не породжує кримінальну відповідальність за ст. 436^2 КК України, проте виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії, глорифікація її учасників внаслідок підтримання закликів цієї церкви про так звану «Священну війну» є кримінально караними. Варто погодитися з Д. О. Куковинець, яка з цього приводу вказує, що статус деяких представників релігійних громад може використовуватися ними для розгортання антиукраїнської риторики, а вони самі, будучи рупором ворожої пропаганди та поширення дезінформаційних наративів, стають інструментом «м'якої сили» в межах впровадження загарбницької політики РФ. А чим ближче особа до тієї чи іншої релігійної спільноти, члени якої (переважно вище духовенство) апелюють

глорифікаційними тезами, то тим вищим буде ризик її потенційної схильності до виправдовування загарбницької політики держави-агресора [5, с. 232;234]. Таким чином релігійна складова посилює, підвищує рівень глорифікації агресора на території України, а тому потребує вжиття заходів запобігання її розповсюдженню.

Так, зважаючи на збройну агресію Російської Федерації проти України, підтримку цієї агресії російською православною церквою і відзначаючи, що численні протиправні дії російської православної церкви та підлеглих їй релігійних організацій на території України створюють загрозу національній та громадській безпеці, правам і свободам громадян України, Верховною Радою України 20 серпня 2024 р. було прийнято Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», що заборонив діяльність Російської православної церкви на території України [6]. Це стало одним із кроків держави щодо нейтралізації інституційних каналів поширення російської пропаганди та створення правових механізмів запобігання використанню релігійних організацій як інструментів гібридної війни.

Повертаючись до історії, у Франції 18-19 ст.ст. задля популяризації та створення позитивної думки серед населення про свою постать, Наполеон використовував велику кількість різноманітних засобів. Основними з них були саме воєнні перемоги, що в результаті впливало як на думки французів, так і на думки населення зарубіжних країн. За часів Наполеона виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії та глорифікація її учасників відбувалися різними способами, найефективнішим з яких виявилися засоби масової інформації. Саме вони надавали можливість вплинути на погляди серед населення, яке було непідконтрольне французькій владі, але без яких виправдати окупацію територій було неможливо. Відтак, саме постать Наполеона вбачається цікавим прикладом в контексті аналізу явища глорифікації. Його образ, героїзований у живописі, архітектурі, творах, музиці, поемах, театрах тощо, був повністю зруйновано у 1871 році, коли революційний уряд демонтував пам’ятник Наполеону в Парижі. Демонтаж пам’ятника Наполеону став

символічною та знаковою подією в історії Франції, оскільки цей акт символізував падіння імперського режиму та початок нової епохи у французькій історії. У той час газета «Journal officiel de la comune de Paris» опублікувала яскраву промову, яка відобразила перехід від глорифікації до зневаги: «Декрет Паризької Комуни, яким було наказано знести Вандомську Колону (символ воєнних перемог Наполеона), був виконаний вчора, під гомін окликів натовпу, які серйозно й розсудливо спостерігали за падінням пам'ятника, високо піднятого в ім'я фальшивої слави монстра амбіцій. Ця подія закарбується в історії, оскільки проголошує відмову від мілітаризму, кровавого заперечення всіх прав людини. Наполеон Бонапарт віддав у жертву мільйони дітей народу за свою ненаситну жагу до панування; він пожертвував Республікою після того, як присягав захищати її; син Революції, він оточив себе привілеями та пишнотами королівства; він переслідував своєю помстою всіх, хто ще хотів думати або мріяв бути вільним; він хотів прикувати народи до шиї рабства, щоб правити самотужки у своєму заздрісному величчі серед загального знесилення: ось його справа протягом років. Паризька Комуна повинна була зруйнувати цей символ деспотизму та зробила це. Тим самим вона доводить, що ставить право вище сили та віддає перевагу справедливості відносно вбивства, навіть коли воно торжествує. Нехай світ переконається в цьому: стовпи, які вона може підняти, ніколи не вшанують жодного злочинця історії, але вони будуть вічно втілювати пам'ять про славу завоювань у галузі науки, праці та свободи» [7].

Будучи героїзованим по всьому світу внаслідок загарбницьких війн, образ Наполеона був вщент зруйнований, а на зміну цьому прийшло прославляння цінностей миру без війни.

Дослідження сучасних подій в Україні в розрізі історичного аналізу дозволяє простежити певну їх схожість з подіями початку Другої світової війни. В той час пропаганда двох тоталітарних країн Німеччини та СРСР створили ілюзію існування іншого вигаданого світу, в якому вони, як лідери світу, повинні володарювати, а інші народи їм підпорядковуватися. Виправдовуючи свою агресію за допомогою зміни внутрішнього сприйняття населенням відношення

до війни та створення певних фактів та підстав, щоб суспільство вважало виправданим та законним розв'язання війни, вся пропагандистська машина мала за мету здійснення впливу як на маси всередині країн, так і за їх межами. На сьогодні Російська Федерація чинить подібним чином: намагається продемонструвати світу правомірність своєї агресії проти України, що сприймають за істину і деякі категорії українців (глорифікатори, а часто і глорифікатори-колоборанти).

Саме тому, сучасна глорифікація, що криміналізована законодавцем у ст. 436^2 КК України, кардинально відрізняється від її проявів у часи Другої світової війни. Важко уявити прославляння німців на території тодішнього СРСР, принаймні масове. Сучасна ж глорифікація агресора відбувається на підконтрольній території України, а її масовість і стала однією з причин криміналізації цього діяння. Відповідно глорифікацію як явище можна оцінювати по-різному: глорифікація українських військових на території України є позитивною глорифікацією, а глорифікація агресора на цій же території вже є кримінально караною. Саме тому те, що на сьогодні відбувається в Україні, є нічим іншим, як повною, виразною та беззаперечною глорифікацією агресора, що не відбувалося ніколи раніше в жодній країні світу.

Водночас героїзації в ті чи інші часи піддавалися не лише окремі постаті, а й війна в цілому. Історично цікавим прикладом глорифікації агресивної війни є возвеличення радянської армії упродовж усього періоду існування СРСР. Пропаганда тих часів була побудована на образі могутньої та героїчної армії, яка захищає інтереси радянського народу та несе світові комуністичний ідеал.

З моменту її створення радянська армія була представлена як єдина сила, яка може захистити радянську державу від контрреволюції. У цей період з'являються перші згадки про героїчні подвиги солдатів та командирів, які відважно борються за радянську владу. Глорифікація радянської армії продовжувалася, а під час Другої світової війни досягла свого апогею. Це сприяло створенню культу насильства та надуманого героїзму, який мав

негативний вплив на радянське суспільство, зважаючи на постійну збройну агресію СРСР проти інших країн, що масово підтримувалася серед населення.

Таким чином, глорифікація проявлялася у цей період саме через возвеличення збройної агресії, що відбувалося за сприяння радянської влади та створення ефективних шляхів для пошуку підтримки серед населення майбутніх жертв збройної агресії. Цікавим є той факт, що ніколи СРСР не визнавав себе агресором, а пропагував звільнення, порятунок задля добробуту в першу чергу країн, які піддавалися його агресії. І, як не дивно, досить часто населення країн-жертв шукали шляхи виправдання, визнавали правомірною або ж взагалі заперечували збройну агресію стосовно самих себе.

Одним з найяскравіших історичних прикладів цього феномену було створення радянською пропагандою так званого «Фінляндського народного уряду», або «уряду Терійокі» під час радянсько-фінської війни 1939-1940 років. Поведінка СРСР тоді мала агресивний, загарбницький характер та ставила на меті анексію території та насадження радянського режиму у Фінляндії. Однак радянська пропаганда подавала цю агресію як «визволення» фінського народу від «буржуазно-поміщицького гніту». Відразу після початку війни 30 листопада 1939 р., СРСР створив маріонетковий «Фінляндський демократичний уряд» на чолі з Отто Куусіненом у селищі Терійокі (тепер Зеленогорськ). Цей псевдоуряд мав легітимізувати радянську агресію, оголосивши про «запрошення» Червоної армії для «звільнення» фінського народу [8]. Так пропаганда СРСР стверджувала, що війна ведеться не проти Фінляндії, а проти її уряду, і, що радянські війська приходять як «визволителі». Цікаво, що частина лівих активістів у Фінляндії спочатку дійсно сприйняла радянську риторику про «визволення від капіталістичного гніту», хоча згодом більшість з них змінила свою позицію, побачивши справжні наміри СРСР. Відповідно агресія подавалася як «братська допомога», створювались маріонеткові структури для легітимізації окупації, а справжня мета у вигляді територіального захоплення та встановлення радянського контролю приховувалася за риторикою про «визволення» та «демократизацію».

У цьому ж контексті, згадуючи, як приклад, постать Сталіна, слід вказати, що будучи абсолютним диктатором та бажаючи поширити комунізм на весь світ, він намагався створити пропагандистську систему, яка б змогла змінити ставлення суспільства до агресивних дій СРСР. Він здійснював тотальний контроль над пропагандою та поступово у своїй діяльності утверджував культ особи. Постать Сталіна у ті часи активно просували через літературу, мистецтво, кіно та інші засоби масової комунікації. Увесь 1937 рік був роком репресій провідних партійних, державних діячів, а також відомих представників науки й культури та багатьох ні в чому невинних простих людей. Саме в такий спосіб установлювався режим особистої влади Сталіна, насаджався страх, придушувалося висловлювання власної думки [9, с. 43]. Сталіна зображували як непереможного лідера, який мав забезпечити подальший розвиток та визначити дії держави та народу з цього приводу.

Впровадження нової економічної системи та індустріалізація в 30-х роках ХХ ст., за рахунок неймовірної кількості людських жертв і страждань, дозволили розбудовувати СРСР. Йосип Сталін говорив: «Ми відстали від передових країн на 50–100 років. Ми повинні пробігти цей відрізок за десять років. Або ми зробимо це, або нас зімнуть» [10, с. 329]. Завдяки пропагандистській машині СРСР Сталіна возвеличували та приписували йому якості справжнього лідера націй. Попри надмірну жорстокість сталінського режиму, велика кількість людей його шанували та возвеличували через ефективну дію пропаганди, а більшою мірою через страх стати жертвою репресій. Водночас велика частка суспільства вважала, що репресії є виправданою ціною за стабільність та розвиток країни. Сам Сталін казав: «Нехай знають вороги СРСР, вороги внутрішні, а також і вороги зовнішні, що пролетарська диктатура в СРСР живе, й рука її тверда» [11, с. 330]. Водночас все це не заважало йому створювати образ великого вождя ще і в очах іноземних громадян та впливати на формування позитивного ставлення до сталінської системи.

Після Другої світової війни сталінська машина пропаганди активно просувала образ лідера, який привів СРСР до перемоги у Другій світовій війні.

Жорстокість, жахливі наслідки нацистського вторгнення та сталінське керівництво були використані як важіль формування ідеї про велику роль Сталіна у збереженні та захисті народів СРСР. Однак після його смерті, особливо в період десталінізації, його роль і образ у світовій історії загалом, та історії СРСР, зокрема, були переоцінені. Надумані образи та міфи, за допомогою яких відбувалася глорифікація Сталіна, були розвінчанні, що поклало початок для оприлюднення реальної картини про злочини та жертви сталінського режиму. Це і призвело до того, що в СРСР розпочався період «подолання культу Сталіна», що ще раз доводить мінливість явища глорифікації.

Водночас сучасне явище глорифікації, криміналізоване законодавцем у ст. 436^2 КК України, є таким, що відбувається в реальному часі та стосується саме глорифікації ворога. Відтак, зміст самого явища у ті часи та сучасного прояву глорифікації дещо схожі, проте форма та місце її прояву різні. У часи СРСР відбувалася глорифікація Сталіна як радянського діяча на території самих республік (в тому числі новоутворених країн соціалістичного табору), що входили до СРСР. Сучасна глорифікація на території України стосується саме глорифікації ворога (агресора як такого, що здійснив напад, а не глорифікація певного політичного діяча України) та відбувається на неокупованій території.

Окремої уваги потребує дослідження діянь у вигляді виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії та її глорифікації на теренах Німеччини в XX ст. Відтак, варто зазначити, що під час Першої світової війни виник німецький вислів «volksgemeinschaft», що у перекладі з німецької мови означає «народна спільнота» [12, с. 44], «расова спільнота» [13, с. 32]. Цей термін використовувався тоді для об'єднання німецького народу з метою виправдання та визнання правомірною, застосування збройної агресії, спочатку Вільгельмом II, а з часом і Гітлером. Останній значно укріпив та розвинув явище «volksgemeinschaft», а шукаючи нові засоби для виправдовування своєї агресивної політики зміг ще і створити ілюзію правомірного застосування збройної агресії стосовно інших держав.

Вся німецька пропаганда була спрямована на створення середовища, в якому німецький народ вбачав небезпеку від зовнішнього світу. Сам же Гітлер завжди шукав шляхи, як виправдати в очах своїх громадян застосування сили. Варто звернути увагу на відомий виступ Гітлера в 1939 році в Рейхстазі: «Як і на інших німецьких територіях, на сході, з усіма німецькими меншинами, що проживають там, обходилися все гірше і гірше. Більш ніж мільйон осіб німецької крові в 1919-20 роках були відрізані від їхньої Батьківщини. Як завжди, я намагався мирним шляхом домогтися перегляду, зміни цього нестерпного становища. Це – брехня, коли світ говорить, що ми хочемо домогтися змін силою» [14].

Ця промова яскраво демонструє намагання Гітлера вплинути на думки народу, сформувати позитивне ставлення до початку збройної агресії як всередині Німеччини, так і знайти однодумців за її межами. Саме такі промови дуже часто стають важелем впливу на громадян, які виправдовують збройну агресію, визнають її правомірною, перебуваючи на територіях, що піддаватимуться збройній агресії. У риториці таких громадян нерідко звучить посилання на промови «вождів», які є своєрідним еталоном сильного лідера у певний період часу.

Аналізуючи історичні події більш сучасних часів, варто згадати про інформаційну агресію Російської Федерації проти України, яка розпочалася ще до воєнного вторгнення у 2014 році. Її прояви можна було зустріти тоді у російських медіа, де назви певних державних органів України чи їх підрозділів були змінені в інформаційному просторі задля надання їм негативного характеру. Ще тоді державна пропаганда у Росії почала в режимі нон-стоп перетворювати «позитивне ставлення» до України на протилежне – інформацією про «український фашизм», «київську хунту», «карателів» і «розіп’ятих хлопчиків» [15, с. 360]. Наприклад, російська пропаганда подавала створення Національної гвардії України як формування «неонацистських батальйонів». Своєю чергою українські військові, працівники СБУ, Національної гвардії та

інших силових структур систематично називалися «карателями», «каральними загонами» або «фашистськими каральними військами» у російських медіа.

Такий інформаційний вплив став фундаментом для російської пропаганди, що супроводжує і дотепер збройну агресію проти України з боку Російської Федерації.

Всі ці події потребували швидких рішень з боку України задля забезпечення як інформаційної безпеки, так і збереження державності. Хоча зміни до Кримінального кодексу України були прийняті лише у 2022 році, вже після початку повномасштабного вторгнення, певні спроби створення фундаменту для їх впровадження було закладено й раніше. Зокрема, першим вагомим кроком у цьому напряму став Указ Президента України №133/2017 [16], яким було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 28 квітня 2017 року, яким було обмежено доступ на території України до таких сервісів як «Вконтакте» та «Одноклассники» *(мовою оригіналу – В. К)*.

Також проєктом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо кримінальної відповідальності за заперечення факту військової агресії Російської Федерації до України)» № 7354 від 05 грудня 2017 року пропонувалося доповнити Кримінальний кодекс України статтею 442^1 «Публічне заперечення факту військової агресії Російської Федерації до України» [17].

При цьому слід зазначити, що ще тоді Головне науково-експертне управління за результатами розгляду законопроєкту рекомендувало його відхилити. Одним із найвагоміших аргументів була вказівка на те, що публічне заперечення факту військової агресії Російської Федерації до України є нічим іншим, як формою реалізації конституційного права людини на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (таку саму позицію підтримав і комітет ВРУ з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності) [18].

Вказане діяння, як вважали тоді експерти, не можна розглядати як кримінальне правопорушення, оскільки воно саме по собі не становить суспільної небезпеки, необхідної та достатньої для визнання його таким. Суспільно небезпечними та кримінально караними, на їх думку, є самі кримінальні правопорушення проти миру та безпеки людства (наприклад, як планування, підготовка розв'язування та ведення агресивної війни, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 437 КК, застосування зброї масового знищення – ст. 439 КК та ін.), а не судження про те, чи були такі кримінальні правопорушення вчинені певними особами чи організаціями та, чи мав у певному випадку місце акт агресії з боку тієї чи іншої держави. Крім того, як вказано у висновку, слід брати до уваги, що переважна більшість осіб, яких реально притягатимуть до кримінальної відповідальності за відповідне діяння, виявлятимуться не особами, які свідомо ведуть антиукраїнську пропаганду і поширюють дезінформацію, бажаючи завдати шкоди Україні (переважна більшість таких осіб знаходиться поза межами України), а тими, хто став жертвою цієї пропаганди й робить відповідні твердження в результаті її впливу, цілком щиро вважаючи, що відповідна країна не є агресором [18].

Така позиція потребує подальшого дослідження у цій роботі, зокрема, в частині наслідків, які виникають внаслідок інформаційного впливу РФ на громадян України, однак не з огляду на недоречність введення кримінальної відповідальності за досліджувані діяння. Це пов'язано з тим, що деструктивна пропаганда як ззовні, так і всередині України, використовуючи суспільні протиріччя, розпалює ворожнечу, провокує конфлікти, підриває суспільну єдність. Відсутність цілісної інформаційної політики держави, слабкість системи стратегічних комунікацій ускладнюють нейтралізацію цієї загрози [19].

Українське суспільство попри збройну агресію і нині знаходиться під впливом російської пропаганди, що стала одним із дієвих інструментів ведення війни проти нашої країни. Так, з одного боку, за допомогою пропаганди Росія виправдовує присутність на території України своїх збройних сил. З другого боку, російські засоби масової інформації всіляко намагаються демонізувати в

очах російського та світового суспільства керівництво України. Аналіз перебігу подій, які відбувалися у 2014 році у Криму, свідчить, що тривалою була також і пропагандистська підготовка до початку російської агресії в Україні, яка спрямовувалася на дестабілізацію ситуації у країні за рахунок посилення недовіри нашого суспільства до керівництва держави, що поєднувалося з формуванням позитивного ставлення до Росії [20, с. 240].

І все це у сукупності дає підстави стверджувати, що певною мірою саме інформаційна війна РФ проти України й сформувала особу-злочинця, діяння якої будуть підпадати під чинну редакцію ст. 436^2 КК України, про що йтиметься у наступних розділах роботи.

Пошук балансу між правом на свободу слова та захистом національних інтересів, територіальної цілісності та громадської безпеки є непростим завданням для будь-якої держави, а тим більше для країни, на території якої існує багаторічний триваючий міжнародний збройний конфлікт. Наявність такого фактора, як збройна агресія, безумовно, полегшує обґрунтування необхідності обмеження свободи слова [21, с. 13].

Аналізуючи тогочасні пропозиції щодо доповнення Кримінального кодексу України ст. 442^1 «Публічне заперечення факту військової агресії Російської Федерації до України», а на сьогодні саму ст. 436^2 КК України «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» у контексті обмеження свободи слова, не можна не згадати справу «Сюрек проти Туреччини», що розглядалася ЄСПЛ [22]. У цій справі Стамбульський суд державної безпеки визнав Заявника винним у поширенні ідей, спрямованих проти цілісності держави, тобто злочину, передбаченого параграфом 1 розділу 8 Закону «Про запобігання тероризму» 1991 року. Суд дійшов висновку, що в листах вісім регіонів південно-східної Туреччини згадано як незалежну державу «Курдистан», РПК («Робітнича Партія Курдистану») описана як національно-визвольний рух, що бере участь в «національній війні за незалежність» проти держави Туреччина. Крім того, в них містилась пропаганда, спрямована на

знищення територіальної цілісності держави Туреччина. Своєю чергою ЄСПЛ визнав, що у цій справі мало місце втручання у право Заявника на свободу висловлювання, але воно було передбачене законом і переслідувало легітимну мету, а саме захист національної безпеки та територіальної цілісності, а також попередження заворушень і злочинів [22].

Аналіз установлення кримінальної відповідальності за діяння у вигляді виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників на предмет відповідності критеріям можливого обмеження свободи слова, що були вказані ЄСПЛ, дозволяє зробити висновок про правомірність обмеження свободи слова в цьому випадку через необхідність забезпечення миру та національної безпеки.

Наступними діями українського законодавця у березні 2022 р. стали вже пропозиції щодо доповнення Розділу XX Особливої частини КК України ст. 436^2, якою було криміналізовано діяння у вигляді виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та прибрана ознака публічності таких дій.

На сьогодні дії РФ проти України є типовими для неспровокованої агресії. Це досить детально простежується в останні десятиліття гібридної війни та після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. Російська Федерація весь час намагається створити образ визволителя, за допомогою якого робить спроби виправдати збройну агресію як всередині країни, так і на міжнародній арені, наприклад, розміщуючи інформацію під назвою «Украина: новый центр мирового нацизма» (*мовою оригіналу – В.К.*), на офіційних сторінках своїх посольств у інших країнах світу [23]. Так РФ за допомогою інформаційного впливу намагається переконати весь світ у своїй правоті, створивши альтернативну реальність, в якій війна є виправданою та неминуче необхідною.

Певна частина українців, на превеликий жаль, піддається цьому впливу, що потребує негайного реагування з боку державних органів України. У національному законодавстві ці засоби реагування і відобразилися у вигляді

закріплення в ст. 436^2 КК України кримінальної відповідальності за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників.

Історичний аналіз різноманітних проявів виправдовування збройної агресії протягом існування людства дозволяє стверджувати, що це явище супроводжувало всі війни та в той самий час було мінливим: ті, хто був возвеличений пропагандою та народом, згодом поставали в негативному світлі, і навпаки. Крім того, розглядаючи прояви глорифікації, необхідно вказати, що вона стосувалася як окремих осіб (прославляння Гітлера, Сталіна, Наполеона), так і війни чи збройної агресії держави в цілому.

Водночас на сьогодні в Україні глорифікація набула особливої форми, що дозволяє схарактеризувати її через кардинально нові ознаки серед яких:

1. Глорифікація агресора відбувається на неокупованих українських територіях.

2. Спільне минуле РФ та України стало передумовою, підґрунтям для появи масової глорифікації агресора на території України. Відповідно відбувається відкрита підтримка агресора певним прошарком громадян країни, на яку було здійснено напад. І така масовість часто пов’язана з бажанням глорифікаторів «реінкарнувати» минуле в майбутньому, що особливо поширено серед тих, хто застав часи існування СРСР.

3. Спостерігається швидке поширення явища глорифікації серед населення України, що поміж іншого пояснюється інформаційним впливом через мережу Інтернет (соцмережі, месенджери тощо) та за допомогою медіа. Саме ці соціальні інститути забезпечують швидкі темпи глорифікації агресора, що раніше було неможливим. Гібридність війни проти України (поширення ІПСО, фейків, вплив пропаганди на населення України, у тому числі через російську церкву) теж значно впливає як на темпи поширення глорифікації, так і на її масовість.

4. Сучасна глорифікація агресора в Україні характеризується зміною акцентів. Якщо за часів Наполеона, Сталіна чи Гітлера йшлося про возвеличення персоналії, то на сьогодні глорифікація напряму пов’язана з потребами

населення (продовольче забезпечення, медицина тощо). Часто саме через поширення наративів «при Росії жилося б краще» глорифікатори подають свої ідеї. Це дозволяє стверджувати, що як таке явище глорифікації «здрібнішало», зникла ідейність, на заміну якої прийшло задоволення базових потреб людини.

5. Фактично на сьогодні в Україні відбувається паралельна глорифікація у двох її проявах: з одного боку, здійснюється позитивна глорифікація, що виявляється в прославлянні українських військових, а, з другого боку відбувається негативна глорифікація у вигляді прославляння агресора, що і криміналізована у КК України.

6. Сама кримінальна відповідальність за діяння, передбачені ст. 436^2 КК України, була введена в Україні вже в гостру фазу війни, попри те, що проєкт Закону існував ще до початку повномасштабного вторгнення. Це дає підстави стверджувати, що норма має «тліючий» характер, тривалі вагання щодо її введення в чинний КК України теж є тією особливістю, яка вплинула на недосконаліть впровадження кримінальної відповідальності за глорифікацію агресора, про що йтиметься у наступних розділах роботи.

1.2 Кримінологічний аналіз термінології, що вживається у статті 436^2 Кримінального кодексу України

Статтю 436^2 КК України можна схарактеризувати як достатньо термінологічно наповнену та змістовно ускладнену. Це пов’язано з переліком і обсягом діянь, що визначаються законодавцем як кримінально карані відповідно до положень цієї статті. Для встановлення правильного розуміння значення термінології, що використовується у ст. 436^2 КК України, необхідно здійснити її відповідний аналіз, що дозволить ґрунтовно підійти до питання кримінологічної характеристики діянь, передбачених нею та механізмів запобігання вчиненню цього кримінального правопорушення.

Кримінологічний аналіз термінології ст. 436^2 КК України має фундаментальне значення для розуміння механізму злочинної поведінки та

розробки ефективних заходів запобігання. Такий аналіз дозволяє не лише встановити юридичний зміст термінів, і дослідити їх соціальну обумовленість, механізми злочинного впливу на суспільство та закономірності розвитку відповідних антисоціальних явищ.

Положення ст. 436^2 КК України передбачають низку кримінально караних дій, серед яких:

- виправдовування збройної агресії Російської Федерації проти України та тимчасової окупації частини території України;

- визнання правомірною збройну агресію Російської Федерації проти України та тимчасову окупацію частини території України;

- заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України тимчасової окупації частини території України;

- представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту;

- глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України; а також

- виготовлення, поширення матеріалів, у яких містяться вищезазначені діяння.

Виправдовування збройної агресії Російської Федерації проти України та тимчасової окупації частини території України.

Розглядаючи термін «виправдовування збройної агресії» з кримінологічної точки зору, варто зазначити, що це діяння характеризується особливим механізмом злочинного впливу на суспільство. Такий вплив реалізується через формування викривленої суспільної думки щодо збройної агресії, що створює загрозу національній безпеці та формує підґрунтя для подальшої злочинної діяльності. Кримінологічна природа цього діяння полягає у його здатності змінювати суспільну свідомість, створювати хибні наративи та послаблювати спротив агресії.

У словниках української мови слово «виправдовувати» традиційно тлумачиться у кількох значеннях:

- визнавати кого-небудь невинним, правим, доводити невинність чи правоту;

- виносити вирок, у якому стверджується невинність підсудного;

- допускати можливість чого-небудь, робити допустимим що-небудь;

- своїми діями, вчинками і т. ін. відповідати чому-небудь, бути гідним [24].

Автори практичного порадника з кримінально-правової оцінки та розмежування «Злочинна колаборація в умовах збройної агресії», аналізуючи термін «виправдовування», вказують, що його складовими є такі:

- «виправдовування» використовується в «вузькому» сенсі, оскільки «визнання правомірним» є складовою виправдовування, застосованого в широкому сенсі;

- предметом виправдовування є збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата у 2014 році, та тимчасова окупація частини території України;

- суть виправдовування полягає у здійсненні інформаційного впливу на співрозмовника (аудиторію) з метою формування в останнього певного переконання [25, с. 180-181].

Відтак, авторами вказується, що виправдовуванням збройної агресії РФ проти України, розпочатої у 2014 р., та тимчасової окупації частини території України необхідно вважати дії з наведення певних квазіаргументів (псевдоісторичного, соціального, демографічного, національно-культурного чи іншого характеру), чи *публічне висловлення (курсив – наш)* особистої думки, направлені на формування в адресата хибного переконання в тому, що збройна агресія РФ проти України, розпочата у 2014 р., та тимчасова окупація частини території України мають своє логічне пояснення та відповідні підстави, з яких держава-агресор діє вимушено (виправдано). З другого боку, суб’єкт може наголошувати на тому, що збройна агресія РФ та подальша окупація окремих територій України була викликана неправомірними чи злочинними діями окремих державних, політичних чи громадських діячів, партій, рухів чи організацій, з огляду на що вона є виправданою. Зазначені дії, на думку авторів,

також охоплюються ознаками складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 436^2 КК України [25, с. 180-181].

Варто вказати, що аналогічне визначення надається і в одному з вироків Охтирського міськрайонного суду Сумської області, який розглядав справу щодо обвинувачення громадянина України, який, діючи умисно, в умовах воєнного стану в Україні, перебуваючи на території домоволодіння, в присутності свідків виправдовував збройну агресію Російської Федерації проти України; вказував, що РФ воює з нацистами в Україні та міжнародною міжурядовою організацією НАТО; говорив, що на території України буде одна валюта, а саме «руський рубль» [26].

З таким твердженням варто погодитися частково. Дійсно, зважаючи на положення ст. 436^2 КК України, термін «виправдовування» варто розглядати саме в значенні «усправедливлення» збройної агресії Російської Федерації проти України чи тимчасової окупації частини її території. У цьому випадку особа, яка вчиняє кримінально каране діяння, шукає логічні пояснення та підстави для збройної агресії, тим самим виправдовуючи її вчинення.

Приклади виправдовування збройної агресії Російської Федерації проти України та тимчасової окупації частини території України містяться і в судовій практиці. Так, Лозівським міськрайонним судом Харківської області у справі № 629/2862/23 від 9 червня 2023 р. виправдовуванням тимчасової окупації частини території України визнано розміщення особою на «стіні» власної відкритої сторінки графічного зображення з дописом: «Референдумы в Донбассе имеют огромное значение, они полностью меняют вектор развития России» [27] (*мовою оригіналу – В.К.*).

В іншому вироку суд, заслухавши свідків, установив, що обвинувачений у розмовах з іншими мешканцями с. Рижівка виправдовував та підтримував збройну агресію РФ проти України, стверджуючи, що «влада РФ розпочала війну та націлена знищити бандерівську владу, після цього жити стане набагато краще та житимуть по-новому» [28]. Саме в цьому випадку обвинувачений, хоч і

вбачає, що саме РФ почала війну, проте виправдовує такі дії певними аргументами.

Таким чином, під *виправдовуванням збройної агресії Російської Федерації проти України та тимчасової окупації частини території України* варто розуміти дії, що спрямовані на «усправедливлення» збройної агресії чи тимчасової окупації частини території, які проявляються в наведенні аргументів щодо вимушеного характеру таких дій (необов'язково узаконеного) й поясненні збройної агресії чи тимчасової окупації як вимушеного кроку, що здійснюється як серед необмеженого кола осіб, так і у приватних бесідах.

Водночас важливим кримінологічним аспектом є питання про поширення дії статті 436^2 КК України на приватні розмови. З кримінологічної точки зору, це питання має принципове значення для розуміння механізму злочинного впливу та розробки заходів запобігання. Вбачається, що виправдовування збройної агресії, яке має приватний характер, є набагато менш суспільно небезпечним діянням, порівняно з публічним виправдовуванням. Водночас ст. 436^2 КК України говорить про такі дії «на одному рівні», визнаючи як приватне, так і публічне виправдовування кримінально караними. Видається, що такий підхід є дещо неправильним, оскільки хоча виправдовування агресії у приватній бесіді та несе меншу суспільну небезпечність, проте все ж таки здійснює вплив на близьке оточення, тим самим розповсюджуючись, але в повільніших темпах. Висловлювання батьків передаються у приватній бесіді дітям, що призводить до їх подальшого поширення серед друзів-однолітків, або бесіди сусідів, які також «ланцюжком» передаються далі. Тому, вбачається, що логічним підходом до вирішення цього питання було б закріплення різного ступеня відповідальності за публічні висловлювання та за їх вчинення в приватній бесіді. Зокрема, доречно передбачити настання адміністративної відповідальності за виправдовування агресії та подібні дії, вчинені у приватній бесіді, та кримінальної – за ті ж самі дії, вчинені публічно.

Визнання правомірною збройну агресію Російської Федерації проти України та тимчасову окупацію частини території України.

З кримінологічної точки зору, визнання правомірною збройної агресії має особливий механізм суспільної небезпеки. Цей різновид злочинної поведінки характеризується спробою надати псевдоправове обґрунтування агресії, що може бути особливо небезпечним через створення видимості законності злочинних дій. Такі дії часто вчиняються особами, які не здатні до критичного аналізу чи мають обмежений доступ до альтернативних джерел інформації, що робить їх особливо вразливими до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди.

У теорії права правомірну поведінку визначають як юридично значущу поведінку, яка відповідає нормам і принципам права. Ознаки такої поведінки зумовлені властивостями, загальними для будь-якої юридично значущої поведінки – соціальною значущістю, інтелектуально-вольовим характером, об’єктивізацією, юридичною визначеністю та ін. [29, с. 244]. Проте визнання правомірною збройну агресію Російської Федерації проти України чи тимчасову окупацію частини території України з точки зору ст. 436^2 КК України, не можна пов'язувати із загальноприйнятим розумінням правомірної поведінки. У цьому випадку відбувається суб'єктивне викривлення об'єктивної реальності. Особа трансформує об'єктивно протиправні дії (збройну агресію та окупацію) у суб'єктивне переконання про їх правомірність. Тобто об'єктивні факти воєнної агресії, які не можуть бути правомірними за своєю природою, у свідомості особи набувають характеру нібито законних дій через їх суб'єктивне викривлене сприйняття. Така трансформація об'єктивного в суб'єктивне є особливо небезпечною, оскільки створює у свідомості особи псевдоправове обґрунтування злочинних дій агресора.

У словнику української мови термін «визнавати» тлумачиться як: вважати дійсним, законним, стверджувати своєю згодою, позитивним ставленням право на існування кого-, чого-небудь [24]. Варто погодитись з тим, що у контексті ч. 1 ст. 436^2 КК України визнавати правомірним – це наводити аргументи на користь того, що збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата у 2014 р., та тимчасова окупація частини території України були нібито необхідними для задоволення потреб українського народу чи його окремої

частини (етнічних, національних, соціальних чи інших груп), встановлення правопорядку, захисту прав людей, та відповідають нормам і стандартам міжнародного права, тобто є правомірними та законними [25, с. 181-182]. Саме тому основною відмінністю між поняттями «виправдовувати» та «визнавати правомірною», що використовуються законодавцем у ст. 436^2 КК України, варто вважати саме аргументи щодо законності збройної агресії чи тимчасової окупації.

Відтак, у випадку виправдання збройної агресії чи тимчасової окупації особа усвідомлює незаконність таких дій, але вважає їх справедливими та вимушеними. У випадку ж визнання правомірною збройну агресію чи окупацію особа шукає аргументи, які б підтверджували саме їх законність.

Водночас варто вказати, що суб'єктивне ставлення до збройної агресії як правомірної не означає, що вона такою є, адже, як зазначалося вище, особливість правомірної поведінки визначається перш за все відповідністю її нормам і принципам права, а не суб'єктивному тлумаченню особою певних національних чи міжнародних актів.

Наприклад, в одній зі справ обвинувачений зробив репост публікації такого змісту: «Минобороны РФ опубликовало доказательства, что в уничтоженной пристройке ТЦ «Retrovile» распологались стоянка РСЗО «Град» и склад с реактивными боеприпасами» [30] (*мовою оригіналу – В.К.*), тим самим обвинувачений «для себе» визнав таку збройну агресію правомірною, фактично шукаючу аргументи, що така агресія є вимушеною та законною (звісно ж на його думку, адже, як вбачається для нього, там не знаходились люди, а був військовий об'єкт), попри те, що опублікована інформація не підтверджена фактами та є неправдивою.

В іншому вироку суд встановив, що обвинувачений висловив емоцію «Клас» та умисно поширив на власній сторінці соціальної мережі «Одноклассники» допис, у змісті якого міститься висловлювання «Киевские власти планировали удары по Белгороду, Брянску, Ростову-на-Дону, Симферополю и другим городам России. Страшно даже представить, что

предотвратила Россия, начав СВО, сколько миллионов жизней наших людей спасла...» [31] (*мовою оригіналу – В.К.*). Відповідно, обвинувачений в цьому випадку визнає правомірною збройну агресію РФ у зв'язку з тим, що, на його думку, це необхідно для захисту життів населення України.

Отже, під *визнанням правомірною збройну агресію Російської Федерації проти України та тимчасову окупацію частини території України* варто розуміти дії, що полягають у наведенні суб'єктивної точки зору та її донесення як до необмеженого кола осіб, так і у приватній бесіді щодо правомірного характеру збройної агресії чи тимчасової окупації (встановлення правопорядку, режиму законності, захисту прав людей тощо) з точки зору норм міжнародного чи національного права, що відбувається у зв'язку з відсутністю в суб'єкта кримінального правопорушення спеціальних юридичних знань чи наявністю викривленого сприйняття інформації (переважно через розповсюдження ІПСО в інформаційному просторі РФ, який не обмежується кордонами останньої, а розповсюджується по всьому світу, впливаючи, в тому числі й на українців).

З кримінологічної точки зору, особлива небезпека такого діяння полягає у створенні псевдоправового підґрунтя для виправдання агресії, що може мати довготривалий деструктивний вплив на суспільну свідомість та національну безпеку держави.

Отже, вчиняючи такі дії, особа не просто емоційно чи ідеологічно симпатизує агресору, а намагається надати збройній агресії та окупації видимість правової легітимності, конструюючи псевдоюридичну аргументацію та апелюючи до начебто правових норм і принципів, що відрізняє це від простого виправдовування чи заперечення агресії. Вбачається, що тут в основі перебувають інтелектуальні зусилля особи, яких вона докладає, намагаючись легітимізувати агресію в правовому полі. При виправдовуванні чи запереченні агресії в діях особи закладено емоційний фактор: особа керується насамперед симпатією до агресора без спроб її аргументації.

Таким чином, визнання правомірною агресії є більш складним та суспільно небезпечним діянням, оскільки воно спрямоване на руйнування правових основ міжнародного порядку та створення альтернативної псевдоправової реальності.

Заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України та тимчасової окупації частини території України.

Кримінологічний аналіз ст. 436^2 КК України показує, що заперечення збройної агресії є найбільш поширеною формою злочинної поведінки серед інших діянь, передбачених диспозицією статті. Це пояснюється відносною простотою такої форми поведінки та її тісним зв'язком з поширенням дезінформації країною-агресором.

Вказане кримінально каране діяння вбачається найбільш безспірним за своїм термінологічним наповненням. «Заперечувати» що-небудь означає не погоджуватися з ким-, чим-небудь у чомусь, висловлювати протилежну думку або доказ проти чогось; виражати незгоду з чим-небудь (рухом, поглядом і т. ін.); спростовувати що-небудь; не визнавати існування, значення, доцільності чого-небудь [32]. Відповідно заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України та тимчасової окупації частини території України варто розглядати як дії з невизнання факту їх існування в цілому.

У переважній більшості під запереченням збройної агресії Російської Федерації проти України суди розуміють висловлення незгоди з офіційно встановленими фактами, їх спростування та/або наведення аргументів чи публічне висловлення своєї особистої думки, направлені на переконання адресата у тому, що збройна агресія Російської Федерації проти України не мала місця та фактично не відбувалась [33].

Наприклад, у справі № 161/15524/22 від 23 грудня 2022 року Луцький міськрайонний суд Волинської області визнав вислови: «У 2014 р. ніяка росія на Україну не нападала і перевороти на Донбасі не вчиняла», «росія ніяку війну в 2014 році не починала…» «вся ця техніка й озброєння з`явились у сепаратистів набагато пізніше, після початку проведення АТО, коли росія почала відкрито захищати та підтримувати одну з груп місцевого населення, які ми й називаємо

сепаратистами…» як заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України [34].

В іншій справі Суд визнав поширенням матеріалів, у яких міститься заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, заперечення тимчасової окупації частини території України, висловлювання обвинуваченого, який розмістив на «стіні» власної відкритої сторінки графічне зображення з дописом: «Бахарев: процесс воссоединения русских земель ещё не завершен. Принятие четырёх новых регионов – ЛДНР, Запорожской и Херсонской областей - не последний этап в процессе возвращения исторических российских земель..» (*мовою оригіналу – В.К.*) [35]. У цьому випадку вбачається, що обвинувачений підміняє збройну агресію аргументом про «об'єднання» «рускіх» земель, фактично заперечуючи існування України як держави.

Отже, під запереченням збройної агресії Російської Федерації проти України та тимчасової окупації частини території України варто розуміти дії з категоричного відкидання очевидних фактів та поширення таких тверджень як серед необмеженого кола осіб, так і в приватній бесіді щодо відсутності військових РФ на території України загалом, заперечення факту війни (наприклад, вказівкою на «правомірну» спеціальну воєнну операцію на території України) і навіть висловлювань, що України як держави не існує, а тому не може йтися про збройну агресію чи тимчасову окупацію її територій.

З кримінологічної точки зору, заперечення збройної агресії характеризується особливим механізмом суспільної небезпеки, що проявляється через системний вплив на суспільну свідомість шляхом створення альтернативної реальності. Часто саме це діяння виступає першим етапом у механізмі злочинної поведінки, який згодом може трансформуватися у більш активні форми антидержавної діяльності. Видається, що заперечення агресії як найпростіша форма злочинної поведінки не потребує жодної аргументації чи обґрунтування – достатньо лише категоричного відкидання очевидних фактів, що робить такий варіант злочинної поведінки найбільш розповсюдженим серед

осіб, що вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, незалежно від їх інтелектуального рівня чи освіти.

Представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту.

Представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту у вигляді кримінально караного діяння, передбаченого ст. 436^2 КК України, переважно проявляються через існування наративів, які були розповсюджені ще у 2014 р. та стали головним аргументом осіб, які підтримували окупацію Донецької та Луганської областей України.

Міжнародне гуманітарне право традиційно визначає два види збройних конфліктів: міжнародного та неміжнародного характеру. Такий самий поділ відображено у тексті Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 року (зокрема у статті 8 «Воєнні злочини) [36].

У статті 2 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. вказується, що міжнародний збройний конфлікт – це конфлікт, що виникає між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни [37]. Відповідно, якщо певна країна вводить збройні сили на територію іншої країни, то має місце саме міжнародний збройний конфлікт.

Аналізуючи положення Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 р., варто зазначити, що збройний конфлікт неміжнародного характеру визначається як дії, що відбуваються на території будь-якої Високої Договірної Сторони між її збройними силами або іншими організованими збройними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм можливість здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії [38].

Саме тому позиціювання збройної агресії РФ проти України як внутрішнього громадянського конфлікту є неможливим з точки зору норм як

міжнародного, так і національного права. Цей факт має особливе кримінологічне значення: злочинці використовують складність міжнародно-правової термінології та необізнаність більшості населення у тонкощах міжнародного гуманітарного права для створення псевдоправового обґрунтування своєї позиції.

На думку І. В. Жука, представлення збройної агресії РФ проти України як внутрішнього громадянського конфлікту є одним зі способів заперечення такої збройної агресії [39, с. 144]. Подібний підхід можна віднайти й в судовій практиці: Кіровський районний суд м. Кіровограда у справі № 404/3307/23 від 8 червня 2023 р. визнав публікацію-скріншот допису із зображенням особи в цивільному одязі з текстом: «Депутат Бундестага Сара Вагенкнехт назвала власти Украины ублюдками и заявила следующее: «Только твари, вроде вас, воюют со своим народом. Безжалостные негодяи, у которых нет чести, нет совести, нет каких-либо моральных принципов». Согласны с Сарой?» (*мовою оригіналу – В.К.*) як публікацію, в якій містяться висловлювання, спрямовані на заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України шляхом представлення збройної агресії як внутрішнього громадянського конфлікту [40]. В іншій справі, висловлювання обвинуваченого: «у 2014 р. на Сході України почалась внутрішня громадянська війна між представниками різних політичних поглядів з-поміж місцевих мешканців, громадян України, які повстали проти політики нової влади», «…всі події в АТО насправді є громадянською війною в Україні» правомірно були кваліфіковані судом як представлення збройної агресії Російської Федерації проти України внутрішнім громадянським конфліктом [41].

Отже, під *представленням збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту* слід розуміти дії з поширення тверджень, висловлених як серед необмеженого кола осіб, так і у приватних бесідах, про нібито внутрішньо український характер збройного протистояння, в тому числі, що супроводжується запереченням участі РФ у конфлікті та приписуванням відповідальності за воєнні дії виключно України. Така форма заперечення агресії є особливо небезпечною, оскільки створює хибне

уявлення про природу конфлікту та перекладає відповідальність з агресора на жертву агресії.

Глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України.

Термін «глорифікація» є новим для українського законодавства, а за своїм походженням іноземним запозиченням від англійського слова «glorification», що означає прославляти щось або когось [42]. Як справедливо вказує В.С. Батиргареєва, «цей неюридичний, на перший погляд, термін відбиває особливе ставлення людини до трагічних за своїм характером соціально-політичних і воєнних подій в Україні. Подібне ставлення володіє настільки потужним негативним потенціалом у створенні відповідного інформаційного фону, на тлі якого відбуваються ці події, що викликало, з одного боку, необхідність криміналізувати дії, пов’язані із піднесенням будь-яких учасників, причетних до існування трагічної ситуації в нашій державі, та, по-друге, закріпити в юридичному обігу термін «глорифікація» як такий, що точно передає специфіку кримінально караних дій» [43, с. 40].

Своєю чергою Міністерством культури та інформаційної політики України були підготовлені пропозиції до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора)» від 18 лютого 2021 року. Вони стосувалися заміни поняття «глорифікація», закріпленого у ст. 436^2 КК України. Таку позицію ініціатори Законопроєкту обґрунтували тим, що правова доктрина України визначає одним із критеріїв якості закону його доступність, що передбачає точність, простоту і зрозумілість мови закону. Саме у цьому зв’язку й було запропоновано слово «глорифікація» замінити словами «возвеличення», «героїзація», «створення позитивного образу» [44]. Висловлена пропозиція не була взята до уваги. Вбачається, що це пов’язано з тим, що заміна слова на його синонім не має принципового значення для застосування закону.

Водночас попри офіційне закріплення поняття «глорифікації» в чинному законодавстві України, законодавець не надав йому конкретного правового розуміння (як це зроблено, наприклад, для крадіжки у ст. 185 КК України), залишивши місце для дискусій із цього приводу серед науковців та практиків.

Насправді в українській мові можна підібрати безліч синонімів цьому слову, зокрема возвеличувати, славити, героїзувати, возносити тощо. Варто погодитись з тим, що глорифікація – це ніщо інше, як надання подіям чи людям ореолу героїчності, підкреслене позитивне ставлення, вихваляння, патетичне наділення позитивними якостями з одночасним запереченням негативних (чи без такого) [25, с. 183].

Попри зрозумілий, на перший погляд, зміст, що закладений у це слово, на практиці виникає багато труднощів щодо встановлення дійсного сенсу кримінально караного діяння у вигляді глорифікації агресора.

Насамперед варто вказати, що КК України чітко окреслює коло осіб, глорифікація яких підпадає під дію ст. 436^2 КК України, а саме:

- осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році;

- представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією;

- представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи та структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України;

- представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України [45].

Водночас на думку таких науковців, як Ю. В. Шинкарьов та О. О. Коваленко, героїзації, яка становить небезпеку для українського суспільства, можуть піддаватися і цілі квазідержавні об’єднання, воєнізовані злочинні угруповання (як, наприклад, терористичне угруповання «Спарта») та інше, що

не наділене характеристиками фізичної особи [46, с. 29]. У цілому з такою думкою можна погодитися лише частково. Дійсно, проведений у першому підрозділі роботи історичний аналіз дозволяє стверджувати, що за різних часів існування суспільства глорифікація агресора проявлялася в різний спосіб: чи то глорифікація окремих осіб, чи то глорифікація збройної агресії, прославляння війни в цілому. Але з точки зору кримінально караного діяння вбачається, що підхід законодавця до можливості глорифікування окремих осіб (а не терористичної держави в цілому) дозволяє відмежувати змістовне наповнення «глорифікації» від інших, передбачених у ст. 436^2 КК України, дефініцій, наприклад, таких, як: виправдовування війни чи визнання її правомірною, криміналізація яких напряму пов'язана зі ставленням особи до таких подій у цілому та ідентифікації російського народу як визволителя [4, с. 231].

Такої самої думки дотримується й Л. М. Абакіна-Пілявська, стверджуючи, що «кримінальний закон під страхом покарання забороняє глорифікацію переліку суб'єктів – лише фізичних осіб, причому цей перелік є вичерпним. Тобто поза полем дії аналізованої норми знаходяться суб'єкти – юридичні особи, воєнізовані злочинні угруповання, псевдооргани, квазідержавні об'єднання, органи влади, які встановлює окупаційна адміністрація тощо» [47, с. 213-214]. Тому науковиця пропонує під терміном «глорифікація» розуміти прославляння та героїзацію осіб та інших суб'єктів, які брали безпосередню участь, провадили збройну агресію проти України та забезпечували чи організовували діяльність окупаційної адміністрації, державних органів і структур держави-агресора. Чинна кримінально-правова норма, як вбачає Л. М. Абакіна-Пілявська, що забороняє глорифікацію, вимагає уточнення, наприклад, у частині положення щодо переліку суб'єктів, яких може бути глорифіковано, оскільки чинне нормативне формулювання обмежує застосування ст. 436^2 КК України [47, с. 213-214]. При цьому, погоджуючись із дискусійністю цього питання та закріплення у чинній редакції ст. 436^2 КК України обмеженого кола суб'єктів, що можуть бути глорифіковані, варто звернути увагу на непослідовність українських судів у цьому питанні. Так, у судовій практиці можна відшукати

приклади, де суди кваліфікують як глорифікацію дії із прославляння загалом учасників збройної агресії. Наприклад, Соснівський районний суд м. Черкаси у справі № 712/12943/23 від 22 грудня 2023 р. вказав, що ОСОБА_4, 11 липня 2023 року о 15 год. 27 хв. при спілкуванні з ОСОБА_7 *глорифікував осіб, які здійснювали збройну агресію РФ проти України (курсив – наш)*, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих російською федерацією через підтекстову позитивну конотацію військових злочинців групи «Вагнер», маркерами якого є лексико-синтаксичні конструкції «…Тільки «вагнерівці» вертаються на фронт, всі…», «…Там всі патріоти…», «…це професіональні воєнні…», «…штурмовики – тільки професіональні воєнні, жодного зека в штурмовій бригаді немає, жодного…», «…одна з найкращих розвідок світу…». Суд вказав, що у вказаних фрагментах розмови ОСОБИ_4 містяться ознаки глорифікації осіб, які здійснювали збройну агресію РФ проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих РФ [48].

В іншому вироку від 13 лютого 2023 р. Залізничний районний суд м. Львова визнав глорифікацією поширення публікації із зображенням, на якому зображено російських військових та міститься такий допис: «В Украину отправили взвод тувинцев. Вот эти парни реально, «их боялись даже чеченцы» (кто не в курсе, это охотники с пеленок)» або ж «С первых дней они участвуют в спецоперации на Украине», під яким міститься допис такого змісту: «Осетины, дагестанцы, русские, чеченцы, ингуши, буряты, удмурты, татары – весь наш многонациональный народ плечом к плечу противостоит националистам на Украине» [49] (*мовою оригіналу – В.К.*).

У ще одному вироку від 29 лютого 2024 р. Ковпаківський районний суд міста Суми, дослідивши обставини справи, вказав: «ОСОБА_6 розмістила у стрічці акаунту «ОСОБА_5» публікацію шляхом проставлення під публікацією

іншого користувача відмітки «Класс», а саме публікації з написом «За Z наших», таким чином поширивши серед необмеженої кількості користувачів вказаної соціальної мережі матеріал, у якому міститься висловлювання «*у формі глорифікації осіб, які здійснювали збройну агресію РФ проти України, розпочату у 2014 році» (курсив – наш)* [50].

У вищезазначених справах йдеться про глорифікацію збройних формувань, груп найманців, які фінансуються Російською Федерацією, чи навіть національностей у цілому, а не їх окремих представників, що викликає запитання до правильності тлумачення судами змісту ст. 436^2 КК України. Попри це, в переважній більшості справ суди все ж таки визнають глорифікацією дії із прославляння конкретних осіб, а не окремих збройних формувань (наприклад, вагнерівців). Так, 5 липня 2022 р. ОСОБА_1 розшукав інформаційні статті на сайтах Російської Федерації, які виправдовують, визнають правомірною збройну агресію проти України, розпочату в 2014 році, а також глорифікують осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, із метою їх поширення в месенджері «Telegram» у групі з назвою «Х-22 малюнок ракети», У вищезазначеній групі за допомогою мобільного телефону Особа_1 виклав інформаційну статтю під назвою: «подвиги еще троих российских военных» (*мовою оригіналу – В.К.*). У дописі було зазначено: «В ходе боя с националистами сержант ОСОБА_2 эвакуировал тяжелораненого командира бронемашины, оказал ему помощь, а потом занял его место и продолжил вести бой. Он уничтожил два вражеских БТР и до 25 диверсантов» (*мовою оригіналу – В.К.*). У наступному дописі зазначено, що «старший сержант ОСОБА_3 предотвратил нападение ВСУ на блокпост. Ночью он заметил подъезжающий к позициям грузовик с украинскими военными, выстрелил в него из ПТУР, а личный состав уничтожил прицельным огнем пулемета» (*мовою оригіналу – В.К.*). *Аналізовані дописи про так звані подвиги «трьох російських військових» засвідчують, що особа здійснила безпосередню глорифікацію «сержанта Євгенія Березі», «старшого сержанта ОСОБА_4» та інших осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України (курсив – наш)* [51].

Ще в одному вироку суд також визнав глорифікацією дії особи у вигляді поширення фотосвітлини в «Однокласниках» із так званим «головою ЛНР» та тексту «Загляните в его глаза… сколько душевной боли! Боли за судьбу своего народа», що є саме глорифікацією представника окупаційної адміністрації Російської Федерації (*мовою оригіналу – В.К.*) [52].

Таким чином, у національному законодавстві варто встановити уніфікований підхід до розуміння «глорифікації», що дозволить утвердити межу між названими законодавцем кримінально караними діяннями, передбаченими ст. 436^2 КК України.

З кримінологічної точки зору відповідь на це запитання варто розглядати у такий спосіб: суспільна небезпека глорифікації не залежить від того, чи спрямована вона на прославляння окремої особи, групи осіб, збройних формувань чи держави-агресора в цілому. В усіх випадках такі дії формують позитивний образ агресії, легітимізують насильство та створюють героїчний наратив навколо злочинних дій. Глорифікація будь-якого елемента агресивної системи – від конкретного військового до символіки окупаційних сил – має однаковий деструктивний вплив на суспільну свідомість та національну безпеку. Саме тому недоречно обмежувати коло осіб, яких глорифікують, виключно фізичними особами, адже прославляння інституцій агресора чи їх символіки створює не менший, а подекуди й більший кримінологічний ризик через свою здатність впливати на широкі верстви населення та формувати толерантне ставлення до агресії.

На наш погляд, під *глорифікацією агресора* необхідно розуміти дії, пов’язані з: 1) виправданням дій агресора, представлення його як такого, що здійснює справедливі, необхідні та благородні дії, вчиняючи збройну агресію; 2) прославленням самого агресора, тобто наданням йому позитивного образу, підкресленням його героїзму та величі; 3) моральною підтримкою та фактичним заохоченням агресора на майбутні дії, тобто в цілому популяризацією неправомірних дій, які ним вчиняються. До того ж такі дії можуть вчинятися як серед необмежного кола осіб, так і у приватній бесіді.

Виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України.

Як справедливо вказувалося у тексті Пояснювальної записки до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції)» від 18 лютого 2021 р., особливу небезпеку являють собою виготовлення та поширення в Україні інформаційних матеріалів, спрямованих на пряме чи опосередковане виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як «внутрішнього конфлікту», «громадянського конфлікту», «громадянської війни», заперечення тимчасової окупації частини території України [53].

Варто зазначити, що переважна більшість обвинувальних вироків пов'язана саме з учиненням злочину, передбаченого ч. 2 ст. 436^2 КК України. Це пов'язано зі стабільністю інформаційного впливу РФ на громадян України у вигляді поширення ІПСО у різних соціальних мережах, навіть тих, діяльність яких в Україні заблокована [54, с. 104]. Окрема частка громадян України на сьогодні свідомо продовжує користуватися ними, в тому числі для пошуку інформації, яка б дозволила виправдати триваючу збройну агресію проти України. Варто вказати й на те, що часто особа пасивно споживає ворожі наративи, якими заповнені проросійські соціальні мережі, користуючись ними для спілкування з родичами чи друзями з РФ, що хоча і не несе суспільної небезпеки, проте при недостатньому рівні критичного мислення провокує

поступове формування антидержавних поглядів. Ще частіше особа не просто пасивно сприймає таку інформацію, а стає активним розповсюджувачем ворожих наративів, що суттєво підвищує суспільну небезпечність таких дій.

Крім того, варто вказати й на складність виявлення злочинних дій, передбачених ч. 1 ст. 436^2 КК України, порівняно з виготовленням чи поширенням матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України. Такі дії вчиняються у публічному просторі або хоча і серед обмеженого кола осіб «так званих друзів у соцмережі», проте не викликають особливих складнощів у встановленні факту їх здійснення.

З кримінологічної точки зору, такі діяння характеризуються іншим рівнем суспільної небезпеки порівняно з усними висловлюваннями. Це пов’язано з тим, що на відміну від усних висловлювань, цифрові платформи забезпечують миттєве розповсюдження деструктивного контенту серед необмеженої аудиторії, його постійну доступність та можливість багаторазового відтворення. Особливу кримінологічну загрозу становить анонімність авторів таких матеріалів, що ускладнює ідентифікацію злочинців та створює ілюзію безкарності. Крім того, сама особа може поширювати матеріали, розміщені анонімно та не підтверджені фактами, перетворюючись на несвідомого співучасника інформаційної агресії та помножуючи деструктивний вплив через механізм ланцюгової реакції, коли кожен подальший репост надає псевдолегітимності неправдивій інформації та розширює коло її жертв.

Варто вказати, що виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього

громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України можуть включати так само й дії із проставлення «уподобайок» до певних дописів у соціальних мережах чи на інших інтернет- платформах.

Вбачається, що така тенденція може негативно вплинути на інкримінування особам дій, передбачених ч. 2 ст. 436^2 КК України. Сам факт «уподобайки» в Інтернеті не повинен бути єдиною підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності, передбаченою ч. 2 ст. 436^2 КК України. Вбачається, що все ж таки варто враховувати людський фактор та момент «випадковості» таких дій. Наприклад, особа гортає стрічку соціальної мережі та випадково ставить «лайк» на публікацію, навіть цього не помітивши. Саме тому дії із поширення матеріалів, що містять інформацію з виправдування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії тощо, варто оцінювати комплексно та не оминати дотримання принципу розумності при інкримінуванні досліджуваного складу злочину.

Водночас така «безвинна» форма злочинної поведінки може мати й інший ефект. Наприклад, хоча окремі дії з проставлення «уподобайок» можуть здаватися незначними, їх накопичувальний ефект створює загрозу інформаційній безпеці держави, оскільки через них поширюється проросійський контент, а алгоритми соціальних мереж «підхоплюють» та збільшують видимість, створюючи ілюзію масової підтримки антидержавницьких наративів.

Разом із тим необхідно вказати на те, що різні соціальні мережі мають різний механізм роботи, а від цього залежить і спосіб поширення матеріалів користувачами. Так, ОСОБА_3 на власному акаунті в соціально орієнтованому ресурсі мережі Інтернет «Одноклассники» поставив відмітку «подобається», чим автоматично поширив серед «Друзів» (всього 251 особа) та «Підписників» (всього 28 осіб) свого акаунту, а також всіх відвідувачів своєї сторінки публікацію акаунту «ОСОБА_8» – відео, в якому згідно з висновком експерта

судової лінгвістичної експертизи містяться висловлювання, спрямовані на виправдання збройної агресії Росії проти України [55].

Хоча технічно такі дії призводять до поширення забороненого контенту, правозастосовна практика повинна враховувати можливість неусвідомленого характеру таких дій. Зокрема, користувач міг не розуміти, що проставлення лайка автоматично поширює контент серед його контактів, або міг діяти випадково. Варто погодитися з прикладом, який наводить А. В. Лапкін: «користувач А. вподобав публікацію користувача Б., яка складається із тексту та графічного зображення. У цьому контексті реакція «Клас» може означати як вираження внутрішнього переконання та підтримку користувачем А. посту користувача Б. у цілому та закладеної в нього ідеї, так і навпаки – просто підтримку користувача Б. безвідносно до змісту цього посту, або вираження інтересу лише до зображення/тексту, форми чи способу їх подачі, або підтримку якогось аспекту допису, чи взагалі виражати саркастичну реакцію. Окрім того, якщо текст та/або зображення є складними за змістом, містять кілька різноаспектних ідей/тез, то реакція «Клас» взагалі унеможливлює з'ясування позиції користувача, який її поставив» [56, с. 227]. Тому кваліфікація таких дій, як кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, має здійснюватися з урахуванням усіх обставин справи, включаючи умисел особи, системність дій та розуміння нею наслідків своїх дій у конкретній соціальній мережі.

Крім того, як справедливо стверджують А. М. Бабенко А. М. та М. В. Карчевський, в умовах поширеності більш небезпечних форм цього кримінального правопорушення (адміністрування спеціалізованих соціальних медіа, підтримання так званих мереж «ботів», виступи публічних осіб тощо) кримінальна юстиція фокусується на менш небезпечних формах (проставлення двох, трьох позначок «подобається» жінками пенсійного віку). За умови активних дій противника в інформаційній сфері такий прояв примітивізації кримінально-правового регулювання є небезпечним. Навряд чи така сукупність

судових рішень забезпечує досягнення задекларованих цілей криміналізації виправдовування дій агресора [57, с. 222; 58, с. 20].

Варто також вказати, що суди часто не розмежовують діяння, що передбачені ст. 436^2 КК України, інкримінуючи обвинуваченому одразу всі, що в ній криміналізовані. Наприклад, варто навести низку рішень суддів на підтвердження цієї думки [28; 59; 60; 61; 62; 63; 64]. Водночас проведений аналіз судової практики свідчить, що більшість вироків суду, де суд загалом інкримінує певну частину ст. 436^2 КК України, не аналізуючи конкретно вчинене особою діяння, все ж таки були винесені протягом 2022 р., коли норма тільки з'явилася у КК України. Вироки наступних років демонструють, що суди почали ретельніше підходити до розгляду цієї категорії справ, аналізуючи, яке саме з діянь, передбачених ст. 436^2 КК України, було вчинено обвинуваченим.

Така диференціація має важливе превентивне значення, оскільки дозволяє точніше визначати механізми злочинної поведінки та розробити конкретні заходи протидії для кожного виду протиправних діянь.

Саме тому варто підтримати позицію тих суддів, які чітко відмежовують кримінально карані діяння, передбачені ст. 436^2 КК України, між собою. Так, в одному з вироків суддя Охтирського міськрайонного суду Сумської області, дослідивши обставини справи, встановив, що ОСОБА_3 наводив своїм співрозмовникам аргументи, спрямовані на формування в адресата помилкового переконання в тому, що збройна агресія РФ проти України має своє логічне пояснення, та відповідні підстави, з яких країна-агресор діє вимушено (виправдано). Це підтвердив і сам обвинувачений у судовому засіданні, зазначивши, що Росія воює проти нацистів, із НАТО, що є причини початку війни, у війні винуваті обидві сторони. Таким чином, винуватість ОСОБА_3 є доведеною, і такі його дії суд кваліфікував за ч. 1 ст. 436^2 КК України як виправдовування збройної агресії Російської Федерації проти України. *При цьому не знайшло свого підтвердження вчинення обвинуваченим таких дій: визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти*

України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України (курсив – наш) [26].

Отже, проведений у цьому підрозділі роботи кримінологічний аналіз термінології, що вживається у ст. 436[2] КК України, демонструє складність та неоднозначність застосування цієї норми на практиці. Хоча кожен термін, передбачений статтею, має певні унікальні характеристики, на практиці виникають значні складнощі у розмежуванні як між окремими діяннями всередині статті, так і з іншими складами кримінальних правопорушень, зокрема з інформаційним колабораціонізмом (ст. 111[1] КК України).

У цьому зв'язку слід погодитись з М. І. Голінкою [65, с. 255-256], І. В. Бердник та М. Б. Головкою [66, с. 159], що таке розмежування загалом необхідно проводити за такими критеріями:

- Публічність / не публічність таких дій. За ст. 111[1] КК України обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є здійснення саме публічних дій: «публічне заперечення», «публічні заклики». У примітці до статті навіть зазначено, що публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації. Водночас для ст. 436[2] КК України здійснення публічних дій не є обов'язковою ознакою;

- ***Суб'єктний склад.*** У частинах 1, 2, 3, 5, 7 ст. 111[1] КК України суб'єкт злочину має бути громадянином України, а частині 4 та 6 ст. 111[1] КК України не вимагає громадянства України як обов'язкову ознаку суб'єкта. Своєю чергою у ст. 436[2] КК України суб'єкт є загальним (будь-яка фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності 16 років);

- Персоналізація держави-агресора. Стосовно «заперечення збройної агресії проти України», для ст. 436[2] КК України така форма кримінально караного діяння проявляється саме у запереченні збройної агресії РФ в той час, як для ст. 111[1] КК України таке заперечення може стосуватися будь-якої країни, зокрема Білорусії [67, с. 106].

Водночас колізійність питання розмежування ст. 111^1 КК України та ст. 436^2 КК України не можна заперечувати. Тут варто погодитись з Р. О. Мовчаном, що попри зазначені вище відмінні риси, дії громадянина України, який з використанням ЗМІ (або іншим публічним способом) заперечує розпочату у 2014 р. збройну агресію РФ проти України, насправді одночасно будуть охоплюватися як ч. 1 ст. 111^1, так і ст. 436^2 КК України із передбаченим в її санкції значно суворішим покаранням. З огляду на таку колізію, а також відсутність у ч. 1 ст. 111^1 КК вказівки на характерну для колабораціонізму співпрацю, науковець взагалі пропонує виключення з останньої, згадування про таку форму кримінального правопорушення, як «публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України» [68, с. 281]. Проте вбачається, що такий підхід призведе до декриміналізації діянь, коли йтиметься не про збройну агресію РФ проти України, а про подібну агресію з боку інших країн, що є недоречним. Відповідно, у практиці суддів повинно бути дотримано єдиний підхід до їх чіткого відмежування, чого на сьогодні не зроблено.

Таким чином, термінологія, що вживається у ст. 436^2 КК України характеризується своєю змістовною складністю, а кожне закріплене у ній діяння має як різний ступінь суспільної небезпеки, так і окремий специфічний механізм деструктивного впливу на суспільну свідомість.

Водночас надмірна увага правоохоронної системи до формальних проявів, на кшталт проставлення «вподобайок», призводить до примітивізації [57, с. 224] кримінально-правового регулювання та відволікає ресурси від протидії більш небезпечним формам інформаційної агресії, чого не можна допускати.

1.3 Зарубіжний досвід криміналізації явища виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії та глорифікації її учасників

Як уже зазначалося, явище глорифікації воєнних злочинів та виправдовування агресії не є новим для світової спільноти. Багато країн у різні історичні періоди зіштовхувалися з необхідністю протидії подібним проявам, запроваджуючи відповідні правові механізми та заходи. Міжнародний досвід боротьби з такими явищами утверджує їх руйнівну силу для суспільства та необхідність рішучої протидії. Тому досвід інших держав у цій сфері є надзвичайно цінним для України, попри те, що явище глорифікації у нашій країні має свої унікальні особливості.

Стаття 436^2 КК України є унікальною в багатьох аспектах. Це пов'язано не лише з тим, що вона була прийнята в розпал повномасштабної війни Росії проти України, а й з тим, що стосується країни, яка протягом багатьох років була разом з Україною частиною єдиної держави СРСР. Ця спільна історична спадщина істотно впливає на механізми протидії глорифікації, адже йдеться про злочини, скоєні державою, з якою Україна мала тісні культурні, мовні та родинні зв'язки. Для частини суспільства це й досі сприймається болюче, оскільки саме зараз руйнуються багаторічні уявлення про «братерські» відносини.

Проте міжнародна практика демонструє, що подібні виклики долалися й іншими державами. Досвід країн, які стикалися з необхідністю переосмислення історичних зв'язків з агресорами, показує важливість комплексного підходу до протидії глорифікації воєнних злочинів. Виправдовування, визнання правомірними, заперечення воєнних злочинів або виправдовування чи глорифікація злочинців має абсолютно негативний вплив на відновлення миру та його непорушність у майбутньому як в Україні, так й у світі.

Тому цікавим для наукового дослідження є аналіз зарубіжного досвіду криміналізації діянь у вигляді виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії, глорифікації її учасників, адже його проведення

дозволить як удосконалити чинне кримінальне законодавство, так і подивитись на ст. 436^2 КК України під новим кутом зору.

Варто зазначити, що проведений науковий пошук серед кримінальних кодексів багатьох країн світу, серед яких: Непал, Китай, Туреччина, Грузія, Латвія, Німеччина, Франція, Іспанія, Казахстан, Арменія, Естонія, Литва, Польща, Боснія і Герцеговина, Фінляндія, Румунія, Чехія, Словаччина, Перу, Руанда і тд., дозволяє стверджувати, що в більшості країн подібні діяння не криміналізовані або ж не стосуються збройної агресії з боку конкретної держави, як йдеться у ст. 436^2 КК України.

Методологія відбору країн для порівняльного аналізу ґрунтувалася на принципі максимальної репрезентативності та включала чотири ключових критерії: 1) необхідність враховувати досвід країн, що пережили збройні конфлікти, геноцид або масові злочини в більш-менш сучасний період (Боснія і Герцеговина, Руанда, Туреччина), оскільки саме такі держави найчастіше запроваджують спеціальні норми щодо збройної агресії;. 2) обов'язковість аналізу пострадянських країн (Латвія, Естонія, Литва, Казахстан, Арменія, Грузія) з огляду на спільність правових традицій та схожі виклики перехідного періоду; 3) дослідження законодавства країн-членів ЄС та НАТО (Польща, Німеччина, Франція, Іспанія, Чехія, Румунія, Фінляндія) як правові орієнтири для євроінтеграційних процесів, що відбуваються в Україні; 4) забезпечення визначеного географічного різноманіття через включення представників різних регіонів (Азія – Китай, Непал; Латинська Америка – Перу) для виявлення глобальних тенденцій криміналізації таких діянь.

Також у цьому розділі окремо проаналізовано російське кримінальне законодавство в частині норм, що застосовуються до громадян РФ та інших осіб за підтримку України у різних формах її прояву. Включення до порівняльно-правового дослідження аналізу російського законодавства, на наш погляд, є методологічно обґрунтованим з огляду на особливу роль РФ як держави-агресора у війні з Україною. Крім того, такий підхід надасть можливість

порівняти якість правового регулювання: спеціалізовану українську норму (ст. 436^2 КК України) та російську практику застосування відповідних статей КК РФ.

Як справедливо стверджує М. І. Хавронюк, попри велику суспільну небезпечність та міжнародний характер, кримінально-правова заборона пропаганди війни, як злочин проти миру, в європейських країнах майже не передбачена. Причина в тому, що поступово все більше європейських держав визнають юрисдикцію Міжнародного кримінального суду і, відповідно, в їх національних кримінальних кодексах положення про відповідальність за міжнародні злочини (злочини проти миру та безпеки людства, воєнні злочини, геноцид тощо) зникають [69, с. 882].

Водночас ст. 1 Рамкового рішення Ради Європейського Союзу 2008/913/JHA щодо боротьби з певними формами та проявами расизму й ксенофобії засобами кримінального права передбачає, що кожна держава-член має вживати необхідних заходів для забезпечення криміналізації навмисних дій, направлених на, зокрема, публічне виправдання, заперечення або грубе применшення злочинів геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, як це визначено у ст.ст. 6, 7 та 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [70].

Безпосередній аналіз зарубіжного досвіду криміналізації подібних до глорифікації діянь дозволяє віднайти конкретні приклади із законодавства зарубіжних країн. Наприклад, 23 липня 2021 р. Офіс Верховного представника в Боснії та Герцеговині опублікував Рішення про введення в дію Закону про внесення змін до Кримінального кодексу Боснії та Герцеговини. Зокрема, поправки стосувалися ст. 145а, яка запроваджує заборону на публічне схвалення, заперечення, грубе применшення, спробу виправдання та прославлення злочинів геноциду, злочинів проти людяності чи воєнних злочинів. Таке рішення було прийнято після численних невдалих спроб прийняти відповідні законодавчі положення та після численних запрошень, попереджень та ініціатив міжнародної спільноти, Верховного представника, громадянського суспільства та асоціацій

потерпілих, спрямованих на те, щоб вказати на неприйнятність практики заперечення вчинених воєнних злочинів та героїзації воєнних злочинців [71].

Відтак, з 28 липня 2021 р. на території всієї Боснії та Герцеговини більше не дозволяється заперечувати, виправдовувати чи применшувати будь-які воєнні злочини, щодо яких ухвалено остаточне рішення згідно з Хартією Міжнародного військового трибуналу, доданою до Лондонської угоди від 8 серпня 1945 року Міжнародним кримінальним трибуналом для колишньої Югославії (МТКЮ), Міжнародним кримінальним судом (МКС) або Судом Боснії та Герцеговини [72]. Причому відповідно до моделі Рамкового рішення Ради ЄС 2008/913/ЈНА про боротьбу з певними формами та проявами расизму та ксенофобії за допомогою кримінального права не всі випадки публічного потурання, заперечення, грубого викривлення або спроби виправдати такі злочини караються законом, а тільки ті дії, які можуть підбурювати до насильства чи ненависті [73].

Внесені до Кримінального кодексу Боснії та Герцеговини зміни стосуються ще одного важливого аспекту, а саме: криміналізації діянь, у вигляді героїзації осіб, засуджених за геноцид, злочини проти людяності чи воєнні злочини остаточним вироком суду. Як зазначає Лейла Гачаніца (Lejla Gačanica), у Боснії та Герцеговині героїзація воєнних злочинців набула масштабів національного та етнічного героїзму, стала частиною освітніх систем та публічного простору. Протягом останніх років на честь засуджених за різні воєнні злочини представників різних національностей було названо вулиці, їм встановлено пам’ятники, їх нагороджено медалями та забезпечено кошти для об’єднань та заходів, які носили їх імена. Кожна з цих практик як така зараз криміналізована, тобто будь-яке прославлення засуджених воєнних злочинців тепер підлягає кримінальній відповідальності, без додаткової вимоги про те, що воно може підбурювати до насильства чи ненависті [71].

Отже, ч. 6 ст. 145а Кримінального кодексу Боснії та Герцеговини криміналізує такі діяння, як:

- визнання, нагородження чи будь-яке нагадування або будь-який привілей особі, засудженій обвинувальним вироком суду за геноцид, злочин проти людяності чи воєнний злочин;

- найменування громадського об'єкта (вулиці, площі, парку, міста, установи, муніципалітету, селища тощо) на честь особи, засудженої обвинувальним вироком суду за геноцид, злочин проти людяності чи воєнний злочин;

- будь-яке інше прославляння особи, засудженої обвинувальним вироком суду за геноцид, злочин проти людяності або воєнний злочин [72].

Аналізуючи запропоновану норму, слід вказати на певну схожість наведених кримінально караних дій з тими, що передбачені у ст. 436^2 КК України. Водночас український законодавець чітко не визначає, що глорифікація учасників збройної агресії проти України стосується лише тих осіб, щодо кого наявний обвинувальний вирок суду (міжнародного чи національного) і які отримали покарання за воєнний злочин [4, с. 233; 74, с. 161].

Попри змістовну схожість статей Кримінального кодексу Боснії та Герцеговини й України, між ними є суттєві відмінності. Як і на тимчасово окупованих Росією територіях України, у Боснії та Герцеговині є десятки прикладів прославлення засуджених воєнних злочинців шляхом назви вулиць або громадських місць та установ на їх честь, що є свідченням підтримки ревізіоністських наративів [75, с. 232]. Однак, на відміну від ст. 145а КК Боснії та Герцеговини, ст. 436^2 КК України криміналізує діяння не у ретроспективі, а у реальному часі, і це стосується збройної агресії Російської Федерації, розпочатої в 2014 році. При цьому в Україні відбувається планомірна декомунізація у вигляді знесення пам'ятників, перейменування вулиць, заборони продукції, яка містить символіку комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів [76]. У зв'язку із цим цікаво простежити взаємозв'язок між минулим і сьогоденням, адже декомунізація почала відбуватися саме під впливом збройної агресії РФ, розпочатої проти України у 2014 році. Зокрема, був прийнятий Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-

соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [77]; введено кримінальну відповідальність за виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України (ст. 436^1 КК України) тощо.

Чому варто зробити висновок, що такі зміни у законодавстві були пов'язані саме зі збройною агресією РФ проти України? Саме тому, що справа не лише в році прийняття відповідних змін, а й у тому, що попри існування безлічі міжнародних документів щодо засудження таких діянь ще у 2006-2009 роках, в Україні не було вжито жодних дій для їх криміналізації. Серед основоположних міжнародних документів можна навести: Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1096 (1996) від 27 червня 1996 року щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних режимів [78]; № 1481 (2006) від 25 січня 2006 року щодо необхідності міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів [79]; № 1495 (2006) від 12 квітня 2006 року щодо боротьби з відродженням нацистської ідеології [80]; № 1652 (2009) від 29 січня 2009 року щодо відношення до пам'ятників, що мають суперечливу історичну інтерпретацію у державах-членах Ради Європи [81]; а також декларацію Європейського Парламенту від 23 вересня 2008 року щодо проголошення 23 серпня днем пам'яті жертв сталінізму і нацизму [82]; резолюцію Європейського Парламенту від 23 жовтня 2008 року в пам'ять про Голодомор - штучний голод в Україні 1932-1933 років [83], резолюцію Європейського Парламенту від 2 квітня 2009 року щодо європейської свідомості та тоталітаризму [84].

На цій підставі варто зробити висновок, що ст. 436^2 КК України є унікальною в частині її впливу і на сьогодення, і на події, що відбувалися до 2014 року на території України.

Кримінальний кодекс Латвії теж містить подібні за змістом положення, передбачені у ст. 74.1 КК Латвії: «Виправдання геноциду, злочину проти

людяності, злочину проти миру та воєнного злочину». Так, *публічне (курсив – наш)* прославлення або заперечення геноциду, злочину проти людяності, злочину проти миру чи воєнного злочину, зокрема геноциду, злочину проти людяності, злочину проти миру чи воєнного злочину, вчинених СРСР або нацистською Німеччиною проти Латвійської Республіки та її мешканців, або їх публічне виправдання чи грубе применшення карається позбавленням волі на строк до п’яти років або арештом, або пробаційним наглядом, або громадськими роботами, або штрафом [85].

Змістовною відмінністю в розумінні глорифікації у законодавстві Латвії є можливість здійснення таких дій щодо цілої держави (наприклад, глорифікація СРСР чи нацистської Німеччини). Своєю чергою український законодавець на сьогодні пов’язує глорифікацію з прославлянням окремих осіб, наприклад, представників окупаційної влади, окремих осіб, що здійснюють збройну агресію тощо. Як вже зазначалось, такий підхід видається невиправданим з кримінологічної точки зору, оскільки суспільна небезпека глорифікації визначається не об'єктом прославляння (держава чи конкретна особа), а її впливом на формування викривленої суспільної свідомості, легітимізацію злочинних діянь та потенційне заохочення до їх повторення.

Окрім того, законодавець Латвії криміналізує відповідні діяння, тільки якщо вони були вчинені публічно. Такий підхід є виправданим з огляду на ретроспективність цієї норми. Водночас проти України збройна агресія відбувається сьогодні, а тому існує підвищена небезпека наслідків, які можуть настати при вчиненні діянь, передбачених ст. 436^2 КК України. Вочевидь, саме тому український законодавець не вписав у досліджувану норму ознаку публічності. І якщо з погляду відповідальності це видається логічним, то з точки зору шляхів виявлення осіб, що вчиняють такі кримінальні правопорушення у приватних розмовах, це питання є досить складним. Так, виникає проблема доказування факту вчинення кримінального правопорушення у приватному середовищі, оскільки такі діяння часто відбуваються в закритих групах у соціальних мережах, приватних розмовах або в колі однодумців. Інша складність

полягає у визначенні критеріїв, за якими приватне висловлювання може становити суспільну небезпеку, достатню для кримінального переслідування. Водночас саме непублічні прояви глорифікації можуть бути особливо небезпечними в умовах війни, оскільки вони сприяють формуванню прихованих мереж підтримки агресора, поширенню дезінформації та підриву суспільної єдності. Тому пошук балансу між ефективною протидією таким діянням та дотриманням конституційних прав громадян залишається одним із найскладніших завдань при практичному застосуванні ст. 436^2 КК України.

Цікавою з точки зору зарубіжного досвіду з криміналізації діянь, подібних до тих, що передбачені ст. 436^2 КК України, є ст. 323 КК Туреччини. Злочин у вигляді поширення неправдивих новин під час війни закріплено в розділі «Злочини проти національної оборони» у такий спосіб: «діяння, що полягає у поширенні або передачі безпідставних або перебільшених чуток і новин у спосіб, що викликає суспільне занепокоєння чи хвилювання громадськості, або похитує моральний дух народу, або зменшує опір країни проти ворога, а також участь у будь-якій діяльності, що може завдати шкоди національним інтересам, карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років». Далі законодавець диференціює відповідальність залежно від того, з яких мотивів було поширено неправдиві відомості (пропаганда, угода з іноземцем чи з ворогом). Якщо такі дії було вчинено внаслідок угоди з ворогом, то призначається довічне ув'язнення [86].

У ч. 2 ст. 436^2 КК України (за якою винесено більшість кримінальних вироків) своєю чергою передбачено виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань

Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи та структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України, що карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією майна або без такої.

Бачимо, що на відміну від законодавства Туреччини, у ст. 436^2 КК України не йдеться про диференціацію відповідальності залежно від мотивів особи-злочинця, хоча часто виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України або глорифікація її учасників, напряму можуть бути пов'язані зі зловмисною домовленістю з представником РФ (наприклад, із мотивів отримання грошової винагороди).

У КК Польщі закріплено відповідальність за публічне схвалення початку чи ведення війни (§ 3 ст. 117 КК Польщі). Цікавим є й те, що окремо польський законодавець закріплює відсильну норму, яка встановлює відповідальність за публічні заклики до вчинення діянь, передбачених статтями 118-125 КК Польщі, або за публічне схвалення таких дій (ст.126а КК Польщі) [87]. Йдеться про злочини на ґрунті національної, етнічної, расової, політичної, релігійної нетерпимості (ст. 118 КК Польщі); масові напади з метою здійснення чи підтримки політики держави, чи організації (ст. 118а КК Польщі); застосування насильства до людей через їх національну, етнічну, расову, політичну чи релігійну приналежність або через відсутність у них релігійної конфесії (ст. 119 КК Польщі); використання засобів масового знищення, заборонених міжнародним правом (ст. 120 КК Польщі); вироблення, набуття, розпорядження, перевезення, надсилання засобів масового знищення чи засобів ведення війни,

проведення досліджень, спрямованих на виробництво чи застосування таких засобів (ст. 121 КК Польщі); атаку на незахищене місто чи об'єкт, санітарну, демілітаризовану чи нейтралізовану зону або використання інших методів ведення війни, заборонених міжнародним правом (ст. 122 КК Польщі); вчинення вбивств у порушення норм міжнародного права під час війни (ст. 123 КК Польщі); примушення служити у ворожих збройних силах або брати участь у воєнних операціях проти власної країни тощо (ст. 124 КК Польщі); знищення, пошкодження, вилучення або привласнення майна чи культурних цінностей на окупованій території, чи на території, де ведуться воєнні дії (ст. 125 КК Польщі).

Такий підхід законодавця до питання публічних закликів до вчинення кримінально караних дій вбачається цілком обґрунтованим та логічним. З погляду удосконалення норм чинного законодавства України, варто перейняти досвід Польщі у цьому питанні та можливо, певні норми (особливо в частині ведення війни та її пропаганди) викласти у КК України аналогічним чином, що сприятиме послідовності у криміналізації діянь, пов'язаних із виправдовуванням, визнанням правомірною, запереченням не тільки збройної агресії РФ проти України, а і в цілому в питаннях ведення війни та розповсюдження зброї масового знищення.

Такий підхід матиме перспективу в тому числі з кримінологічної точки зору. Так, впроваджена польським законодавцем система криміналізації публічних закликів та схвалення воєнних злочинів (із відсилкою до окремих статей кодексу) створює ефективний механізм ранньої превенції. Вважаємо, що саме така модель відповідає сучасним кримінологічним підходам до запобігання злочинності, оскільки дозволяє зупинити розвиток злочинної поведінки на ранній стадії. Публічне схвалення та заклики до воєнних злочинів створюють атмосферу, в якій насильство починає сприйматися як прийнятне явище, що згодом може призвести до більш суттєвих злочинних дій, а криміналізація таких дій допомагає підтримувати в суспільстві чітке розуміння неприпустимості насильства чи заохочення подібних злочинів.

Показовим міжнародним прецедентом засудження осіб за глорифікацію агресора в сучасному світі є випадок із Чехії, де вчительку було обвинувачено за ст. 405 КК Чеської Республіки, що передбачає покарання за публічне заперечення, спростування, схвалення або спроби виправдання нацистського, комуністичного чи іншого геноциду, або нацистського, комуністичного чи інших злочинів проти людяності, воєнних злочинів чи злочинів проти миру. Обвинувачення ґрунтувалось на тому, що Мартіна Беднаржова проводила уроки, спрямовані на пропаганду ідеології «руського миру» у формі спроби публічно виправдати воєнні злочини та злочини проти миру, пов'язані зі збройним конфліктом в Україні. ЇЇ було засуджено до 7 місяців позбавлення волі з випробувальним строком 20 місяців, із забороною зайняття викладацькою діяльності протягом 3 років. Додатково також на неї було покладено обов’язок проходження курсу з медіаграмотності. Таке покарання було пов’язано з тим, що Мартіна Беднаржова у квітні 2022 р. на уроці переконувала своїх 13-14 річних учнів у тому, що українські військові нібито «сповідують неонацизм», «вбивають російськомовних людей» та «здирають з людей шкіру». Вона також казала, що в Києві «немає війни». Учні у відповідь розповіли їй про кадри на чеському телебаченні з палаючими будинками в Києві. У травні того ж року її звільнили зі школи. Вона безуспішно намагалася поновитися через суд, а також вимагала покарати учня, який зробив відеозапис з її висловлюваннями на уроці, через нібито порушення шкільних правил. В Окружному суді Праги у справі щодо її висловлювань двічі ухвалювали виправдувальний вердикт, але Верховний суд скасував рішення і вирішив переглянути справу. Суддя Елішка Матяшова зауважила, що засуджена зловживала своїм становищем учительки для поширення оманливих тлумачень серед дітей, які не мали можливості критично відреагувати[88].

Ця справа є безумовним підтвердженням міжнародного визнання факту збройної агресії Росії проти України та солідарність європейських країн у протидії російській пропаганді, оскільки боротьба з поширенням проросійських наративів не просто внутрішньоукраїнське питання, а частина

загальноєвропейської стратегії протидії дезінформації та захисту демократичних цінностей.

Розглянувши досвід європейських країн, які стикалися або стикаються з подібними викликами щодо глорифікації воєнних злочинів та агресії, доцільно звернутися й до аналізу підходів країн інших регіонів світу.

Цікавим для порівняння є досвід Руанди, де стосовно злочинів геноциду діє окремий Закон [89], в якому окремими статтями передбачено сферу дії злочину у вигляді ідеології геноциду та пов'язаних злочинів (ст. 3); заперечення геноциду (ст. 5); применшення злочинів геноциду (ст. 6); виправдання геноциду (ст. 7) тощо. Наприклад, ст. 5 Закону Руанди, що стосується заперечення геноциду, передбачає відповідальність за публічні дії у вигляді: твердження або вказівки, що геноцид не є геноцидом; спотворення фактів про геноцид з метою введення громадськості в оману; твердження, що в Руанді був подвійний геноцид; твердження або вказівка, що геноцид не планувався. Своєю чергою ст. 6 Закону Руанди криміналізує діяння у вигляді публічної та навмисної поведінки з метою: мінімізувати тяжкість або наслідки геноциду; применшити значущість способів, за допомогою яких було вчинено геноцид; надання неправдивої статистики про жертви геноциду. У ст. 7 під виправданням геноциду Закон Руанди розуміє умисні публічні дії спрямовані на прославляння геноциду, його підтримку чи узаконення [89].

Такий підхід до криміналізації злочинів геноциду (у вигляді окремого закону) демонструє болючість для Руанди наслідків цього злочину (нагадаємо, що йдеться про геноцид 1994 р. проти представників етнічної меншини країни – народності тутсі). Водночас варто зазначити, що законодавець цієї країни криміналізує такі діяння, тільки якщо вони були вчинені публічно.

Особливий інтерес для дослідження становить досвід азійських держав, які мають власну специфіку у протидії ворожій пропаганді та сепаратистським рухам. Хоча географічно та культурно ці країни значно відрізняються від України, їх досвід криміналізації ідеологічних злочинів може надати цінні уроки для розуміння різноманітності підходів до цієї проблематики.

Варто зазначити, що азійські країни, на відміну від європейських, рідше стикалися з необхідністю криміналізації глорифікації конкретних збройних агресій з боку сусідніх держав. Натомість їх законодавство більше зосереджено на протидії внутрішнім сепаратистським рухам, підбурюванню до розколу держави та захисті територіальної цілісності. Ця відмінність в акцентах робить азійський досвід особливо цікавим для порівняльного аналізу, оскільки дозволяє подивитися на альтернативні підходи до схожих за своєю суттю проблем.

Водночас варто зазначити, що у більшості КК азійських країн відсутня безпосередня норма, що стосувалася б глорифікації агресора. Так, аналіз кримінального законодавства Китайської Народної Республіки та Південної Кореї демонструє, що ці країни не мають спеціальних норм про глорифікацію агресора, подібних до українських. У КНР діють лише загальні норми, що передбачають відповідальність за «організацію, планування, здійснення розколу держави або підрив єдності країни» (ст. 103 КК КНР); а так само ст. 105, яка криміналізує «підбурювання до розколу держави», що самі по собі охоплюють діяння у вигляді глорифікації, окремо не виділяючи їх у текстах відповідних норм [90]. Південна Корея також покладається на традиційні норми про державну зраду та сприяння чи допомогу ворогу [91]. У КК В'єтнаму так само відсутні спеціальні норми, спрямовані на покарання за глорифікацію агресора, водночас вбачається, що такі діяння цілком можуть охоплюватися загальними нормами Кодексу, наприклад, як «діяльність, спрямована на повалення народної влади» (ст. 109 КК В'єтнаму); чи «виготовлення, поширення інформації, матеріалів антидержавного змісту» (ст. 331 КК В'єтнаму) [92]. Своєю чергою у Камбоджі у 2013 р. було прийнято Закон «Про заборону невизнання злочинів, скоєних у період Демократичної Кампучії», який передбачає кримінальну відповідальність за заперечення геноциду червоних кхмерів [93]. У 2025 році цей Закон було посилено, збільшивши покарання до 1-5 років позбавлення волі та розміри штрафів від 10 до 50 мільйонів ріелів (2480-12400 доларів США) [94].

Відсутність спеціальних норм про глорифікацію агресора в азійських країнах можна пояснити принципово іншими кримінологічними реаліями

порівняно з українським становищем. Традиційні азійські правові системи Китаю, Південної Кореї, В'єтнаму тощо базуються на державному контролі інформаційного простору та використанні загальних норм про державну зраду для протидії організованим формам підтримки ворога. Україна ж зіткнулася з унікальним феноменом масової індивідуальної глорифікації триваючої агресії у цифрову епоху. Російська Федерація використовує спільну мову, культурні «коди» та історичні зв'язки для проведення безпрецедентної інформаційної кампанії через соціальні мережі, месенджери та штучний інтелект. Стаття 436^2 КК України передбачає відповідальність не просто за глорифікацію, а охоплює цілий комплекс так чи інакше взаємопов’язаних дій – виправдовування, визнання правомірною та заперечення збройної агресії, що відображає реальність гібридної війни з широким спектром пропагандистських наративів – від «це громадянська війна» до «захист російськомовного населення».

У цьому сенсі особливий інтерес для дослідження становить аналіз російського законодавства та правозастосовної практики з точки зору наявності подібних правових норм, що криміналізують діяння у вигляді підтримки України громадянами РФ та іншими особами у тих чи інших формах. У Кримінальному кодексі Російської Федерації діє розгалужена система норм, які судові органи РФ застосовують як покарання за підтримку України. Тут варто вказати на ст. 280 КК РФ («Публічні заклики до здійснення екстремістської діяльності»); чи ст. 280^3 КК РФ («Публічні дії, спрямовані на дискредитацію використання Збройних Сил Російської Федерації з метою захисту інтересів Російської Федерації та її громадян, підтримки міжнародного миру та безпеки або виконання державними органами Російської Федерації своїх повноважень у зазначених цілях»), або ж ст. 280^4 КК РФ («Публічні заклики до здійснення діяльності, спрямованої проти безпеки держави») [95].

Показовим є той факт, що попри тривалість російсько-українського конфлікту з 2014 р., масові затримання за антивоєнні висловлювання почалися лише після повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року. З початку повномасштабного вторгнення в Україну російські правоохоронні органи

посилили переслідування громадян за антивоєнні висловлювання в соціальних мережах. Згідно з повідомленнями правозахисних організацій, лише за перший тиждень антивоєнних протестів у березні 2022 р. понад 4300 росіян було затримано за участь в акціях або критику «спецоперації» [96]. Російські суди регулярно виносять вироки за статтями про «дискредитацію збройних сил» (ст. 280^3 КК РФ), «державну зраду» (ст. 275 КК РФ) та «екстремізм» (ст. 282 КК РФ) за висловлювання чи публікації у соціальних мережах, що підтримують Україну або критикують російську агресію [97].

Тобто на відміну від української норми (ст. 436^2 КК України), РФ не має спеціальної норми щодо підтримки України, натомість використовує кілька загальних статей без чіткої диференціації критеріїв їх застосування. Тому російські суди й демонструють непослідовність у кваліфікації подібних діянь. Наприклад, 19-річний Данило Єфімов отримав 12 років суворого режиму за переказ коштів українському благодійному фонду Сергія Притули (кваліфіковано як державна зрада) [98], тоді як щодо 19-річного Вячеслава Кулікова було відкрито кримінальне провадження за ч. 2 ст. 205^5 КК РФ («Участь у діяльності організації, яка відповідно до законодавства Російської Федерації визнана терористичною»), де його звинуватили у відправленні грошей українським збройним силам і плануванні воювати на боці України [99]. Ще, як мінімум, 7000 осіб було заарештовано за ст. 280^3 КК РФ, що передбачає відповідальність за «дискредитацію збройних сил» [100], але критерії розмежування між різними статтями залишаються як для світової спільноти, так і для громадян РФ неясними, що яскраво демонструє свавілля у правозастосуванні.

Можемо констатувати про певну «дзеркальність» ситуації: якщо Україна криміналізує глорифікацію російської агресії, то РФ переслідує за підтримку українського опору. Водночас принципова відмінність полягає в тому, що Україна захищається від агресора, тоді як РФ є агресором згідно з міжнародним правом.

Відтак, аналіз зарубіжного досвіду криміналізації діянь, подібних до тих, що передбачені ст. 436^2 КК України, дозволяє зробити висновок, що відповідальність за вчинені злочини завжди є індивідуальною, як і відповідальність за їх виправдання чи схвалення. Саме тому дискусії щодо обмеження свободи слова ст. 436^2 КК України, представлення її антиправовою є недоречними. Досвід інших країн демонструє, що подібні за змістом статті були прийняті вже після збройної агресії щодо окремих країн. Отже, позитивним є те, що ст. 436^2 КК України діє вже сьогодні, в розпал повномасштабної війни та певним чином стримує жорстку інформаційну пропаганду, яку несуть за собою окремі індивіди, що симпатизують РФ. Відповідні законодавчі положення спрямовані не просто на покарання українців, які виправдовують, визнають правомірною, заперечують збройну агресію чи глорифікують її учасників, а й захищають жертв таких злочинів (українців, які не знаходяться під впливом російської пропаганди).

Відсутність спеціальних норм про глорифікацію агресора в більшості країн світу пояснюється об'єктивними факторами. По-перше, більшість держав не стикалися з масштабними збройними агресіями у період після прийняття сучасних кримінальних кодексів і не відчували нагальної потреби як Україна в таких спеціалізованих нормах. По-друге, різні правові традиції мають відмінні підходи: англосаксонська система покладається на судові прецеденти, тоді як континентальна – на кодифікацію, а деякі країни використовують загальні норми й цього достатньо для притягнення до кримінальної відповідальності. По-третє, норми про глорифікацію зазвичай з'являються як реакція на конкретні травматичні події, що підтверджується хронологією: Боснія та Герцеговина – 2021 рік (через 26 років після конфлікту), Камбоджа – 2013 рік (через 19 років після геноциду), Україна – з 2022 року (через 8 років після початку триваючої агресії).

Кримінологічний аналіз міжнародного досвіду показує, що суспільство сьогодні потребує правового захисту від глорифікації масових злочинів, агресії та агресорів, водночас демонструючи різноманітність підходів залежно від

історичного контексту, правових традицій та характеру загроз. Українська модель видається на сьогодні найбільш адаптованою до викликів сучасної гібридної війни та інформаційної агресії, що може слугувати зразком для інших країн, що стикаються з подібними загрозами.

Відповідні правові норми та їх ефективна реалізація на практиці забезпечать подальше дотримання верховенства права, прав і свобод людини не лише сьогодні, а й у післявоєнний період. Для України ця війна – переломний момент, коли необхідно зрозуміти, що відповідальність за подібні злочини, хоча і не є колективною, проте є передумовою для формування автентичної правової свідомості громадян України.

Висновки до розділу 1

1. Проведене дослідження демонструє, що глорифікація агресора є мінливим явищем, яке супроводжувало всі війни в історії людства, проте сучасна українська ситуація характеризується унікальними кримінологічними ознаками:

- глорифікація відбувається на неокупованій території держави-жертви в реальному часі конфлікту;

- ст. 436^2 КК України було впроваджено в гостру фазу війни після тривалих вагань, що вплинуло на недосконаліть її практичного застосування та створило прогалини в запобіганні злочинам на початкових етапах конфлікту;

- сучасна глорифікація агресора в Україні характеризується переходом від ідейної мотивації (як у випадках з Наполеоном, Сталіном, Гітлером) до прагматичної, тобто пов'язаної з базовими потребами населення («при Росії жилося б краще»), що свідчить про «здрібнішення» явища глорифікації та спрощення його ідеологічної складової;

- спільна історія СРСР стала передумовою для масового поширення глорифікації агресора в Україні, оскільки створила психологічні передумови для сприйняття російських наративів частиною українського населення;

- сучасні інформаційні технології (соціальні мережі, месенджери) забезпечують безпрецедентні темпи поширення глорифікації агресора серед населення України, що значно підвищує суспільну небезпеку цих діянь порівняно з історичними аналогами.

2. Релігійний фактор є потужним механізмом формування та поширення глорифікаційних настроїв. Оскільки російська православна церква виступає інструментом російської пропаганди, цілком закономірно, що однією з ключових вимог РФ залишається збереження присутності та впливу церкви Московського патріархату на українській території.

3. Установлено унікальний кримінологічний феномен одночасного існування в Україні двох протилежних форм глорифікації: позитивної (прославляння українських військових) та негативної (кримінально караної глорифікації агресора).

4. Кримінологічний аналіз термінології, що використовується у ст. 436^2 КК України, виявив значні труднощі у розмежуванні різних форм діянь, що створює проблеми в судовій практиці та може призводити до неоднакового застосування закону. Суди часто не розмежовують, яке саме діяння, передбачене ст. 436^2 КК України, було вчинене, констатуючи лише факт його існування. Такий підхід не можна назвати виправданим, адже кожне із діянь, передбачених у досліджуваному кримінальному правопорушенні, є індивідуальним, несе різні мотиви та підґрунтя.

5. Дослідження показує, що специфічні технічні особливості соціальних мереж (автоматичне поширення через «лайки», різні алгоритми видимості контенту) створюють нові форми злочинної поведінки, які потребують спеціального кримінологічного аналізу та диференційованого підходу до кваліфікації. Відтак необхідно враховувати не тільки дію особи у вигляді поширення певної інформації, яка підпадає під криміналізоване діяння, передбачене ст. 436^2 КК України, а і людський фактор та момент «випадковості» таких дій.

6. Переважна більшість вироків винесені за ч. 2 ст. 436^2 КК України (виготовлення та поширення матеріалів), що пояснюється простотою виявлення таких злочинів порівняно з усними висловлюваннями. Цей факт демонструє про площину вчинення кримінального правопорушення – за допомогою інформаційних технологій. Саме гібридний характер війни проти України (поєднання воєнних дій з інформаційними операціями, використання релігійного фактора, економічного тиску) створює складний комплекс кримінологічних детермінант.

7. Порівняльно-правовий аналіз досвіду зарубіжних країн у питанні криміналізації діянь, подібних до тих, що передбачені ст. 436^2 КК України, демонструє унікальність української моделі в міжнародному контексті: вона є найбільш адаптованою до викликів сучасної гібридної війни серед усіх існуючих міжнародних аналогів. У більшості світових систем норми є ретроспективними – як реакція на завершену збройну агресію. В Україні ж ст. 436^2 КК України діє у розпал сучасної війни.

РОЗДІЛ 2
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЇ ЇЇ УЧАСНИКІВ

2.1 Стан і тенденції вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтею 436[2] Кримінального кодексу України

Кримінологічна характеристика злочинності є сукупністю статистично значимих показників про злочинність (кримінальні правопорушення) і особистість злочинців, що відображають їх кількісний та структурний стан, а також ступінь їхньої суспільної небезпеки [101, с. 52].

Варто погодитись з тими науковцями, які опис злочинності як явища здійснюють через призму аналізу показників злочинності, а саме: абсолютну кількість злочинів та злочинців, коефіцієнти злочинності (коефіцієнт злочинної інтенсивності та коефіцієнт злочинної активності), динаміку злочинності, структуру, географію та ціну злочинності [102, с. 350]. Водночас необхідно зауважити, що кількісно-якісні показники не здатні самі по собі сформувати реальну картину про той чи інший вид кримінального правопорушення, чи особу злочинця, а тому при наданні кримінологічної характеристики варто звертати увагу і на ті явища та процеси, що впливають на їх вчинення, шукати взаємозв’язок та взаємозалежність. Відтак, головна вимога, якій повинна відповідати кримінологічна характеристика, полягає в тому, щоб об'єднані в ній дані з необхідною повнотою відображали відомості про істотні ознаки та властивості закріплених у них явищ і пов'язаному з ними певному колу обставин [102, с. 350].

Отже, у цьому розділі ставиться завдання – здійснити кримінологічний аналіз діянь, передбачених ст. 436[2] КК України, зокрема дослідити динаміку їх вчинення, виявити основні тенденції, з'ясувати фактори латентності та схарактеризувати способи виявлення цих кримінальних правопорушень.

Понад 20 років тому Україна, будучи вже незалежною державою, ухвалила КК України, в якому міститься Розділ XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Водночас ніхто з правників навіть уявити не міг, що, вивчивши цей розділ в теорії, доведеться застосовувати його положення на практиці [103].

Аналіз офіційних даних, що стосуються кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, демонструє, що виправдовування, визнання правомірною, заперечення та глорифікація збройної агресії Російської Федерації в Україні набуває загрозливих масштабів. Як вказує суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, С. Кравченко, 702 з 952 кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку стосуються вчинення кримінального правопорушення, передбаченого саме ст. 436^2 КК України [103].

Кримінологічне дослідження стану злочинності за ст. 436^2 КК України потребує комплексного підходу, що поєднував би кількісні та якісні методи аналізу статистичної інформації. Методологічною основою дослідження цього питання є статистичний метод, методи опрацювання та аналізу інформації (метод узагальнюючих показників, метод кореляційного аналізу) та методи фіксації первинної інформації та результатів дослідження (вербальний, табличний, графічний) [104, с. 22-23], які дозволяють виявити закономірності та тенденції у динаміці злочинності цієї категорії справ. Як справедливо вказує А. В. Калініна кримінологічний аналіз злочинності доречно розпочинати саме з дослідження кількісно-якісних показників, оскільки вони є своєрідною формою відбиття статистичних даних про злочинні прояви у суспільстві [105, с. 45].

Відтак, для повноти розуміння стану та тенденцій вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України варто дослідити такі категорії, як: рівень злочинності, рівень судимості, структуру та динаміку злочинності.

Емпіричною основою та джерелом статистичної інформації для такого аналізу слугуватимуть дані статистики Офісу Генерального прокурора за 2022-

2025 рр., [106;107;108;109], дані статистики Державної судової адміністрації за 2022-2024 рр. [110;111;112] та результати проведеного автором вибіркового аналізу 600 вироків у справах за ст. 436^2 КК України за 2022-2025 роки. Вбачається, що такий підхід здатний забезпечити досить високу достовірність та репрезентативність даних про зареєстровані кримінальні правопорушення за ст. 436^2 КК України, створюючи можливість для їх порівняльного аналізу в динаміці та прогнозування основних тенденцій розвитку злочинності цієї категорії справ в умовах триваючої збройної агресії.

Рівень злочинності та його динаміка.

Під рівнем злочинності необхідно розуміти її кількісну характеристику, яка являє собою абсолютну кількість зареєстрованих злочинів та осіб, що їх вчинили, на певній території за конкретний проміжок часу (місяць, квартал, рік і т.п.) [113, с. 284-287]. Рівень же фактичної злочинності складається із зареєстрованої та прихованої (латентної) злочинності. Щодо останнього рівня злочинності можна висувати лише припущення [104, с. 56-57]. Водночас слід зауважити, при аналізі ст. 436^2 КК України латентна злочинність відіграє важливу роль, адже для об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення необов'язкова ознака «публічності» таких дій, тому існує підвищений ризик їх латентизації, про що йтиметься у підрозділі 2.2. розділу 2 цієї роботи.

Своєю чергою аналіз динаміки злочинності демонструє зміну її показників у часі. Показники динаміки злочинності визначають шляхом порівняння даних про рівень та структуру злочинності за один період часу (місяць, квартал, рік) із даними за подібний період у минулому [114, с. 40]. Варто наголосити на тому, що дослідження лише одного виду кримінального правопорушення (ст. 436^2 КК України) унеможливлює проведення об'єктивного аналізу динаміки його структури (якісних показників), тому наше дослідження буде спрямовано на дослідженні динаміки кількісних характеристик через призму показника рівня злочинності.

Аналіз статистичних даних за період 2022-2025 років демонструє стійку тенденцію до зниження кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 436[2] КК України. У 2022 р. загальна кількість таких кримінальних правопорушень склала 1 354 випадки; у 2023 році – 1 282 кримінальних правопорушення; у 2024 році цей показник становив вже 1 023 випадки; а у 2025 році кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень знизилася до 883 випадків (Діаграма 2.1).

Діаграма 2.1[1]

Видається, що зниження показника зареєстрованих кримінальних правопорушень може бути зумовлено низкою взаємопов'язаних чинників. Перш за все, гостра фаза початку повномасштабного вторгнення у 2022 році супроводжувалася емоційним шоком та дезорієнтацією більшої частини населення, що створювало сприятливі умови для поширення російської пропаганди та виникнення спонтанних проявів підтримки агресора. Далі, з плином часу відбулася певна адаптація суспільства до умов війни, консолідація

[1] *Примітка*. Таблиця підготована на основі даних Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року (Форма № 1); Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року (Форма № 1); Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року (Форма № 1); Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року (Форма № 1). URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

громадської думки та формування більш осмисленого підходу до дій агресора: населення почало аналізувати події, відрізняти пропагандистські маніпуляції від реальних фактів, усвідомлювати масштаби воєнних злочинів РФ через особистий досвід втрат та руйнувань.

Подібної думки дотримується й К. А. Новікова, яка вказує, що поступовий щорічний спад кількості облікованих правопорушень можливо пояснити як зменшенням кількості громадян України, що підтримують збройну агресію РФ, зокрема через усвідомлення злочинного характеру такої агресії, обстріли цивільної інфраструктури, оприлюднені факти воєнних злочинів представників збройних сил РФ, інформацію про результати окупації території України тощо, так і бажанням уникнути кримінальної відповідальності тими, хто таку агресію підтримує [115, с. 238].

Також, досліджуючи рівень злочинності необхідно розглянути й загальний за своєю суттю показник, що характеризує кількість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за ст. 436^2 КК України.

Так, у 2022 році було зареєстровано 504 особи, які вчинили кримінальні правопорушення за ст. 436^2 КК України, а у 2023 році їх кількість зменшилася до 415 осіб, що становить зменшення на 89 осіб або на 17,7% порівняно з попереднім роком. У 2024 році спостерігалося зменшення показника до 250 осіб, що на 165 осіб або на 39,8% менше порівняно з 2023 роком. Своєю чергою у 2025 році показник становив 190 осіб, що на 60 осіб або на 24% менше, порівняно з 2024 роком (Діаграма 2.2).

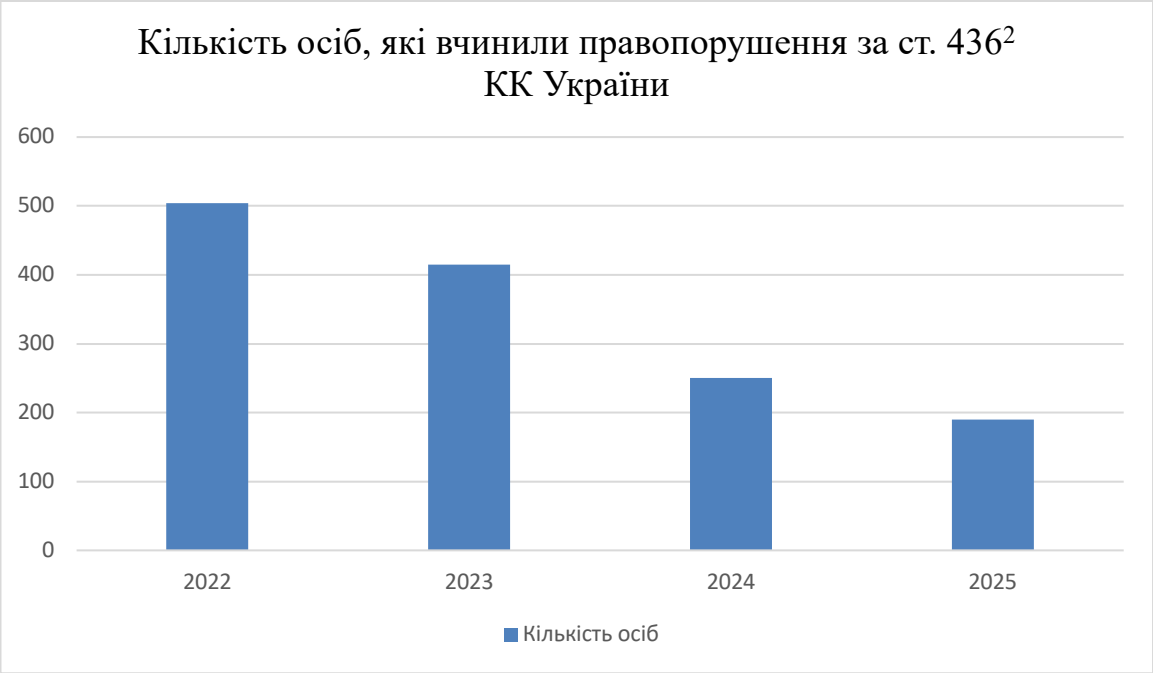

Діаграма 2.2[2]

Таким чином, бачимо, що з кожним роком простежується загальна тенденція до скорочення показників як кількості облікованих кримінальних правопорушень за ст. 436[2] КК України, так і кількості осіб, що їх вчиняють. Водночас слід зауважити, що зменшення статистичних показників не завжди означає реальне скорочення злочинності у цій сфері. Латентність злочинів, можливі труднощі у виявленні таких правопорушень, а також особливості діяльності правоохоронних органів у період воєнного стану можуть впливати на офіційну статистику. Тому для об'єктивної оцінки необхідно враховувати й інші показники, що впливають на формування таких статистичних даних.

Рівень судимості.

Під поняттям «рівень судимості» традиційно розуміють кількість осіб, яких притягнуто до відповідальності та засуджено до окремих видів покарань за вчинення кримінальних правопорушень. Фактично це ті особи, щодо яких набув чинності обвинувальний вирок суду [116, с. 67].

---

[2] *Примітка*. Таблиця підготована на основі даних Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року (Форма № 1); Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року (Форма № 1); Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року (Форма № 1); Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року (Форма № 1). URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

Кримінологічний аналіз рівня судимості за ст. 436[2] КК України демонструє досить динамічні зміни у правозастосовній практиці протягом 2022-2024 років, які загалом відображають процес становлення, на перший погляд, ефективної системи притягнення до кримінальної відповідальності за виправдовування, визнання правомірною, заперечення російської агресії, глорифікації учасників такої агресії. За даними Державної судової адміністрації досліджуваний показник у 2022 році становив 200 осіб, а у 2023 році зріс до 472 осіб. У 2024 році кількість засуджених осіб за ст. 436[2] КК України становила 307 осіб (Діаграма 2.3). Варто зауважити, що на сьогодні дані ДСА за 2025 рік відсутні, проте видається, що високий рівень судимості теж зберігся за цей період.

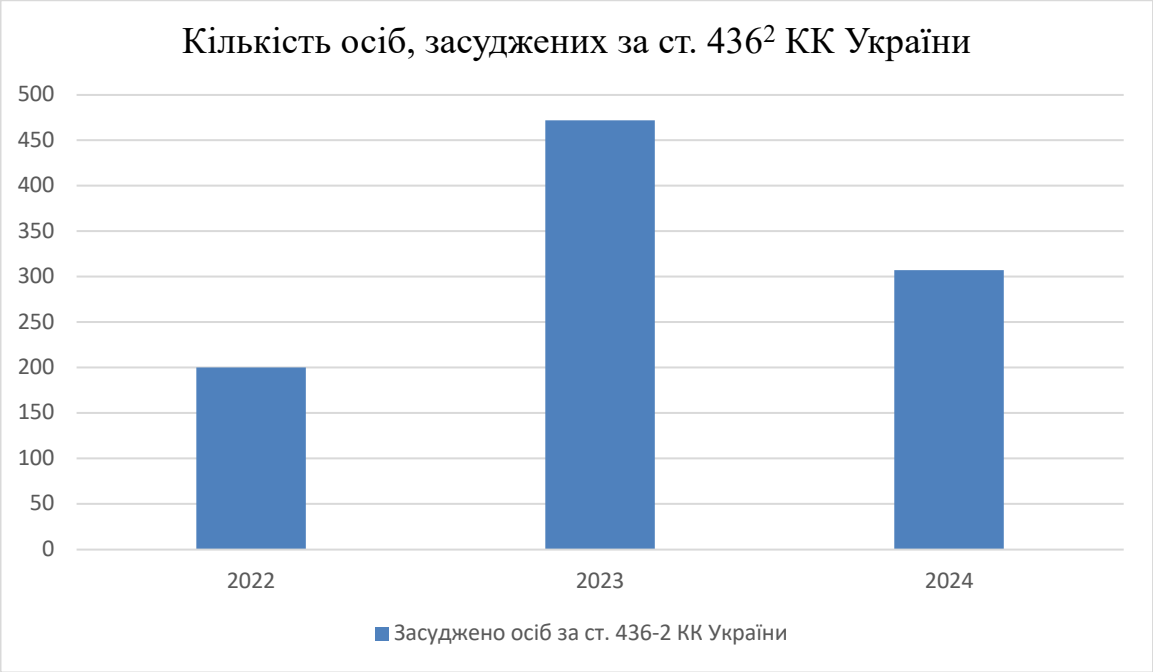

Діаграма 2.3[3]

На перший погляд, виявлена тенденція полягає у тому, що такий високий рівень судимості (понад 49% в останні два роки) демонструє ефективність системи кримінальної юстиції у сфері протидії цьому виду кримінального правопорушення. Насправді такий показник навіть значно перевищує середні рівні судимості за іншими категоріями кримінальних правопорушень, що свідчить про особливу увагу правоохоронних органів та судів до розгляду цих

[3] *Примітка.* Діаграма підготована на основі даних судової статистики Державної судової адміністрації України «Звіт про склад засуджених за 2022 рік» (форма № 7); «Звіт про склад засуджених за 2023 рік» (форма № 7); «Звіт про склад засуджених за 2024 рік» (форма № 7). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.

категорій справ. Водночас проведений автором вибірковий аналіз вироків за ст. 436^2 КК України демонструє, що їх переважна більшість стосується репостів у соціальних мережах без власного авторського контенту. До того ж типовими фігурантами справ є пенсіонери з обмеженими соціальними зв'язками та низьким рівнем медіаграмотності, які часто не усвідомлюють кримінально-правових наслідків поширення пропагандистських матеріалів у замкнутому колі онлайн-спілкування (часто з давніми знайомими-громадянами країни-окупанта).

З цього приводу варто погодитись з А. М. Бабенко та М. В. Карчевським, що за умови активних дій противника в інформаційній сфері, фокус кримінальної юстиції на менш небезпечних формах (проставлення двох, трьох позначок «подобається» жінками пенсійного віку) є небезпечним. Навряд чи така сукупність судових рішень забезпечує досягнення задекларованих цілей криміналізації виправдовування дій агресора [57, с. 222].

Структура злочинності.

Структура злочинності в цілому та її частин, видів і окремих злочинних проявів – це якісний показник останньої, що розкриває склад множинності злочинів, злочинців і потерпілих (жертв) за певними якісними ознаками для встановлення найбільш характерних її параметрів і рис. У кримінології панівною є думка, що структуру злочинності можна суб’єктивно побудувати за будь-якою ознакою, що відображала б реалії злочинних проявів і слугувала б максимальній конкретизації об’єктів запобіжного впливу. Залежно від мети структурування розрізняють статистичну, кримінально-правову, кримінологічну, соціально-демографічну, віктимологічну структури злочинності, кожна з яких поглиблює уявлення про злочинність, а у прикладному плані – деталізує її окремі (місцеві) прояви [117, с. 9-10]. У зв’язку з цим, досліджуючи структуру злочинності за ст. 436^2 КК України необхідно звернути увагу на ті показники, які будуть значущими саме для цього складу кримінального правопорушення.

Місце кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України у структурі злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Розділ XX КК України).

Так, питома вага кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436[2] КК України серед масиву злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, відповідно до статистичної інформації Офісу Генерального прокурора України, у середньому за 2022-2025 роки становила 2, 29% (2022 р. – (2,18%), 2023 р. – (2,05%), 2024 р. – 3,39%), 2025 р. – (1,55%). (Таблиця 2.1)

Місце кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436[2] КК України у структурі злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Розділ XX КК України).

Рік	Обліковані кримінальні правопорушення за Розділом XX КК України	Обліковані кримінальні правопорушення за ст. 436[2] КК України	Питома вага кримінального правопорушення за ст. 436[2] КК України у структурі кримінальних правопорушень за Розділом XX КК України
2022	62 128	1354	2,18%
2023	62 667	1282	2,05%
2024	30 151	1 023	3,39%
2025	56 968	883	1,55%

Таблиця 2.1[4]

Місце кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436[2] КК України у загальній структурі злочинності.

У 2022 році кримінальні правопорушення, передбачені ст. 436[2] КК України, склали 0,37 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень; у 2023 році цей показник становив 0,27 %, у 2024 році – 0,21 %, а у 2025 році склав 0,15%. У середньому, за період 2022-2025 років питома вага кримінального правопорушення, передбаченого статтею 436[2] КК України, серед

[4] *Примітка*. Таблиця підготована на основі даних Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року (Форма № 1); Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року (Форма № 1); Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року (Форма № 1); Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року (Форма № 1). URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень становила приблизно 0,25 %, що становить досить незначний показник (Таблиця 2.2).

Місце кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436² КК України у загальній структурі злочинності.

Рік	Обліковані кримінальні правопорушення	Обліковані кримінальні правопорушення за ст. 436² КК України	Питома вага кримінального правопорушення за ст. 436² КК у загальній структурі злочинності
2022	362 636	1354	0,37%
2023	475 595	1282	0,27%
2024	492 479	1 023	0,21%
2025	608 101	883	0,15%

Таблиця 2.2[5]

Показники ефективності досудового розслідування.

Показники ефективності досудового розслідування є важливими для проведення повного аналізу стану та тенденцій вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436² КК України (Діаграма 4). Кількість осіб, яким повідомлено про підозру від загальної кількості зареєстрованих правопорушень за ст. 436² КК України, зросла з 45,9% у 2022 році до 57,3% у 2023 році, хоча у 2024 році дещо знизилася до 56,4%. У 2025 цей показник склав 58,9% (Діаграма 2.4). Така статистика свідчить, що у багатьох випадках працівники правоохоронних органів порушують кримінальні провадження за ст. 436² КК України тоді, коли вже встановлена особа, що здійснила глорифікацію збройної агресії РФ [115, с. 238].

[5] *Примітка*. Таблиця підготована на основі даних Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року (Форма № 1); Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року (Форма № 1); Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року (Форма № 1); Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року (Форма № 1). URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

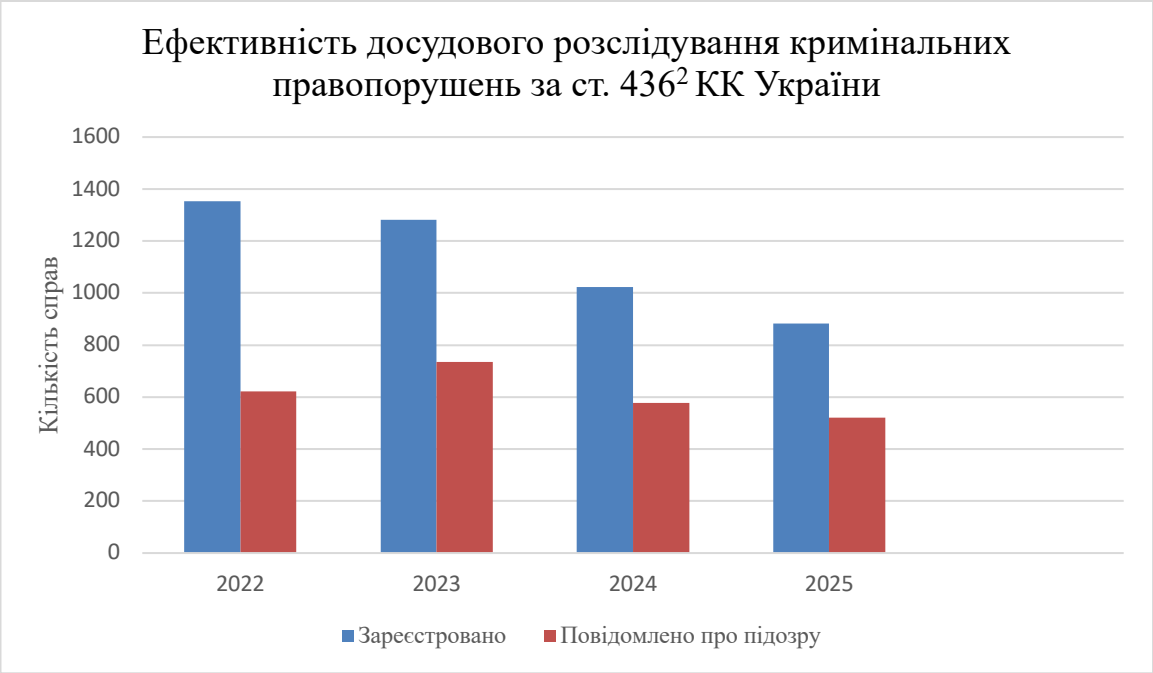

Діаграма 2.4[6]

Значно покращилася й ефективність направлення справ до суду. Якщо у 2022 році до суду було направлено 37,9% від загальної кількості зареєстрованих правопорушень, то у 2023 році цей показник зріс до 51,6%, у 2024 році становив 49,7%, а у 2025 році склав 46,89 %. Високий відсоток обвинувальних актів серед направлених до суду справ (понад 98% протягом усього періоду) знову ж таки демонструє суперечливу тенденцію, яка, з одного боку, свідчить про якісну роботу органів досудового розслідування, а з другого боку, про примітивізацію форм вчинення досліджуваного кримінального правопорушення. З цього приводу варто зауважити, що дослідження автором вироків у справах за ст. 436[2] КК України показало, що у переважній більшості справ (понад 90 %) йшлося про звільнення від реального відбуття покарання.

Фактично судова система перевантажена розглядом справ про репости в соціальних мережах, які самі суди не вважають достатньо суспільно небезпечними для реального покарання, що вказує на необхідність перегляду

[6] *Примітка*. Діаграма підготована на основі даних Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року (Форма № 1); Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року (Форма № 1); Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року (Форма № 1); Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року (Форма № 1). URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

підходів до криміналізації або диференціації відповідальності залежно від форми та ступеня суспільної небезпеки вчиненого.

Водночас позитивною тенденцією беззаперечно можна визнати суттєве зменшення кількості нерозглянутих проваджень на кінець звітного періоду з 811 у 2022 році до 392 у 2025 році, що становить покращення на 51,6% та свідчить про оптимізацію процесуальної діяльності правоохоронних органів.

Показники закриття кримінальних проваджень.

Аналіз показників закриття кримінальних проваджень демонструє, що для абсолютної більшості закритих проваджень (95,5% у 2022 році, 98,5% у 2023 році, 100% у 2024 році та 60 % у 2025 році) підставами є: встановлена відсутність події кримінального правопорушення (п. 1. ч. 1 ст. 284 КПК); встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення (п. 2. ч. 1 ст. 284 КПК); існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню (п. 6. ч. 1 ст. 284 КПК); існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 частини 1 ст. 284 КПК, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності (п. 9^1. ч. 1 ст. 284 КПК) [118].

Більшість кримінальних проваджень за цією категорією справ закривається ще на стадії досудового розслідування. У справах, які все ж таки доходять до суду, особи визнаються винуватими у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, що супроводжується призначенням різних видів покарань, однак, як вже зазначалося, переважно зі звільненням від їх реального відбування.

Водночас судова практика демонструє і поодинокі випадки визнання невинуватості. Так, у справі № 127/10958/22 від 18 грудня 2024 р., що розглядалася Вінницьким апеляційним судом було встановлено, що відповідно до обвинувального акту ОСОБА_8, продовжуючи свою протиправну діяльність, діючи з єдиним злочинним умислом, спрямованим на виправдовування,

визнання правомірною збройної агресії Російської Федерації проти України та глорифікацію її учасників, використовуючи мобільний телефон та обліковий запис у соціальній мережі «Вконтакте», здійснив вхід на власну сторінку та в особистих листуваннях із користувачами зазначеної соціальної мережі, висловлюючи свою позицію стосовно збройного конфлікту та агресії Російської Федерації проти України, що тривають на території України з 2014 року по теперішній час, використав такі ключові лексеми (словесні вирази), висловлювання та синтаксичні цілі, які з лінгвістичної точки зору містять ознаки схвалення, виправдування збройної агресії Російської Федерації проти України та глорифікації її учасників. Органом досудового розслідування такі діяння ОСОБА_8 кваліфіковано за ч. 1 ст. 436^2 КК України як виправдовування, визнання правомірною збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі виправдовування, визнання правомірною тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, та представників збройних формувань Російської Федерації. Суд першої інстанції правомірно визнав ОСОБА_8 невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 436^2 КК, з огляду на таке: з пред`явленого обвинувачення випливає, що діяння, в яких обвинувачується ОСОБА_8, вчиненні ним до того, як КК України було доповнено статтею 436^2 КК й відповідно обвинувачений не може нести відповідальність за діяння, які на час його вчинення не були визнані в установленому законом порядку кримінально караними [119].

Як бачимо, у наведеній справі особу було визнано невинуватою в учиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, проте лише через часовий фактор дії кримінального закону. Прикладів же, де аналіз висловлювань обвинуваченого вказав на його невинуватість (при певних симпатіях агресору) у практиці судів не знайшлось.

Водночас кількість закритих проваджень з таких підстав, як: встановлена відсутність події кримінального правопорушення (п. 1. ч. 1 ст. 284 КПК) та

встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення (п. 2. ч. 1 ст. 284 КПК) дозволяє зробити висновок, що оцінка висловлювань на предмет їх кримінально-правової кваліфікації відбувається переважно ще на етапі досудового розслідування. Так, слідчі та прокурори «відсіюють» справи з недостатніми ознаками складу злочину, не допускаючи їх направлення до суду. Це є позитивною тенденцією, оскільки помітний певний фільтр на досудовій стадії, який запобігає необґрунтованому притягненню осіб до кримінальної відповідальності за висловлювання, що не досягають порогу суспільної небезпеки діяння, передбаченого ст. 436^2 КК України.

Кримінологічно значущим є й аналіз особи злочинців за статтею 436^2 КК України. Хоча особа злочинця буде розглянута детально у наступному розділі роботи, водночас варто наголосити на окремих показниках злочинності, щоб сформувати реальну картину про тенденції вчинення досліджуваного кримінального правопорушення.

Щодо показників кримінальних правопорушень за ст. 436^2 КК України, вчинених у стані алкогольного сп'яніння та неповнолітніми, варто зазначити, що ці категорії характеризуються критично низькими абсолютними показниками, що ускладнює їх кримінологічний аналіз та формування обґрунтованих висновків про тенденції.

Так, вчинення правопорушень за ст. 436^2 КК України у стані алкогольного сп'яніння демонструють коливання в межах 1-3 випадків щорічно, що становить менше ніж 0,5 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних проваджень за досліджуваний період. Такі мізерні показники можуть свідчити складність виявлення такої обтяжуючої обставини, оскільки стан алкогольного сп'яніння під час вчинення злочинів за ст. 436^2 КК України може не фіксуватися належним чином через специфіку виявлення таких діянь переважно у цифровому середовищі та складність встановлення психофізичного стану особи під час розміщення пропагандистського контенту в мережі Інтернет.

Участь неповнолітніх у вчиненні досліджуваних правопорушень залишається на рівні одного випадку щорічно, що становить лише 0,1-0,2% від

загальної кількості підозрюваних. Стабільність цього показника на критично низькому рівні можна пояснити насамперед дійсно низькою схильністю цієї вікової групи до систематичного виправдовування збройної агресії через відмінності в інформаційному споживанні та соціалізації.

Не менш важливим питанням є аналіз ***регіональної структури злочинності***. Деталізована статистика Офісу Генеральної прокуратури безпосередньо за ст. 436[2] КК України відсутня. Водночас за допомогою платформи CrimeDataLab [120], що була розроблена професором М. В. Карчевським вдалось візуалізувати відомості про обліковані кримінальні правопорушення за ст. 436[2] КК України, зважаючи на регіональні особливості (Рис. 2.1).

Регіональний показник облікованих кримінальних правопорушень за ст. 436[2] КК України за 2022-2024 роки.

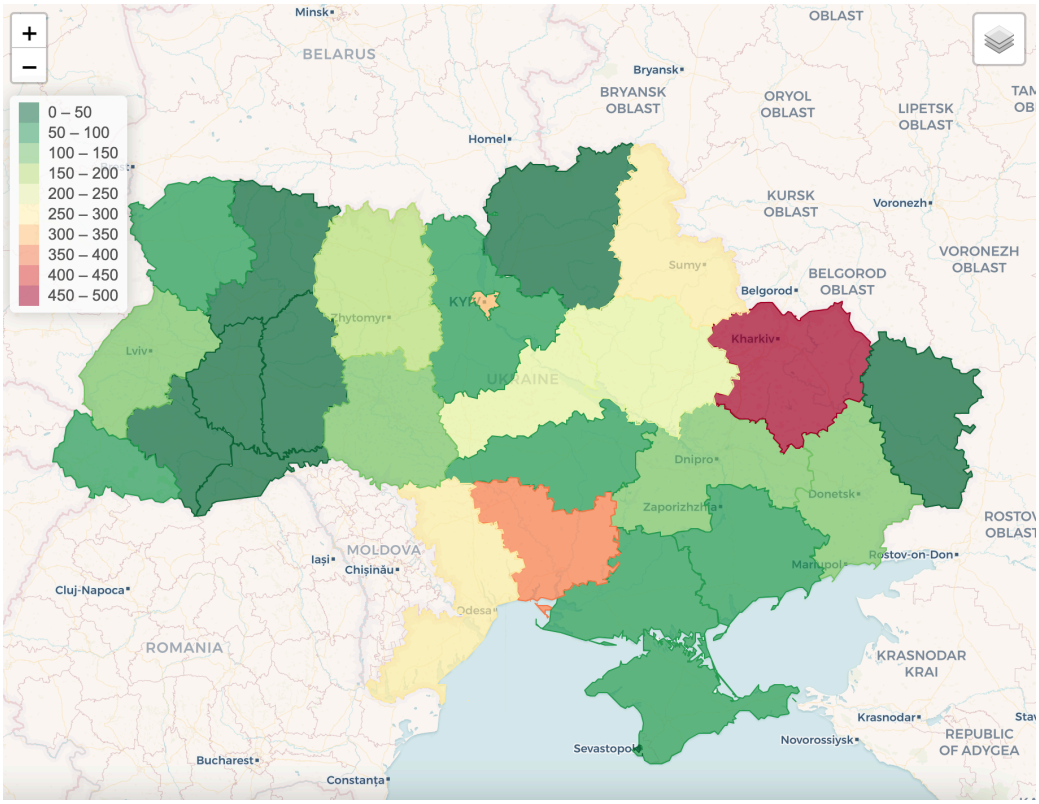

Рисунок 2.1[7]

[7] *Примітка*. Рисунок створено на платформі CrimeDataLab – платформи для аналізу офіційної статистики протидії злочинності. URL: https://crimedatalab.shinyapps.io/platform/.

Так, провідні позиції займає Харківська область (456 правопорушень); а також Миколаївська (374 правопорушення), Сумська (299 правопорушень), Одеська (289 правопорушень), м. Київ (337 правопорушень). Видається, що близькість до зони бойових дій об’єктивно впливає на інтенсивність злочинності. Прикордонні та прифронтові області акумулюють понад 70% усіх кримінальних правопорушень за ст. 436^2 КК України, що утверджує безпосередній зв'язок між воєнною ситуацією та активізацією антидержавної діяльності. Заслуговує на увагу й гіпотеза про те, що значна кількість облікованих проваджень у названих регіонах свідчить про те, що ворог не полишив планів нападу на них та здійснює підготовчі дії в інформаційному просторі [57, с. 222; 121].

Водночас варто зауважити, що проаналізовані регіональні дані не здатні продемонструвати реальну криміногенну ситуацію, зважаючи на правову природу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України. По-перше, відсутня статистика з тимчасово окупованих територій, де рівень глорифікації агресора об'єктивно є найвищим, у тому числі через тотальний контроль над інформаційним простором. Крім того, на значній частині східної та південної частини України ведуться активні бойові дії. По-друге, значна частина внутрішньо переміщених осіб, які вчиняють такі правопорушення, реєструються за місцем їх фактичного перебування, а не за місцем реєстрації, що викривляє регіональну картину злочинності. По-третє, цифровий характер більшості правопорушень взагалі ускладнює їх територіальну прив'язку, оскільки пропагандистський контент може поширюватися з будь-якої точки країни, а його вплив не обмежується географічними кордонами.

Видається, що дослідження питання стану та тенденцій вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України буде неповним, якщо не звернути увагу на вплив ворожої пропаганди. Варто вказати, що воєнний стан загалом суттєво впливає на показники злочинності проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. З одного боку бачимо тенденції посилення патріотичної свідомості та об'єднання громадян довкола захисту національних інтересів, що істотно обмежують можливості впливу

проросійської пропаганди. Проте саме в цей період ворожі спецслужби активізують всі свої зусилля, проводячи інформаційно-психологічні операції, метою яких є деморалізація населення та провокування внутрішніх та міжнародних конфліктів.

Зокрема, показовим прикладом є російська кінострічка «Свідок» (2023), в якій за сюжетом демонізується образ України в очах міжнародного суспільства через уявлення про війну в Україні іноземного музиканта [122, с. 44]. Держава-агресор десятиліттями вкладала мільйони нафтодоларів в армію пропагандистів, які генерували фейки, спотворювали інформацію й поширювали меседжі, що викривляють реальність. Так з'явилися й розповсюджувалися російські наративи про «недодержаву», «утиски російськомовного населення», «укрофашистів» тощо [123, с. 63-64].

Своєю чергою відбувається й помітна зміна способів та форм вчинення кримінального правопорушення у вигляді виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії та глорифікація її учасників. Відбувається певний перехід від прямого виправдовування збройної агресії до більш завуальованих форм пропаганди, що ускладнює їх кримінально-правову кваліфікацію. Сучасні правопорушники все частіше використовують прийоми маніпулятивного впливу, емоційно забарвлені наративи для легітимізації дій агресора. Показовим прикладом є такий: «обвинувачений *здійснював трактування воєнних дій, як події іншого масштабу (курсив – наш)*. Зокрема казав, що Україна веде війну проти Росії руками цивілізованого Заходу, українці є дровами у казані війни. На уточнення суду, заявив, що Захід воює проти Росії руками українців. Підтвердив, що заперечує існування України як самостійної держави, оскільки вона є керованою ззовні та не може бути самостійною. Вважав, що йде війна проти ЗСУ, Росія не нападала, а прийшла звільнити територію України» [124].

Стабільно деструктивну роль відіграють ІПСО, які використовують різні методи та прийоми для досягнення своїх цілей: дезінформацію, використання неправдивої або зміненої інформації з метою зміни уявлень, думок та переконань

людей; психологічний тиск на людей задля зміни їх поведінки або переконань; діяльність з метою підриву довіри до уряду, правоохоронних органів та інших інституцій; обмеження доступу до інформації та контроль за її поширенням для забезпечення певного впливу; використання психологічних технологій для отримання переваги відносно противника; маніпулювання масовою свідомістю; соціальний інженеринг для зміни соціальної поведінки та управління людьми. Ці методи та прийоми використовуються окремо або в комбінації, для досягнення військово-політичних цілей в рамках ІПСО [125, с. 227].

Особливого поширення набули техніки «false flag» операцій [126], коли антиукраїнський контент маскується під критику окремих недоліків державного управління або соціальних проблем. Така тактика агресора виявляється особливо ефективною, оскільки українські громадяни, стикаючись з об'єктивними труднощами воєнного часу, сприймають подібні меседжі як правдиву інформацію від начебто «співвітчизників», які переймаються долею країни. Небезпека полягає в тому, що під виглядом обговорення реальних проблем агресор впроваджує деструктивні наративи, які підривають довіру до державних інституцій та поглиблюють суспільні розбіжності. Громадяни, не розпізнавши маніпулятивну природу таких повідомлень, починають їх поширювати у своєму інформаційному середовищі, тим самим породжуючи ефект «снігової кулі», коли токсичні наративи набувають видимості народної думки та легітимності через масове поширення самими українцями.

Важливим фактором, що впливає на динаміку злочинності в досліджуваній сфері та її тенденції, є і здатність правоохоронних органів адаптуватися до нових технологічних викликів, включаючи використання злочинцями штучного інтелекту для створення дипфейків та автоматизованого генерування пропагандистського контенту.

Так, незалежно від кількості випадків використання зображень згенерованих штучним інтелектом для дезінформації в перший рік повномасштабного російського вторгнення в Україну, на особливу увагу заслуговує один з них. У березні 2022 року в соціальних мережах з'явилося відео

з зображенням українського президента Володимира Зеленського, в якому стверджувалося, що українська армія зазнала поразки й прийнято офіційне рішення про капітуляцію. Якби повірити в таку версію, то рішення відбулося б всупереч попереднім заявам політика про продовження боротьби із загарбником і підтримку громадян у боротьбі на території країни. Відео було досить статичним, оскільки представляло нерухомий силует політика за столом. На записі не було видно жодних рухів тулуба або рук. Голова президента здавалася непропорційно більшою за решту тіла, а навколо та на обличчі з'являлися характерні розмиття та неприродні стрибки в міміці. Подія була по-своєму переломною, оскільки це, найімовірніше, був один із перших випадків використання діпфейків у рамках воєнної дезінформації у світі [127].

Видається, що використання дипфейк-технологій для створення фальшивих заяв про капітуляцію української влади теж спрямоване на психологічне придушення опору та деморалізацію населення, що в умовах воєнного стану підштовхує емоційно виснажених громадян до пошуку «сильнішої сторони» та початку поширення проросійських наративів. Такі маніпулятивні технології створюють передумови для скоєння кримінального правопорушення, передбаченого статтею 436^2 КК України, оскільки особи, які повірили в дезінформацію про неминучість поразки, можуть почати виправдовувати або глорифікувати дії агресора як спосіб психологічної адаптації до уявної нової реальності.

Таким чином, на стан та тенденції вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтею 436^2 Кримінального кодексу України на сьогодні впливає не лише радянська ностальгія чи особисті проросійські переконання окремих громадян, а й систематична та технологічно складна інфоагресія країни-окупанта, про що детальніше йтиметься в наступному розділі роботи.

Проведений у цьому підрозділі роботи аналіз стану та тенденцій вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтею 436^2 КК України, дозволяє з обережністю надати певні прогнози розвитку подальшої злочинності. Звичайно, на розвиток подій значний вплив здійснюватимуть геополітична

ситуація (активність бойових дій; окупація агресором територій чи, навпаки, деокупація захоплених тощо), соціально-психологічні, технологічні фактори, а також події на міжнародній арені (санкції, переговори, допомога держав тощо).

Так, короткострокові прогнози ймовірніше за все свідчать про збереження нинішніх тенденцій до зниження абсолютних показників зареєстрованої злочинності при одночасному підвищенні її латентності та технологічної складності. Це пов'язано із тим, що глорифікатори більше намагаються завуалювати свої дії, обережно балансуючи на межі законодавства. Вони, наприклад, вже більше контролюють емоційні висловлювання, уникають прямих закликів та відвертих суджень, натомість використовують натяки, двозначні формулювання та контекстуальні маніпуляції, які дозволяють транслювати антиукраїнські меседжі, формально не порушуючи кримінального законодавства.

Довгострокові прогнози звичайно залежатимуть від сценарію завершення збройного конфлікту та характеру постконфліктного врегулювання. Вбачаємо, що у разі успішного відновлення територіальної цілісності України та створення ефективних механізмів протидії інформаційним загрозам можна прогнозувати поступове зниження інтенсивності злочинності цього виду аж до досягнення мінімальних показників. Водночас потребуватимуться значні зусилля для «деокупації» інформаційного простору та реінтеграції населення тимчасово окупованих територій. Сценарій «заморожування» конфлікту, навпаки, створить передумови для тривалого збереження високого рівня інформаційної конфронтації та відповідно підтримуватиме попит на вчинення дій у вигляді виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників. У такому випадку злочинність за статтею 436^2 КК України може набути хронічного характеру, чого не можна допускати.

Проаналізувавши кількісно-якісні показники та тенденції злочинності у вигляді виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників доходимо висновку що досліджуване кримінально каране діяння є гострою проблемою сьогодення, яка

ускладнюється активними бойовими діями на території України. Показовою є пряма взаємозалежність між інтенсивністю злочинності у досліджуваній сфері та близькістю до зони активних бойових дій (або походженням злочинця з південних та східних регіонів). Відповідно, особливу увагу щодо організації профілактичної роботи варто приділити саме цим територіям, оскільки саме на них, не полишаючи спроб їх захоплення, агресор здійснює підвищений інформаційний вплив на населення.

2.2 Латентність виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників: поняття, види, методи виявлення

Дослідження різноманітних проявів латентної злочинності є актуальним для всіх країн світу. Її існування породжують безліч факторів, серед яких: законодавча система, менталітет, настрої суспільства, робота державних органів тощо. Для України дослідження цього явища є вкрай актуальним з огляду на триваючу повномасштабну збройну агресію РФ проти України. Саме тому детального аналізу потребує питання щодо проявів латентності у виявленні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України.

Латентна злочинність (від лат. *latens* (latentis) – прихований, невидимий) – це частина злочинності, яка з різних причин не знаходить відображення у державному обліку вчинених злочинів й осіб, які їх вчинили [128]. Для її позначення часто використовують термін «dark side of crime» (з англ. «темний бік злочинності») [129, с. 15], що влучно описує її правову природу.

Проблема з визначенням латентної злочинності полягає в тому, що за своєю природою латентна злочинність має троякий зміст, а саме: 1) кримінологічний (сукупність не виявлених і не включених в статистику злочинів); 2) криміналістичний (не виявлені та не розкриті злочини); 3) кримінально-процесуальний (злочини, вчинення яких не потягло за собою

певних юридичних наслідків – досудове та судове кримінальне провадження) [130, с. 151].

Аналізуючи особливості латентної злочинності, В. Ф. Оболенцев надає влучне її визначення, а саме: як сукупності фактично вчинених, однак невиявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам, злочинів, відомості про які у зв'язку з цим не знаходять відображення в офіційній кримінально-правовій статистичній звітності [131, с. 12].

Латентна злочинність зумовлена різними чинниками, як от: недостатньо ефективною роботою правоохоронних органів, недостатнім ресурсним забезпеченням правоохоронних органів, недосконалою кримінальною політикою, високим рівнем підготовки злочинців до планування та вчинення злочину, а також приховування його наслідків, низьким рівнем довіри громадян до правоохоронних органів, внаслідок чого свідки-очевидці події кримінального правопорушення не повідомляють про нього правоохоронні органи тощо [132, с. 201].

Будучи не врахованою, вона залишається поза увагою відповідних суб'єктів протидії злочинності, чим породжує нові злочини, формує у громадян невіру в здатність органів державної влади забезпечити їх безпеку та створити необхідні умови для захисту їх прав і свобод. Відтак, завдана злочинами матеріальна та моральна шкода не відшкодовується, а суспільство не має уявлення про реальний стан злочинності й про те, які збитки вона спричиняє [133, с. 72].

Отже, статистична звітність не надає реального уявлення щодо кількості вчинених кримінальних правопорушень, а тому аналіз ст. 436^2 КК України варто проводити з урахуванням особливостей їх вчинення.

Більшість наукових джерел використовують поділ латентної злочинності на природну, штучну, пограничну (пограничні ситуації) та процесуальну латентність [130, с. 151; 131, с. 103; 134, с. 26; 135, с. 44-46].

Природна латентність охоплює сукупність злочинів, про факт вчинення яких ні правоохоронним органам, ні представникам адміністрації підприємств, установ, ні окремим громадянам нічого невідомо. Про злочинну подію знають тільки винний та його спільники, які, зрозуміло, не зацікавлені у розголошенні відомостей про це [134, с. 26]. При штучній латентності злочини, відомі окремим громадянам і посадовим особам, але ні ті, ні інші не повідомляють про них у відповідні органи [131, с. 103].

Своєю чергою латентність граничних ситуацій являє собою групу тих злочинів, інформація про які стала відома правоохоронним органам, але їх конкретний представник помилково, сумлінно помиляючись або не маючи достатньої професійної підготовки, дав неправильну юридичну оцінку діянню, не вбачив у ньому ознак складу злочину, у зв'язку з чим воно опинилося поза статистичним обліком. І останній різновид латентної злочинності становлять ті злочини, які стали відомі правоохоронним органам, але їх представник з різних міркувань не реєструє їх. Іноді це здійснюється з тим наміром, щоб шляхом маніпуляцій зі статистикою створити видимість кримінального благополуччя в районі, області; часом це незаконне приховування вчинених злочинів з корисливою метою або внаслідок іншої особистої зацікавленості [134, с. 27].

Більш цікавим для наукового дослідження видається поділ, здійснений А. П. Закалюком, який критикуючи запропонований вище підхід вказує, що він не охоплює всі можливі причини та механізми латентизації злочинів. Крім того, деякі із запропонованих груп, зокрема межова (пограничная) латентність, на думку науковця, не мають чітких критеріїв виділення. Тому А. П. Закалюк пропонує розрізняти латентні злочини залежно від причин і механізмів латентизації, поділяючи їх на шість основних груп.

1. Злочинні прояви, які з низки причин (вчинення з необережності, правова некомпетентність тощо) помилково не сприймаються як передбачені КК України кримінально карані діяння.

2. Злочини, про які потерпілі з різних мотивів не повідомляють компетентним органам.

3. Злочини, в яких немає персоніфікованого потерпілого суб'єкта, зацікавленого повідомляти про їхнє вчинення (посягання на державні, загальносуспільні об'єкти та відносини).

4. Злочини, факт вчинення яких відомий обмеженому колу осіб або лише винуватцям, проте через вжиття ними спеціальних заходів щодо нерозповсюдження відомостей про згадані прояви, а також через незацікавленість у цьому потерпілих, повідомлення про злочини не надходять до правоохоронних органів.

5. Злочини, інформація про які відома правоохоронним органам, але вони (помилково або свідомо) не оцінені ними у встановленому кримінально-процесуальному порядку як кримінальні карані діяння та залишені поза обліком (так звані «приховані» злочини).

6. Злочини, стосовно яких прийнято необґрунтоване процесуальне рішення щодо відсутності події або складу злочину [136, с. 178-179].

Саме такий поділ дозволяє проаналізувати наявну латентність при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України. Видається, що латентність цього криміналізованого діяння може проявлятися в кожній із запропонованих вище причин латентизації.

Так, виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ та глорифікація її учасників часто суб’єктивно не сприймаються особою як кримінально каране діяння. Навіть у науковій спільноті існує безліч думок щодо дійсних проявів таких дій. Наприклад, Р. О. Мовчан вважає, що висловлені у приватній бесіді виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, розпочатої у 2014 р., які, на думку науковця, можуть мати характер банального висловлення своєї думки, а не пропаганди (наміру переконати у чомусь), та не здатні спричинити істотної (достатньої) шкоди відповідним правоохоронюваним інтересам. У зв’язку з цим Р. О. Мовчан загалом вказує на недоцільність криміналізації згаданого різновиду поведінки [137, с. 199]. Своєю чергою М. А. Рубащенко, аналізуючи трискладовий тест, яким послуговується Страсбурзький Суд при оцінці

втручання держави у право особи на свободу вираження, вказує, що за загальним правилом ЄСПЛ вважає: при відсутності закликів до насильницьких чи інших явно протиправних дій та за відсутності мови ненависті, діяння не може визнаватися злочинним чи каратися як злочин. Тому відповідальність за сам факт висловлення свого ставлення до історичного факту агресії/окупації, виправдання чи визнання їх правомірними «у чистому вигляді», тобто без схиляння до певних дій інших суб'єктів, може не витримати випробування таким трискладовим тестом, особливо зважаючи на проблеми передбаченості законом та необхідності в демократичному суспільстві [138, с. 70-71].

Так, інколи йдеться про замасковану (завуальовану) глорифікацію, коли особа, припустимо, звеличує минулу радянську добу (без апелювання до комуністичної риторики й символіки), оспівує подвиги воїнів радянської армії та подібне. Отже, бачимо, що артикуляція одна, а глибинний зміст цієї артикуляції – зовсім інший. Проте такі особи «не вразливі» з точки зору кримінального закону, хоча цілком є зрозумілим, що подібна (нерідко публічна) ретрансляція думок, що подається під виглядом реалізації права на свободу думки та слова, є підґрунтям для сприйняття оточуючими наративів «руського миру» та єднальною ланкою для таких самих осіб, як й та людина, що відверто демонструє свою прихильність до певного способу життя. Особливо небезпечною замаскована глорифікація виявляється для неповнолітніх, в яких ще відсутнє критичне мислення та глибоке знання історії свого народу [139, с. 206].

Латентність кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, часто пов'язано з механізмом його вчинення. Йдеться про те, що криміналізовані діяння не обов'язково повинні вчинятися публічно, а тому безпосереднє виявлення цього кримінального правопорушення напряму залежить від особи, якій стали відомі факти його вчинення [140, с. 93]. Серед судової практики можна знайти нечисленні приклади, коли аналізовані кримінальні правопорушення були вчинені не публічно, проте такі є.

Наприклад, свідок ОСОБА_8 в судовому засіданні пояснила, що працює старостою Вископічського старостинського округу Тетерівської сільської ради.

26.06.2022 р. ОСОБА_4 вперше звернувся для реєстрації, як внутрішньо переміщена особа, проте йому було відмовлено, оскільки він не мав всіх необхідних документів. Повторно останній звернувся 29.06.2022 р. та під час оформлення ОСОБА_4, як ВПО. Він розповідав, що російські військові, які знаходяться в м. Мелітополь, охороняють людей, а ЗСУ знищують будинки. У цій же справі, Свідок ОСОБА_9 в судовому засіданні пояснила, що працює в ЦНАПІ Тетерівської сільської ради. ОСОБА_4, 29.06.2022 р. прийшов зареєструватися як внутрішньо переміщена особа. Під час оформлення документів ОСОБА_4 на запитання ОСОБА_8, що відбувається в окупованому м. Мелітополі, розповідав, що російські військові, які там знаходяться, людей захищають, а військові Збройних Сил України руйнують будинки. Свідок ОСОБА_6 показав, що працює двірником в сільській раді с. Висока Піч. 29.06.2022 р. під час виконання своїх службових обов`язків проходив повз кабінет старости, в якої двері були відчинені, і почув розмову, яка сталася між старостою та ОСОБА_4, де останній вихваляв російські війська та пояснював, що ті (військові РФ) громадян захищають, а Збройні Сили Україні бомблять місто [141].

В іншому вироку вказується, що обвинувачений ОСОБА_3 є громадянином України, в травні 2022 р. в денний час, діючи умисно, в умовах воєнного стану в Україні, перебуваючи на території домоволодіння, в присутності свідків ОСОБА_6, та ОСОБА_7, які в той час перебували на території домоволодіння, виправдував збройну агресію Російської Федерації проти України. Крім того, у червні 2022 р., в присутності свідка ОСОБА_8, який в той час перебував на території домоволодіння, обвинувачений ОСОБА_3 виправдовував дії російських військових, вказуючи, що РФ воює з нацистами в Україні та міжнародною міжурядовою організацією НАТО [33].

Аналізовані випадки яскраво демонструють важливість повідомлення про факт вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, та усвідомлення його свідками, що вчинювані діяння є кримінально караними. Вбачається, що саме «приватність висловлювань» значно впливає на

латентизацію цього кримінального правопорушення, як і на усвідомлення особами-свідками, які саме висловлювання чи дії є кримінально караними.

Про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436[2] КК України, з різних мотивів не повідомляється компетентним органам. Це пов'язано з тим, що з точки зору кримінально-правової характеристики таке кримінально каране діяння не має потерпілого, зацікавленого повідомляти про його вчинення. Водночас з точки зору дослідження кримінологічної природи кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436[2] КК України, вбачається, що при його вчиненні шкода зазнається не лише державним чи загальносуспільним інтересам, а й конкретним особам. Це пов'язано з механізмом його вчинення, наприклад, розповсюдженням ІПСО, що впливає на певне коло осіб, навіть коли такі діяння вчиняються в приватній бесіді. Відтак, особа, яка поглинає інформацію, що містить виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників, несвідомо стає потенційним у майбутньому правопорушником, сприймаючи таку інформацію від близької для себе особи. На жаль, такий вплив часто чинять батьки щодо своїх дітей, маючи в їх очах авторитет та повагу. В цьому випадку кримінальне правопорушення набуває ознак латентності через неповідомлення до правоохоронних органів про факт його вчинення, що пов'язано не лише з перебуванням у сімейних чи близьких відносинах з особою, яка його вчиняє, а і загальним нерозумінням того, що вчиняється злочин [142, с. 185].

Диспозиція кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436[2] КК України, маючи у своєму змісті фактично оціночні поняття у вигляді виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників, часто породжує помилкове оцінювання їх правоохоронними чи судовими органами як такі, що не є кримінально караними. Це підтверджує і проведений у підрозділі 1.2. розділу 1 дослідження аналіз термінології, використаної законодавцем у ст. 436[2] КК України, щодо якої суди неоднозначно підходять при тлумаченні тих чи інших кримінально караних дій.

Ще на одну особливість, яка опосередковано впливає латентність кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, звернула увагу В. С. Батиргареєва. Вчена вказує, що при стабільній реєстрації правоохоронними органами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436^2 КК України, все одно застосовується підхід, який науковиця позначає як «ефект дірявого неводу». Справа в тому, що до орбіти кримінально-правової реакції потрапляє лише невелика частина глорифікаторів, що перебувають у «комфортній» для здійснення правосуддя зоні доступності. Йдеться про тих осіб, що знаходяться на територіях, не окупованих ворогом. Якщо ж такі особи, до речі, громадяни України, проводять активну глорифікаційну діяльність, перебуваючи на тимчасово окупованих територіях або за кордоном, то на них не поширюється спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень (*in absentia*), Тому принцип судової перспективи в цьому разі переважає над необхідністю кримінально-правової рефлексії на всі випадки глорифікації агресора винним, де б останній не знаходився. У такому випадку до тих пір, поки особа не з'явиться до України, вона перебуває нібито поза межами кримінально-правової рефлексії та не відчуває будь-яких обмежень своїх прав та інтересів, що тягне за собою засудження (принаймні особа не може бути засуджена, а тому навіть не розпочинається й кримінальне переслідування) [139, с. 203].

Варто розуміти важливість виявлення латентних кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436^2 КК України, з огляду на їх підвищену суспільну небезпечність. Швидкість розповсюдження інформації, яка містить виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників, неможливо виміряти. Наявність великої кількості соціальних мереж та інформаційних платформ сприяє поширенню пропагандистських матеріалів, що своєю чергою зумовлює зростання кількості злочинів, передбачених ст. 436^2 КК України через психологічний та інформаційний вплив на населення. Саме тому латентизація досліджуваного кримінального правопорушення потребує детального аналізу

причин та механізмів її виявлення насамперед з метою недопущення хвилі нових злочинів.

Існують різні методи визначення коефіцієнта латентності окремих видів злочинності. До них слід віднести: вибіркове репрезентативне опитування населення для виявлення реальної кількості злочинів окремих видів і потерпілих від них; вивчення документів у медичних закладах; використання методу експертних оцінок, тобто думок найдосвідченіших практиків щодо ймовірності співвідношення зареєстрованих і латентних злочинів за окремими їх видами тощо [128]. Видається, що саме останній метод дослідження є найефективнішим при дослідженні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, оскільки воно є новим для України та досить складним для сприйняття населення.

У межах дослідження було проведено анкетування працівників Національної поліції України з усіх областей (опитано 6 671 респондент). Вибір саме цієї категорії респондентів зумовлений тим, що працівники поліції безпосередньо стикаються з виявленням та документуванням подібних кримінальних правопорушень, а тому їхні відповіді дозволяють отримати цінну практичну інформацію щодо дійсних причин латентності кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України (Додаток В).

Отже, опитування показало такі результати:

На питання про кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436^2 КК України, що не реєструються правоохоронними органами: 52,4% респондентів вказали, що важко відповісти на це питання; 15% обрали варіант відповіді «дуже низький (до реєстрації не потрапляють менше ніж 10% реально вчинених кримінальних правопорушень)»; варіант відповіді «низький (не реєструється від 10 % до 25% реально вчинених кримінальних правопорушень)» обрали 8,2% респондентів; 11,5% респондентів вказали на помірну кількість (не реєструється від 25% до 50% реально вчинених кримінальних правопорушень); варіант відповіді «високий (не реєструється від 50% до 80% реально вчинених кримінальних правопорушень)» обрали 5,6% респондентів; «дуже високий (не

реєструється понад 80% реально вчинених кримінальних правопорушень)» обрали 4,5% респондентів. Ще 2,8% респондентів обрали свій варіант відповіді, серед якого переважає думка про реєстрацію абсолютно всіх кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436^2 КК України.

Що стосується чинників, які сприяють латентності кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України (з можливістю обрати декілька варіантів відповіді) 55,6% респондентів вказали, що важко відповісти на це питання; 24,7% вказали на велику завантаженість роботою в правоохоронних органах у зв’язку з розслідуванням тяжких чи особливо тяжких злочинів; такий чинник як незнання про кримінальну відповідальність за глорифікацію ворога та його дій вказали 19,3% респондентів; варіант відповіді «небажання «втрачати час» на участь у розслідуванні та судовому розгляді справи» обрали 9,4% респондентів; ще 5,5% респондентів вказали на те, що кримінальне правопорушення вчиняється близькою особою. Оскільки респонденти також мали можливість надати свій варіант відповіді, то варто вказати на найбільш репрезентативні чинники, запропоновані учасниками опитування, серед яких, недовіра до правоохоронних органів; низька правова освіченість населення, підкріплена обширним інформаційним впливом «проросійських» суб'єктів в основному через соціальні мережі, що підриває авторитет державного апарату; населення досить свідоме, проте не достатньо обізнане у юридичних питаннях відповідальності; недостатність проведення заходів з виявлення злочинів зазначеної категорії; побутовий характер, формальний склад з відсутністю практичних наслідків, а також відсутність практичної безпосередньої небезпеки, якщо діяння здійснюється особою, яка не є публічною та не наділена владними повноваженнями.

Крім того, респонденти мали можливість розкрити ширше такий чинник, як «небажання «втрачати час» на участь у розслідуванні й судовому розгляді справи». Так, 69,2% респондентів вказали, що на питання важко відповісти; 16,6% опитаних звернули увагу на складність доведення вчинення цього діяння; 9,1% респондентів вказали на труднощі у проведенні оперативно-розшукових

дій; нереєстрацію правоохоронними органами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436^2 КК України, у зв'язку з відсутністю перспективи зазначили 8,2% респондентів; інші ж не обирали такий варіант відповіді у попередньому питанні.

Відтак, латентність кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК може бути зумовлена різними чинниками, серед яких: неналежна діяльність правоохоронних та судових органів (її неефективність чи бездіяльність; акцентування уваги на дрібних проявах у вигляді «вподобайок», замість концентрації сил на більш суспільно небезпечних формах); свідомий або несвідомий вибір свідка не заявляти про вчинення кримінального правопорушення, що мотивується малозначністю, на погляд свідка, завданої шкоди; невірою у здатність правоохоронних органів притягти злочинця до відповідальності; нерозуміння того, що таке діяння є кримінально караним; небажання притягувати до відповідальності злочинця через родинні зв'язки, близькі відносини, залякування тощо; намагання самостійно «покарати» злочинця; небажання витрачати час на участь у розслідуванні чи судовому розгляді.

Проведене опитування працівників Національної поліції України демонструє, що більшість респондентів підтвердили наявність нереєстрованих правопорушень, при цьому їхня кількість коливається в широкому діапазоні - від поодиноких випадків до майже абсолютної латентності. Основними чинниками, що сприяють латентності, респонденти назвали недовіру до правоохоронних органів, небажання витрачати час на розслідування та судовий розгляд, а також незнання про кримінальну відповідальність за такі діяння.

Отже, дослідження проявів латентності при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України дозволяє стверджувати, що латентизація цього виду кримінального правопорушення може проявлятися в усіх класичних формах, запропонованих у кримінологічній науці, проте має свої унікальні особливості, зумовлені специфікою об'єкта посягання та механізму вчинення злочину.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз статистичних показників злочинності за період 2022-2025 років показав, що при зменшенні загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за статтею 436^2 КК України значно зріс відсоток притягнення до відповідальності осіб, що вчиняють діяння з виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ або глорифікацію її учасників. На перший погляд, такі зміни здаються позитивними, проте аналіз емпіричних даних показав, що переважна більшість засуджених – це особи похилого віку з низьким рівнем медіаграмотності, які здійснювали репости пропагандистських матеріалів у соціальних мережах, тоді як організатори та ідеологи інформаційної агресії переважно залишаються поза досяжністю українського правосуддя. Відповідно простежується «здрібнення» такого кримінального правопорушення, хоча фокус притягнення до кримінальної відповідальності доцільно тримати саме на ідеологах пропаганди агресора.

2. Показники ефективності роботи правоохоронних органів демонструють таку тенденцію: якщо у 2022 році до суду було направлено 37,9% від загальної кількості зареєстрованих правопорушень, то вже у 2025 році цей показник склав 46,89%.

3. Територіальний розподіл злочинності має чітку закономірність: найвища концентрація правопорушень спостерігається у прикордонних та прифронтових областях, що становить понад 70% від загальнонаціональних показників, тоді як віддалені від зони бойових дій західні регіони демонструють мінімальні показники злочинності у досліджуваній сфері.

4. Серед тенденцій проявів та особливостей вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, виокремлюються такі:

- спостерігається помітна зміна способів та форм його вчинення – шляхом переходу від прямого виправдовування збройної агресії (та інших діянь) до більш завуальованих форм, що ускладнює їх кримінально-правову кваліфікацію;

- значний вплив сучасних технологій: використання агресором «false flag» операцій, дипфейків, штучного інтелекту тощо. За їх допомогою відбувається вплив на громадян України, які починають їх поширювати у своєму інформаційному середовищі (вбачаючи реальність та достовірність у цій інформації), тим самим породжуючи ефект «снігової кулі», коли токсичні наративи набувають видимості народної думки та легітимності через масове поширення самими українцями.

5. Специфічними проявами латентної злочинності є: приховування злочинів відбувається через приватний характер багатьох висловлювань, небажання громадян повідомляти про близьких осіб, нерозуміння кримінально-правової природи окремих дій, а також недостатню компетентність правоохоронних органів у кваліфікації оціночних понять, використаних у диспозиції статті 436^2 КК України. Крім того, результати опитування показали, що основними чинниками, що сприяють латентності, респонденти вважають недовіру до правоохоронних органів, небажання витрачати час на розслідування та судовий розгляд, а також незнання про кримінальну відповідальність за такі діяння.

6. Специфіка механізму латентизації внаслідок сімейних та близьких відносин пов’язується з тим фактом, що певна частка злочинів вчиняється у приватних розмовах між близькими особами, де потерпілі (зокрема діти) не усвідомлюють кримінального характеру висловлювань батьків чи родичів та не повідомляють про них правоохоронним органам. Це створює передумови для формування антидержавних поглядів у майбутніх поколіннях.

7. Відсутність персоніфікованого потерпілого суттєво впливає на рівень латентності: на відміну від традиційних злочинів, кримінальне правопорушення за ст. 436^2 КК України не має конкретної особи, безпосередньо зацікавленої у повідомленні про його вчинення, оскільки шкода завдається державним та загальносуспільним інтересам, що об'єктивно знижує ймовірність виявлення таких діянь без активної діяльності відповідних органів. Водночас за відсутності конкретного потерпілого шкода завдається особі, яка поглинає інформацію, що

містить виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників, перетворюючи «слухача» у потенційного глорифікатора у майбутньому.

РОЗДІЛ 3
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЇ ЇЇ УЧАСНИКІВ

3.1 Кримінологічний аналіз особи, яка вчиняє правопорушення, передбачені статтею 436^2 Кримінального кодексу України

Проведення кримінологічного аналізу особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 Кримінального кодексу України, є логічним продовженням попереднього розділу роботи. Особа злочинець, її особисті якості та фактори, що призводять до вчинення того чи іншого кримінального правопорушення, завжди залишаються однією із центральних проблем кримінологічної науки [143, с. 179; 144, с. 129].

Дослідження особи злочинця дозволяє встановити, за яких обставин у неї сформувалися негативні соціальні властивості, які фактори спонукали її до протиправної поведінки тощо. Крім того, аналіз особи злочинця допомагає узагальнити причини та характер індивідуальної злочинної поведінки [145, с. 88].

У кримінологічній науці точаться постійні дискусії щодо визначення особи злочинця та формування кримінологічного портрета такої особи. Саме тому варто звернути увагу на підходи науковців щодо розуміння поняття особи злочинця, що своєю чергою дозволить сформувати основу для дослідження особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України.

Так, у науковій літературі сформувалися три основні підходи до особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення. Науковці, які підтримують ***формальний підхід*** вбачають в особі злочинця людину, що вчинила кримінальне правопорушення, тобто сформовану у суспільстві цілісну характеристику, яка

містить біологічні, соціальні та психологічні особливості. Так, А. Ф. Зелінський вказує, що особу злочинця слід розглядати як сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, які тією чи іншою мірою типово притаманні особам, винним у злочинній діяльності того чи іншого типу [146, с. 22-23]. О. М. Джужа зазначає, що під особою злочинця слід розуміти сукупність соціально значимих властивостей, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону в поєднанні з іншими (неособовими) умовами й обставинами, що впливають на її злочинну поведінку [147, с. 94].

Другий підхід до особи злочинця базується на наявності в останнього такої специфічної властивості, як суспільна небезпечність, та іменується ***змістовним***. Так, Харківська школа кримінології загалом дотримується підходу до особи злочинця як сукупності істотних і стійких соціальних властивостей і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які об'єктивно реалізуючись у конкретному злочині, надають вчиненому діянню характеру суспільної небезпечності, а винній у ньому особі – властивості суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [148;149].

Третій же підхід будується на ***формально-змістовній ознаці***, за якою визначається стан особи в момент вчинення кримінального правопорушення, а саме коли до та після його вчинення (часовий термін) особу не можна вважати «особою, що вчинила злочин» [150, с. 154]. Це пояснюється тим, що у понятті «особа» фіксуються лише специфічні соціальні ознаки, а питання відмінності злочинця від не злочинця, обговорюються, зокрема, при аналізі кримінологічної характеристики особи злочинця, а також при кримінологічній типології злочинців [105, с. 95].

Кримінологічна характеристика особи, що вчинила кримінальне правопорушення, являє собою взаємопов'язаний комплекс індивідуальних властивостей та соціальних характеристик суб'єкта злочину, що відображають усі аспекти його суспільного функціонування, безпосередньо чи опосередковано

детермінують антисоціальну поведінку або сприяють розумінню природи злочинного діяння.

Повноцінне дослідження особи, що вчинила кримінальне правопорушення, неможливе без комплексного аналізу її структурної організації. Структурний підхід до вивчення особи злочинця передбачає розробку детальної або спрощеної моделі, що включає ідентифікацію ключових структурних компонентів (підсистем), визначення характеру їх взаємозв'язків, взаємовпливу та взаємообумовленості в межах цілісної особистості, а також з'ясування механізмів впливу цих компонентів на прийняття рішень щодо вибору поведінкової стратегії у конкретних життєвих обставинах. У наукових дослідженнях переважно виокремлюють три основні групи структурних характеристик особи злочинця: соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні параметри [151, с. 92].

Водночас існують і більш розширені підходи до виокремлення ознак, які визначають особу злочинця. Так, А. П. Закалюк у структурі особи злочинця виділяє дев’ять структурних елементів:

І. Соціальна характеристика особи злочинця:

- *ознаки формування, соціалізації особи* (освіта; наявність спеціальності (професії); відомості про риси, набуті у батьківській сім'ї; ознаки, риси, звички, досвід, набуті у звичному мікросередовищі; характер (зміст) занять у вільний час, культурні потреби, інтереси, їх задоволення; участь у діяльності об'єднань громадян);

- *ознаки соціального статусу та соціальних ролей* (соціальне становище; сімейний стан; соціальні житлові умови; належність до соціальних груп суспільно прийнятної спрямованості; належність до груп асоціальної або антисуспільної спрямованості; соціальні плани (перспективи) особи на майбутнє);

- *безпосередні ознаки спрямованості особистості* (потреби, інтереси, соціальні цінності в основних сферах діяльності; діяльнісні прояви в основних

сферах життєдіяльності суспільства; асоціальні або антисуспільні потреби, інтереси, цілі);

II. Біосоціальні ознаки, що включають:

- *демографічні ознаки*, які мають соціальне та психологічне значення (вік, стать);

- *психофізіологічні особливості* (реакції, адаптації, моторики, тип вищої нервової діяльності, особливості темпераменту, мислення, у тому числі вади, психофізіологічні риси, що мають генетичне походження);

- *показники фізичного стану здоров'я* (загальний стан, фізичні вади, хронічні захворювання тощо);

- *показники психічного стану здоров'я* (патологія, що виключає осудність; аномалія (відхилення), що її обмежують, аномалії в межах осудності);

- *індивідуальні психологічні риси* (риси характеру, в тому числі негативні та суспільно небажані (неприйнятні); позитивні та суспільно бажані риси; вольові якості; емоційні риси);

III. Ознаки, пов'язані з вчиненням злочину особою:

Більшою мірою це кримінально-правові ознаки самого злочину. Проте, оскільки кримінальне правопорушення вчиняється певною особою, а ознаки мають особисту належність, характеризують індивідуальний механізм його вчинення та певним чином саму особу, вони мають також кримінологічне значення [136, с. 257-261]. Водночас такий підхід вбачається необґрунтовано розширеним, оскільки, якщо з теоретичного погляду можна говорити про існування такої значної кількості ознак, то з практичної точки зору їх аналіз у межах вчинення окремого кримінального правопорушення є неможливим.

Своєю чергою О. М. Джужа вважає, що структура особи злочинця містить у собі такі ознаки, як: біологічні; соціально-демографічні; морально-психологічні; соціально-рольові; кримінально-правові та кримінологічні; психічні аномалії, що не виключають осудність [152, с. 34].

Відтак, із метою подальшого з'ясування детермінант, що зумовили виникнення проявів толерування збройної агресії РФ проти України, які

криміналізовані законодавцем у ст. 436[2] КК України, насамперед необхідно здійснити комплексний аналіз та узагальнення специфічних кримінологічних ознак осіб, що вчиняють такі діяння. Тому центральним завданням цього підрозділу дисертації є конструювання кримінологічної характеристики особи, схильної до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436[2] КК України, в сучасних реаліях.

У межах нашого дослідження, враховуючи специфічні особливості кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436[2] КК України, пропонуємо звернути увагу на такі ознаки, як соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні, які дозволять надати кримінологічну характеристику особи глорифікатора.

За основу для аналізу особи злочинця за ст. 436[2] КК України у цій роботі була взята офіційна статистика Офісу Генерального прокурора за 2022-2025 рр., [153;154;155;156], дані статистики Державної судової адміністрації за 2022-2024 рр. [110;111;112] та результати проведеного автором вибіркового аналізу 600 вироків у справах за ст. 436[2] КК України за 2022-2025 роки, взятих з Єдиного державного реєстру судових рішень [157]. Слід наголосити, що за цей період суди України ухвалили понад 600 вироків за діяння, які передбачені ст. 436[2] КК України. Водночас частина вироків відповідно до п. 4 ч. 1. ст. 7 Закону України «Про доступ до судових рішень» містила інформацію, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися в закритому судовому засіданні [158]. Варто враховувати й те, що відповідно до ч. 15 ст. 615 КПК України, в умовах дії воєнного стану після складання та підписання повного тексту вироку суд має право обмежитися проголошенням його резолютивної частини [118], що також є об’єктивним фактором, який ускладнює кримінологічний аналіз.

Варто почати **з соціально-демографічних** ознак, які враховують громадянство, стать, освіту, трудову діяльність та рід занять, національність та походження, сімейний стан, чи були в особи на утриманні неповнолітні діти або інші особи.

Стать.

Дослідження гендерної структури особи злочинця, що вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436[2] КК України, демонструє домінування чоловічої статі серед суб'єктів цього виду злочинної діяльності. Протягом досліджуваного періоду 2022-2025 років із загальної кількості (1555 правопорушників), яким було повідомлено про підозру, 1075 осіб (69,1%) становили чоловіки, тоді як жінки складали 480 осіб (30,9%). Такий розподіл відображає загальнокримінологічну закономірність переважання чоловіків у структурі злочинності, однак має свої специфічні особливості, зумовлені характером досліджуваного кримінального правопорушення (Діаграма 3.1).

Діаграма 3.1[8]

Так, специфічною особливістю гендерної структури злочинності за статтею 436[2] КК України є відносно високий рівень участі жінок порівняно з іншими категоріями злочинності. Вбачається, що це пов’язано з тим, що інформаційний характер кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436[2] КК України, який за своєю суттю не потребує вчинення фізичного протистояння або використання зброї, створює більш сприятливі умови для участі представниць жіночої статі. Це підтверджується тим фактом, що переважна

[8] *Примітка*. Діаграма підготована на основі даних Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року (Форма № 2); Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року (Форма № 2); Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року (Форма № 2); Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року (Форма № 2). URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2

більшість правопорушень за статтею 436^2 КК України вчиняється у цифровому просторі через соціальні мережі та месенджери, що є більш доступним способом злочинної діяльності.

Кримінологічно значущим є те, що жінки-правопорушниці у сфері виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії та глорифікації її учасників часто діють під впливом емоційних факторів, пов'язаних із сімейними обставинами, особистими переживаннями або соціальною дезадаптацією в умовах воєнного стану. Аналіз судової практики свідчить, що жінки частіше за чоловіків мотивують свої дії турботою про близьких, страхом за майбутнє або незгодою з окремими аспектами державної політики, що трансформується у виправдовування дій агресора. Водночас чоловіки-правопорушники демонструють більш системний підхід до антидержавної діяльності, часто діючи з ідеологічних мотивів.

Важливою особливістю є і те, що попри абсолютне зменшення кількості як чоловіків, так і жінок серед правопорушників у 2025 році порівняно з попередніми роками, достатньо співвідношення між статями залишається відносно стабільним у межах 2:1 на користь чоловіків.

Освіта.

Необхідно зазначити, що хоча кримінологи й не фіксують прямої кореляції між рівнем освіти та протиправною поведінкою людини, усе ж освіта визначається як вагомий чинник впливу на рівень інтелекту, правосвідомості, формування світогляду, що своєю чергою впливає на здатність особи контролювати свої вчинки [159, с. 135], у тому числі й адаптуватися до навколишнього середовища [105, с. 95].

Дослідження освітньої структури осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення за статтею 436^2 КК України, виявляє диференційований розподіл між основними освітніми категоріями з відносно рівномірною представленістю різних рівнів освіти. Серед 1359 правопорушників освітня структура характеризується таким розподілом: особи з базовою середньою та профільною середньою освітою становлять – 549 осіб (40,4%), особи з вищою

або фаховою передвищою освітою – 547 осіб (40,2%), особи з професійною професійно-технічною освітою – 260 осіб (19,1%), особи з початковою освітою – 2 особи (0,2%), тоді як особи без освіти у структурі злочинності представлені 1 особою (0,1%) (Діаграма 3.2).

Діаграма 3.2[9]

Як бачимо, група осіб із початковою освітою або без освіти представлена мінімальною кількістю – лише 3 особи за період 2022-2025 року. Водночас виявлені показники свідчать що найбільш чисельними групами виявилися особи з базовою середньою, профільною середньою, вищою або фаховою передвищою освітою. Видається, що такі особи повинні мати достатній рівень грамотності та критичного мислення для сприйняття та поширення інформаційного контенту. Водночас проведений у роботі емпіричний аналіз судових вироків засвідчує і зворотнє: освіта не гарантує набуття навичок аналізу та критичного сприйняття інформації. Людина може бути компетентною у своїй галузі, але зберігати стійкі

[9] *Примітка*. Діаграма підготована на основі даних Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року (Форма № 2); Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року (Форма № 2); Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року (Форма № 2); Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року (Форма № 2). URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2

проросійські наративи, сформовані роками пропаганди, сімейним середовищем чи медіаспоживанням.

Відтак, схильність до виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії та глорифікації її учасників не має прямої взаємозалежності з рівнем формальної освіти, а визначається комплексом соціально-психологічних, ідеологічних та інформаційних факторів, що по-різному впливають на представників різних освітніх груп.

Вік.

Показники розподілу правопорушників за віковими групами у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних з виправдовуванням, визнанням правомірною або запереченням збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників, напряму пов’язані зі складними соціально-історичними процесами української дійсності.

Так, однією з характерних особливостей є практична відсутність правопорушників серед неповнолітніх та молоді до 18 років (лише 3 особи, що приблизно 0,2%). Група молодих дорослих віком 18-28 років також демонструє відносно низькі показники (49 осіб, 3,6%). І це є закономірною особливістю, оскільки злочинність за ст. 436^2 КК України має принципово інші соціально-психологічні корені порівняно з традиційними формами молодіжної злочинності. По-перше, особи таких вікових категорій переважно народилися та формувалися у незалежній Україні, здобувши освіту в умовах української державності та європейських цінностей. По-друге, представники цієї групи часто є активними користувачами сучасних інформаційних технологій і мають доступ до альтернативних джерел інформації, що робить їх менш схильними до впливу російської пропаганди.

Варто погодитись із В. С. Батиргареєвою, що чим молодшою за віком є особа, тим менше в неї життєвого досвіду, пов’язаного з минулими часами перебування нашої країни під радянською владою та ідеологією Homo Soveticus, яку так нарочито намагаються впровадити окупанти серед українського населення. Отже, серед молодих осіб «фізично» не може бути глорифікаторів,

чия свідомість засновувалася б на попередньому власному досвіді безпосереднього сприйняття минулого суспільно-політичного ладу. Про цей час вони знають хіба що із розповідей літніх людей і джерел ворожої пропаганди. Можна уявити, що якщо молодих людей захопить будь-яка інша ідея (припустимо, більш приваблива у плані отримання певного статусного або соціально-економічного профіту, використання можливостей так званого соціального ліфта або така, що відповідатиме захопленню молоді та вирізнятиметься своїм космополітичним характером у молодіжному середовищі), то ідеї, що проводяться російською пропагандою, теоретично можуть бути відсунуті на другий план. Саме на таку групу осіб потрібно спрямовувати зусилля щодо недопущення засилля чужих і небезпечних для українського суспільства мотивів та ідеалів [160, с. 36-37].

Подібної думки дотримується і К. А. Новікова, вказуючи, що наративи пропаганди РФ обертаються навколо неорадянщини, яка заснована на почутті ностальгії за Радянським Союзом. Саме тому об'єктом такої пропаганди є особи, що «застали» Радянський Союз. Крім того, як справедливо вказує вчена, однією із сучасних світових тенденцій є відсутність зацікавленості молодим поколінням сферою політики [115, с. 238-239].

Суттєвим є показник кількості правопорушників у віковій групі 29-39 років (163 особи, або ж 12%). Такі показники пов'язуємо, переважно, з тим, що в такому віці до особи ставиться найбільше соціальних вимог. Вчинення цією групою осіб кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, може пов'язуватися не так із впливом пропаганди держави агресора, як з емоційною виснаженістю, втратою віри у світле майбутнє, втомленістю від війни, що може проявлятися у необережних емоційних висловлюваннях, які містять ознаки кримінально караних дій за ст. 436^2 КК України, проте такими, які містять забарвлення «скоріше б все закінчити будь-яким шляхом», аніж прославляння агресора.

Однак найбільш показовою є група 40-54 років, яка налічує 475 осіб (35%). Ця група народилася приблизно у період з 1970 по 1984 роки, тобто їхнє

дитинство та юність припали на останні десятиліття існування СРСР та перші роки незалежності України. Представники цієї вікової категорії формувалися як особистості в умовах кардинальних суспільно-політичних трансформацій, що могло призвести до неоднозначного ставлення до процесів державотворення. Їх соціалізація відбувалася в період руйнування радянської ідеологічної системи при відсутності чітко сформованої української національної ідентичності, що, як наслідок, призвело до формування сприятливого середовища для існування суперечливих політичних переконань.

Крім того, представники цієї вікової групи пережили економічні кризи 1990-х років, що і сформували у них ностальгічні настрої щодо «стабільності» радянського періоду. Водночас саме ця категорія населення найактивніше користується соціальними мережами та месенджерами держави агресора, що робить їх особливо вразливими до його інформаційного впливу та пропагандистських кампаній. Теж саме можна стверджувати й про осіб віком 55-59 років (205 осіб, 15,1%), які застали найбільш стабільний період «розвиненого соціалізму», коли радянська ідеологічна машина працювала на повну потужність

Не менш значущою за чисельністю є статистика щодо осіб віком 60 років і більше – 464 особи (34,1%) (Діаграма 3.3). Такі особи пройшли повне становлення своєї особистості за часів існування СРСР, здобувши освіту, професію та сформувавши світогляд у межах радянської ідеології. Значна частина представників цієї групи працювала в радянських державних структурах, армії, партійному апараті, що сприяло глибокому вкоріненню радянських цінностей та імперської свідомості.

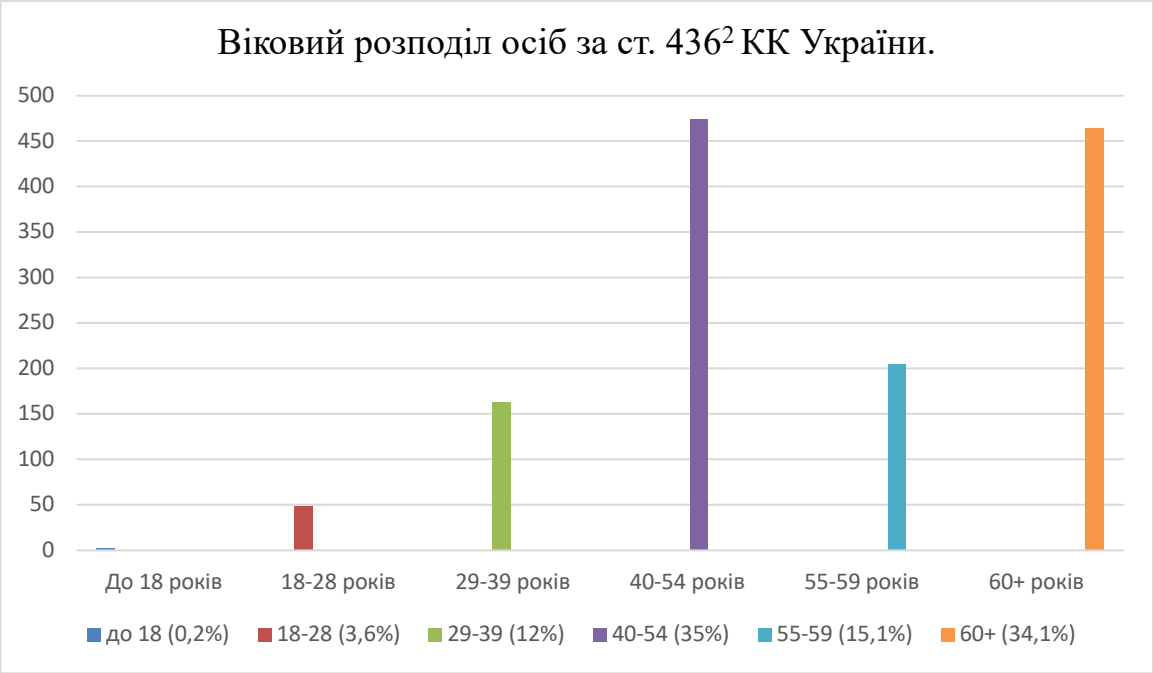

Діаграма 3.3[10]

Відтак, аналіз вікових категорій осіб, що вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436² КК України, дозволяє простежити існування фактичної залежності та взаємопов'язаності між тривалістю перебування у радянській системі освіти та соціалізації та схильністю до вчинення кримінально караних діянь за досліджуваною статтею. Такі показники свідчать, що радянська освітня система, що базувалася на принципах «інтернаціоналізму», «дружби народів СРСР» та пріоритету «старшого брата», змогла сформувати у багатьох представників старших поколінь стійкі ментальні конструкції, які важко піддаються трансформації навіть через тридцять п'ять років після розпаду СРСР.

Важливим фактором є також вплив сімейного виховання та передачі цінностей від покоління до покоління. Батьки, які самі були «продуктом» радянської системи, часто транслювали своїм дітям ностальгічні уявлення про «велику країну», «братські народи» та негативне ставлення до української

[10] *Примітка*. Діаграма підготована на основі даних Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року (Форма № 2); Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року (Форма № 2); Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року (Форма № 2); Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року (Форма № 2). URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2

незалежності як до «історичної помилки». Це пояснює наявність правопорушників серед осіб середнього віку, які хоча і не застали часів СРСР, але виховувалися батьками з радянським менталітетом.

Громадянство, національність та походження.

Аналіз розподілу правопорушників за громадянством у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із виправдовуванням, визнанням правомірною або запереченням збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацією її учасників, розкриває важливі особливості, що відображають як внутрішні суперечності українського суспільства, так і зовнішні впливи на національну безпеку держави.

Найбільш показовою характеристикою досліджуваної сукупності є абсолютне домінування громадян України, які становлять 1298 осіб, або 95,5%, від загальної кількості правопорушників. Цей факт має принципове значення для нашого дослідження, оскільки свідчить про те, що основну загрозу у сфері інформаційної війни та підтримки дій агресора становлять не зовнішні агенти впливу, а власні громадяни, які з різних причин стали носіями деструктивних ідеологічних настанов.

Психологічний феномен, який проявляється у великій кількості українських громадян-правопорушників, можна схарактеризувати як «стокгольмський синдром» на національному рівні [161, с. 96]. Багато українців, особливо представників старших поколінь, вкорінили російські або радянські наративи настільки глибоко, що сприймають українську незалежність як аномалію, а російську агресію – як спробу «відновлення справедливості» або «захисту російськомовного населення».

Проблема полягає ще й у тому, що значна частина українських громадян, які вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, належить до категорії так званих «радянських українців» – людей, які формально є громадянами України, але ментально залишаються прихильниками радянської моделі суспільного устрою. Це явище особливо поширене у східних та південних

регіонах України, де протягом століть відбувалися процеси русифікації та формувалася специфічна регіональна ідентичність.

Своєю чергою іноземні громадяни представлені у кількості 55 осіб (4%), що є відносно невеликою у статистичному плані, але все ж таки кримінологічно значущою групою. Аналіз цієї категорії правопорушників потребує детального розгляду їх походження, тривалості перебування в Україні та мотивів злочинної діяльності. Логічно припустити, що серед іноземних громадян-правопорушників переважають особи російського походження або вихідці з інших пострадянських країн, які зберігають лояльність до Російської Федерації, що підтверджується і проведеним автором дослідженням вироків з ЄРСР (Діаграма 3.4).

Діаграма 3.4[11]

Що стосується національності, то аналіз масиву з 600 вироків у справах за ст. 436² КК України свідчить, що у переважній більшості випадків суди не вказують безпосередні відомості про національність обвинувачених. У вигляді чіткої текстової згадки національність у проаналізованих вироках було виявлено

[11] *Примітка*. Діаграма підготована на основі даних Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року (Форма № 2); Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року (Форма № 2); Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року (Форма № 2); Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року (Форма № 2). URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2

лише у 158 справах. Серед цих випадків домінують особи, прямо названі росіянами (26 %); українцями (73 %), тоді як інші національності: білоруси, молдовани, казахи, грузини тощо фігурують у матеріалах епізодично і становлять 3 % (Діаграма 3.5). В аналізованих справах простежується певна невідповідність між територією народження та етнічною приналежністю серед населення, коли частина осіб, народжених на території України, ідентифікує себе з російською етнічною групою, і, навпаки, росіяни можуть мати українське громадянство за народженням. Водночас варто зазначити, що йдеться переважно про осіб старшого віку, що відповідає історичним реаліям радянського періоду.

Діаграма 3.5

Окремо вбачається за доречне розглянути й відомості про походження обвинувачених крізь призму аналізу їх місця народження. У більшості вироків суди вказують таку інформацію. Найчастіше йдеться про походження з території України, хоча конкретні області та населені пункти вказані далеко не завжди. Окремо простежується низка випадків народження за межами України – у Російській Федерації, Республіці Білорусь, Республіці Молдова, Республіці Казахстан, Грузії та деяких інших пострадянських державах. Попри те, що місце народження не завжди відображає сучасне громадянство чи етнічну належність особи, але воно все ж таки дозволяє окреслити географічний спектр походження

засуджених. Так, у проаналізованих нами вироках серед засуджених за діяння, передбачені ст. 436[2] КК України, розподіл за країною походження виглядає у такий спосіб: особи українського походження – 68%, вихідці з Російської Федерації – 24%, представники інших держав – 8% (Діаграма 3.6).

Діаграма 3.6

Сімейний стан.

Як відомо, сімейні відносини є важливим фактором у формуванні особистості злочинця, що впливає на стійкість його протиправної поведінки. Рівень злочинності серед осіб, що мають родину, зазвичай, помітно нижчий за показники самотніх чи тих, хто розірвав сімейні зв'язки. Відтак, сім'я переважно стимулює позитивну поведінку та здійснює неформальний соціальний контроль, а сімейний стан як складова соціально-демографічної ознаки структури злочинця є досить важливою, адже відображає соціальні зв’язки та рівень соціалізації злочинця в суспільстві. Проте, зазначені статистичні дані наразі не входять до переліку критеріїв, які мають бути висвітлені у звітах правоохоронних органів [162, с. 88]. Водночас, коли йдеться про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436[2] КК України, сім’я, навпаки, стає каталізатором протиправних дій, створюючи умови для формування та

поширення відповідних ідеологічних переконань у межах родини, що зумовлює подальшу радикалізацію її членів.

Проведене нами дослідження вироків свідчить, що серед осіб, засуджених за кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436[2] КК України, частка одружених осіб становить 202 особи (34 %); неодружених – 132 особи (22 %); розлучених – 34 особи (6 %); ті, що є вдовою/вдівцем – 26 осіб (4 %); відомості не вказано щодо 206 осіб (34%) (Діаграма 3.7).

Діаграма 3.7

Така статистика сімейного стану засуджених за ст. 436[2] КК України демонструє певні особливості, які дещо відрізняються від загальних кримінологічних закономірностей. Значну частку становлять одружені особи (34%), що є досить високим показником порівняно з іншими видами злочинності, де переважають неодружені злочинці. Водночас і частка неодружених, розлучених чи осіб, які стали вдовою/вдівцем, теж є значною (загалом 32%). Попри те, що статистичні дані не виявляють чіткого зв'язку між сімейним станом і вчиненням кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436[2] КК України, це не заперечує суттєвого впливу сімейного середовища на формування світоглядних установок особи. Це пов'язано з тим, що сім'я є базовим осередком соціалізації, у межах якого формуються моральні орієнтири, рівень критичності

мислення, ставлення до держави та суспільних цінностей. Таким чином, високий відсоток одружених серед осіб, що вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України свідчить не про відсутність ролі сім'ї, а радше про те, що сім'я може стати транслятором ідей глорифікації агресора. Інакше кажучи, у таких випадках саме сімейні зв'язки забезпечують сталість і відтворюваність небезпечних переконань, формуючи специфічний мікросоціальний клімат, який сприяє радикалізації поглядів.

Саме тому особливу увагу при розробці заходів запобігання злочинності в досліджуваній сфері варто приділити особам, які мають стійкі сімейні зв'язки, адже часто саме через сімейне оточення відбувається передача та закріплення політичних поглядів та ідеологічних переконань, а тому профілактична робота з такими особами може мати мультиплікативний ефект, впливаючи не лише на потенційного правопорушника, а й на формування світогляду членів його родини та найближчого соціального кола. Це питання буде детальніше досліджено у розділі 4 роботи.

Наявність неповнолітніх дітей на вихованні, інших осіб на утриманні.

Відсутність систематичної фіксації факту наявності дітей у кримінальних провадженнях створює труднощі при формуванні повної та об'єктивної картини за цим показником. Водночас залишити цей показник без уваги неможливо, адже наявність неповнолітніх дітей в особи, що вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, чи інших осіб, на яких злочинець має безпосередній авторитетний вплив, посилює ризик поширення антиукраїнських поглядів у найближчому соціальному середовищі. У більшості випадків мова йде про батьків-носіїв проросійської ідеології, які впливають на світогляд своїх дітей, попри те, що молодше покоління виховувалося в період української незалежності.

Так, аналіз вироків демонструє, що відсоток осіб, у яких на утриманні перебувають неповнолітні діти, становить 11% (64 особи); інші особи на утриманні (батьки похилого віку, повнолітні діти з інвалідністю) 3% (16 осіб); не

мають на утриманні осіб – 12% (71 особа); відсутня відповідна інформація стосовно 74% (449 осіб) (Діаграма 3.8).

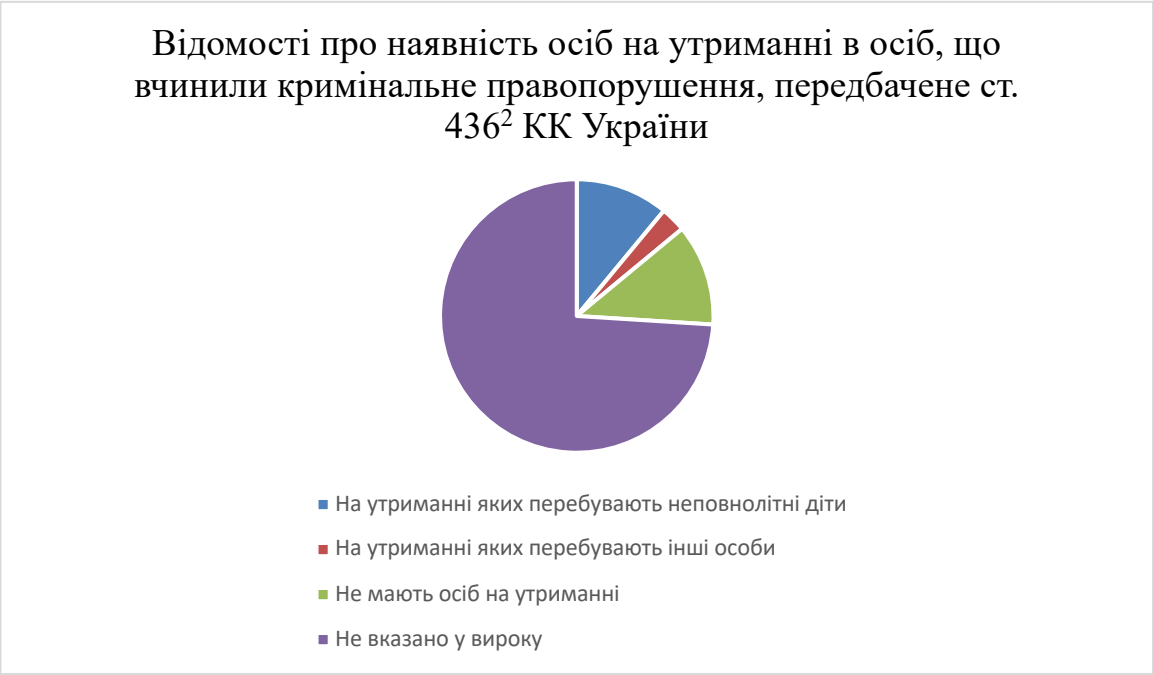

Діаграма 3.8

Трудова діяльність/рід занять та інші індивідуальні особливості, що характеризують особу-злочинця.

Проведений аналіз вироків показав, що безробітними є 27% (162 особи); працевлаштовані 18% (106 осіб); є пенсіонерами 32% (190 осіб); не вказано у вироку інформації стосовно 23% (142 особи) (Рис. 3.9.). Подібні показники демонструє статистика ДСА: пенсіонери 40% (387 осіб); безробітні 41% (402 особи); працевлаштовані 19% (186 осіб) (Діаграма 3.9).

Діаграма 3.9

Така статистика виявляє тривожну тенденцію: переважна більшість правопорушників (59%) не має постійної трудової діяльності, що включає як офіційно безробітних (27%), так і пенсіонерів (32%), які здебільшого також не працюють. Надлишок вільного часу в поєднанні з відсутністю професійної реалізації зумовлює потребу у спілкуванні та самоствердженні. У таких умовах люди часто шукають однодумців або «вільні вуха» для обговорення власних переконань, що нерідко відбувається у неформальних або онлайн-середовищах, де активно поширюються пропагандистські та антидержавні ідеї. Таким чином, трудова незайнятість створює сприятливий ґрунт для поширення деструктивних наративів.

Водночас значна частка пенсіонерів серед засуджених одночасно вказує і на особливу вразливість старшого покоління до російської дезінформації. Можна стверджувати, що це пов'язано з ностальгією за радянським минулим, обмеженим доступом до альтернативних джерел інформації та меншою адаптованістю до сучасних інформаційних технологій.

Важливо вказати, що особливу суспільну небезпеку становлять випадки вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436² КК України, особами, які за своїм професійним статусом володіють значним авторитетом та

впливом на громадську думку. Йдеться, зокрема, про викладачів, які виправдовують або глорифікують російську агресію, чим завдають непоправної шкоди освітньому процесу, формуючи у студентів та учнів викривлені уявлення про національні цінності та історичну правду.

Наведемо приклад із матеріалів, що містяться у вироку Богунського районного суду міста Житомира від 18.10.2023 р., у справі № 295/14044/23: «В обвинуваченої, під час проведення для учнів 22-ї навчальної групи (10 клас) заняття з навчальної дисципліни «Мистецтво», достовірно обізнаної про факт здійснення збройної агресії РФ проти України …, на шкоду інформаційній безпеці України та з метою поширення серед учнів указаної навчальної групи, виник злочинний умисел на виправдовування збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 р. У ході дискусії з учнями, висловлювала фрази: «ми народилися з одного витоку – ми, росіяни й білоруси»; «це політика Пентагону, діти, це називається панамериканізм», «тому що без них (американців) не було б всього того, що у нас, на жаль, відбувається»; «була Київська Русь, і знаєте – там були південноросійські землі та малоросійські землі, бєлоросійські землі та велика русь» тощо (*стиль збережено – В. К.*)[163].

Не менш суспільно небезпечними є діяння священнослужителів [164], які поширюють проросійські наративи, зловживають довірою віруючих та використовують релігійний авторитет для підриву національної єдності, що особливо небезпечно в умовах війни, коли суспільство потребує духовної консолідації.

Парадоксальним видається наявність серед осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, військовослужбовців. Так, вироком Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 14.06.2024 р., у справі № 583/2769/24, було встановлено, що обвинувачений, перебуваючи на службі, в присутності командира інженерної роти військової частини, молодшого сержанта, старшого солдата, будучи військовослужбовцем ЗСУ, спілкуючись по відеозв’язку, допустив висловлювання щодо глорифікації представників збройних сил РФ, а саме: в присутності вказаних

військовослужбовців сказав: «слава Росії» [165]. Так, військовослужбовці, які глорифікують агресора, не лише порушують присягу на вірність Україні, а й підривають бойовий дух та згуртованість у ЗСУ, що може мати критичні наслідки для обороноздатності держави та безпеки цивільного населення.

Ще однією групою ознак, що дозволяє наблизитися до формування цілісного портрета особи злочинця, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, є ***кримінально-правові ознаки*** серед яких варто виділити: наявність судимості, способи, мотиви вчинення таких дій, вид та міра покарання тощо.

Як справедливо вказує В. С. Батиргареєва, ця група ознак притаманна лише особам, винним у вчиненні злочину. Кримінально-правові ознаки розкривають правові характеристики останніх, є значущими для правильної кваліфікації вчиненого, індивідуалізації й диференціації покарання, що призначається судом винній особі [166, с. 255].

Наявність судимості.

Аналіз такого показника як наявність судимості в особи, що вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, є важливим для нашого дослідження, адже множинність злочинів вказує на підвищену суспільну небезпеку як особи – порушника кримінально-правової заборони, так і вчиненого такою особою [167].

Так, проведений аналіз вироків (подібна статистика наводиться і у звітах ДСА) виявляє таку тенденцію: відсоток осіб, які раніше не мали судимості, становить високий показник – 97% (586 із 600 аналізованих вироків). Відповідно осіб, які раніше були судимі за вчинення кримінального правопорушення, всього 14, що становить 3% від загальної кількості (Діаграма 3.10).

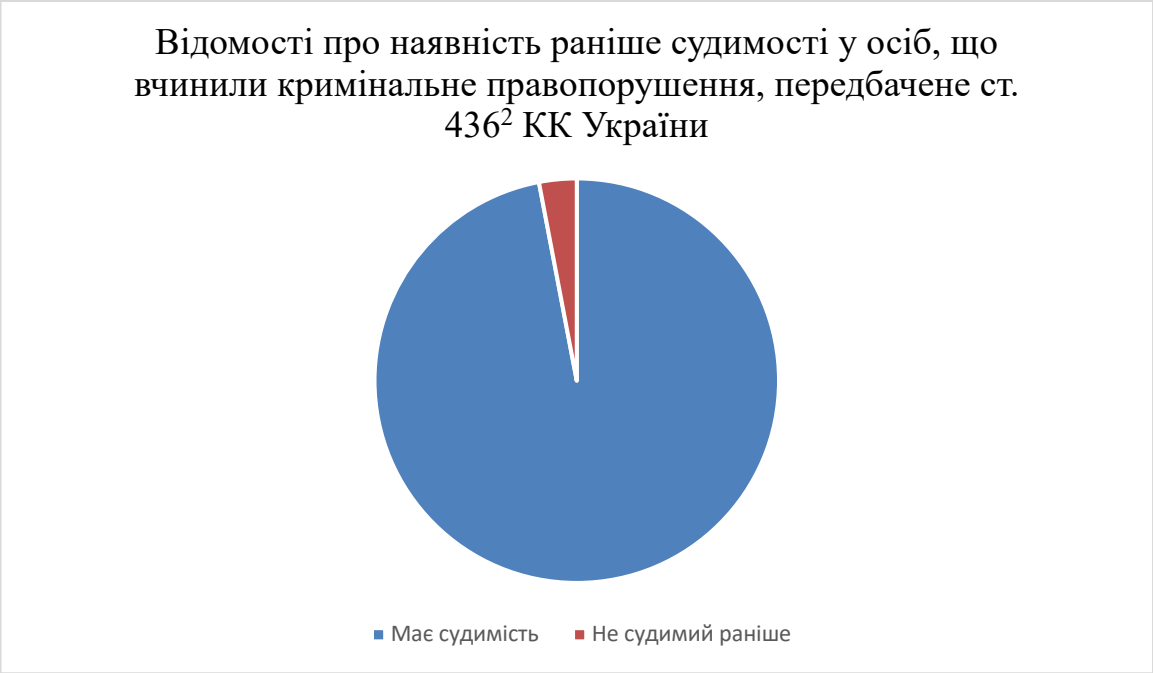

Діаграма 3.10

Видається, що надзвичайно високий відсоток осіб без попередніх судимостей (97%) серед засуджених за ст. 436² КК України свідчить про вчинення такого кримінального правопорушення не професійними злочинцями, а звичайними громадянами, переважно під впливом пропаганди чи ідеологічних переконань. Крім того, глорифікація агресора часто є результатом спонтанних емоційних реакцій або ж, навпаки, глибоко засвоєних проросійських поглядів, але не є частиною системної злочинної діяльності.

Водночас в аналізованих вироках зустрічається і рецидив кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436² КК України (сукупно 5 вироків [168;169;170;171;172]), тобто окремі особи мають настільки глибоко вкорінені проросійські переконання, що кримінальне покарання для них не стало достатнім стримуючим фактором.

Мотиви та спосіб вчинення кримінального правопорушення.

Мотиви кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436² КК України, хоча і не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони, проте відіграють важливу роль у формуванні кримінологічного профілю особи, що виправдовує, визнає правомірною, заперечує збройну агресію РФ чи глорифікує її учасників. Саме мотиви дають можливість зрозуміти, якими переконаннями,

емоціями та відчуттями керувались засуджені особи під час вчинення таких дій [173, с. 76].

Як справедливо вказує В. С. Батиргареєва особа, що вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, може діяти з корисливих мотивів або на виконання завдання ворожої сторони. Крім того, основними мотивами можуть бути помста українській владі як такій або окремим представникам політикуму, широка гама «відтінків» ненависті до всього українського, схиляння перед минулим, туга за радянськими часами, омана, хибно зрозумілі наміри ворога, бажання завдати шкоду українській державі та (або) її союзникам, патріотично налаштованому населенню тощо. Інколи може мати місце комплексна мотивація, у якій спостерігається і ненависть до України та її історії, і помста всім і кожному за якісь негаразди у власному житті, й очікування змін на краще тощо [160, с. 35-36].

Проведений аналіз свідчить, що часто кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, особи вчиняють із політичних та ідеологічних мотивів. Наприклад, можна зустріти такі формулювання в судових рішеннях:

«В ході розвитку подій ... сповідуючи ідеї військово-політичного керівництва РФ щодо політичної, ідеологічної, національної нетерпимості та ненависті до української нації та державності, підтримуючи антиукраїнські рухи, спрямовані на відокремлення від України частини її території та населення та агресивну ідеологічну мотивацію, включаючи роздмухування такої мотивації в інших, підбурювання до таких злочинів [174]*»; «...з політичних та ідеологічних мотивів, з метою швидкого розповсюдження інформації та донесення до необмеженого кола осіб інформації антиукраїнської спрямованості* [175]*»; «...умисно, керуючись ідеологічним мотивом* [176]*; «...не сприймаючи державну владу в Україні, керуючись ідеологічними мотивами* [177]*» тощо (курсив – наш).*

Крім того, часто йдеться і про не встановленні особисті мотиви, які сама обвинувачена особа не може пояснити: *«...усвідомлюючи факт наявності збройної агресії РФ проти України, а також розуміючи суспільну небезпеку своїх*

дій для цивільного населення, військових формувань та правоохоронних органів України, будучи проросійськи налаштованою особою, діючи умисно, з особистих міркувань [178]*»; «…як громадянка України, оцінивши обстановку, що склалася у період після повномасштабного воєнного вторгнення в Україну з боку держави-агресора, та з особистих інтересів, вирішила реалізовувати свій злочинний умисел та вчиняти дії, що направлені на публічні заклики, в яких підтримує дії держави агресора, її збройні формування* [179]*»; «… діючи з єдиним умислом особистої підтримки антиукраїнських рухів та агресивної ідеологічної мотивації, включаючи роздмухування такої мотивації в інших осіб, з числа своїх співрозмовників …* [180]*» (курсив – наш).*

Цікавим є факт, що у проаналізованих вироках не виявлено корисливих мотивів вчинення досліджуваного кримінального правопорушення. Відсутність корисливих мотивів можливо пояснити специфікою самого діяння – виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ чи глорифікація її учасників зазвичай не передбачає отримання матеріальної винагороди, а є проявом ідеологічних переконань або політичних симпатій.

Разом із тим, такі дії часто вчиняються спонтанно, під впливом емоцій або пропагандистського впливу, без розрахунку на будь-яку економічну вигоду, що робить їх принципово відмінними від корисливо мотивованих злочинів. Водночас виключати корисливу складову таких злочинів не можна. Попри те, що аналіз не виявив таких мотивів, все ж таки потенційно можливими є випадки, коли особи можуть отримувати матеріальну винагороду від російських спецслужб або пропагандистських структур за систематичне поширення проросійських наративів, або ж використовувати такі дії для підвищення власного статусу в певних проросійських спільнотах з метою отримання подальших економічних переваг.

Обставини, вказані у вироку, що пом'якшують або обтяжують покарання.

Загалом, проведений аналіз свідчить, що у переважній більшості кримінальних справ за ст. 436^2 КК України обставинами, що пом'якшують

покарання, суд визнає активне сприяння розкриттю злочину та щире каяття. При цьому варто наголосити на тому, що існує негативна тенденція у формалізованому підході до обґрунтування таких обставин. У переважній більшості вироків суди не приділяють належну увагу розкриттю змісту дій, які свідчать про щире каяття та активне сприяння розкриттю злочину. Показовим прикладом є дослідження вчинених кримінальних правопорушень за ст. 436^2 КК України Смілянським міськрайонним судом Черкаської області, де суд у всіх вироках обмежується однаковим кліше у вигляді: *«відношення обвинуваченого до скоєного, який вину у вчиненні злочину визнав у повному обсязі та усвідомив неправомірність своїх дій, щиро розкаявся у вчиненому, виявляє щирий жаль з приводу вчиненого та засуджує свою поведінку»* [181;182;183] *(курсив – наш).*

Водночас знаходимо і належно обґрунтовані вироки суду. Так, вироком Шевченківського районного суду м. Чернівці від 29.09.2022 року у справі № 727/7164/22 суд, оцінюючи пояснення обвинуваченого, дійшов висновку, що останній, хоча і визнав свою провину в учиненому, але так і не усвідомив значення своїх протиправних дій, їх небезпеку та шкоду для суспільства в цілому. З його дій під час вирішення кримінального провадження, не вбачається ознак, які б вказували на наявність його добровільної позиції, яка б передбачала належну критичну оцінку своєї протиправної поведінки, *її осуд та бажання залагодити провину, що могло б підтверджуватися конкретними діями, спрямованими на виправлення зумовленої кримінальним правопорушенням ситуації* [184] *(курсив – наш).*

Саме тому вважаємо, що суд повинен піддавати критичній оцінці такі пом’якшуючі обставини, як щире каяття чи активне сприяння розкриттю злочину, що повинно дійсно проявлятися в активних діях. Тільки такий підхід до питання притягнення правопорушника до кримінальної відповідальності за ст. 436^2 КК України формує ефективний механізм превенції злочинності на індивідуальному рівні. З кримінологічної точки зору, критична оцінка судом пом'якшуючих обставин вкрай важлива для реальної оцінки ступеня суспільної небезпечності особи злочинця та його готовності до ресоціалізації. Формальний

же підхід до врахування каяття може призвести до рецидиву, оскільки особа не пройшла справжнього переосмислення своєї поведінки. Крім того, потенційні правопорушники повинні усвідомлювати, що імітація каяття чи фіктивне сприяння розкриттю злочину не гарантують автоматичного пом'якшення покарання. Це руйнує кримінальну мотивацію, засновану на розрахунку мінімізації відповідальності через маніпулювання процесуальними можливостями.

Наприклад, у вироку Попільнянського районного суду Житомирської області від 20.03.2024 р., у справі № 288/1462/23, знаходимо такі показання: обвинувачена пояснила, що останній злочин датований серпнем 2022 р. З того моменту вона ніде не виступала, не робила ніяких заяв. Кримінальне провадження, датоване березнем 2023 р., сталося за рік до того, як вона змінила свої погляди та позицію, що свідчить про те, що вона сама змінила ставлення до подій в Україні, а не після реєстрації кримінального провадження. *Вона, як могла, підтримувала ЗСУ, донатила, влаштовувала ярмарки в школі на підтримку ЗСУ, надавала фінансову допомогу, та якби повернути час назад, то вона такого б не зробила (курсив – наш)*. Просить суд віднестись до неї з пом`якшенням. Також пояснила, що зараз розуміє злочинність своїх дій. Протиправні діяння, які ставляться їй у провину, вона не заперечує, у скоєному щиросердно розкаюється, обіцяє такого більше не вчиняти [185]. В інших вироках зустрічається добровільна допомога обвинувачених, передана на потреби ЗСУ [186; 187], що дійсно може свідчити про щире каяття особи.

Що стосується обставин, які обтяжують покарання, то проведений аналіз показує, що у переважній більшості вироків суди не знаходять таких обставин, або такою обставиною визнають вчинення кримінального правопорушення з використанням умов воєнного стану. В цьому питанні знов таки суди не приходять до спільного знаменника. Так, у вироку Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 12.05.2023 р. у справі № 344/4586/23, суд вказав: «кримінальні правопорушення вчинялись з використанням умов воєнного стану та в період часу, коли за наслідком невиправданої збройної

агресії Російської Федерації вже відбулись сумнозвісні події в м. Буча та м. Ірпінь, і обвинувачена, маючи вільний доступ до засобів масової інформації, не могла не усвідомлювати характер вчинюваних нею дій [188]. В іншому вироку, суд, навпаки, вказує, що обставина «вчинення злочину в умовах воєнного стану» відповідно до ч. 3 ст. 436^2 КК України є конструктивною ознакою складу інкримінованого злочину, а тому не розглядається судом як обтяжуюча обставина в розумінні ст. 67 КК України, оскільки врахована законодавцем при кваліфікації діяння та встановленні санкції статті [189].

Що стосується стану алкогольного сп'яніння, то всього у 5 вироках за 2022-2025 рр. його було визнано обтяжуючою обставиною. В одному з вироків, незважаючи на показання обвинуваченого про те, що на час вчинення кримінального правопорушення він перебував у стані алкогольного сп'яніння [190], суд не знайшов обтяжуючих обставин.

Вид та розмір покарання. Наявність угоди про визнання винуватості.

Одразу зауважимо, що при дослідженні цього показника не враховуємо 40 із 600 проаналізованих вироків, зважаючи на те, що вид та міра покарання у цих випадках обиралися з урахуванням сукупності з іншими видами кримінальних правопорушень (переважно йдеться про ст. 114^1, 114^2, 111^1, 110, 161, 436^1 КК України).

Відтак, аналізу було піддано 560 із досліджуваних справ. Так, у переважній більшості справ до обвинувачених за ст. 436^2 КК України було застосовано основне покарання у виді позбавлення волі – 92% (516 вироків). Інші види покарання зустрічаються у вироках рідше: виправні роботи – 1% (5 вироків); штраф – 2% (9); обмеження волі – 1% (7); арешт – 1% (7); громадські роботи – 0,2% (1); пробаційний нагляд – 2,8% (15). До деяких обвинувачених за ст. 436^2 КК України, як додаткове покарання, було застосовано конфіскацію майна 1% (5 вироків) (Діаграма 3.11).

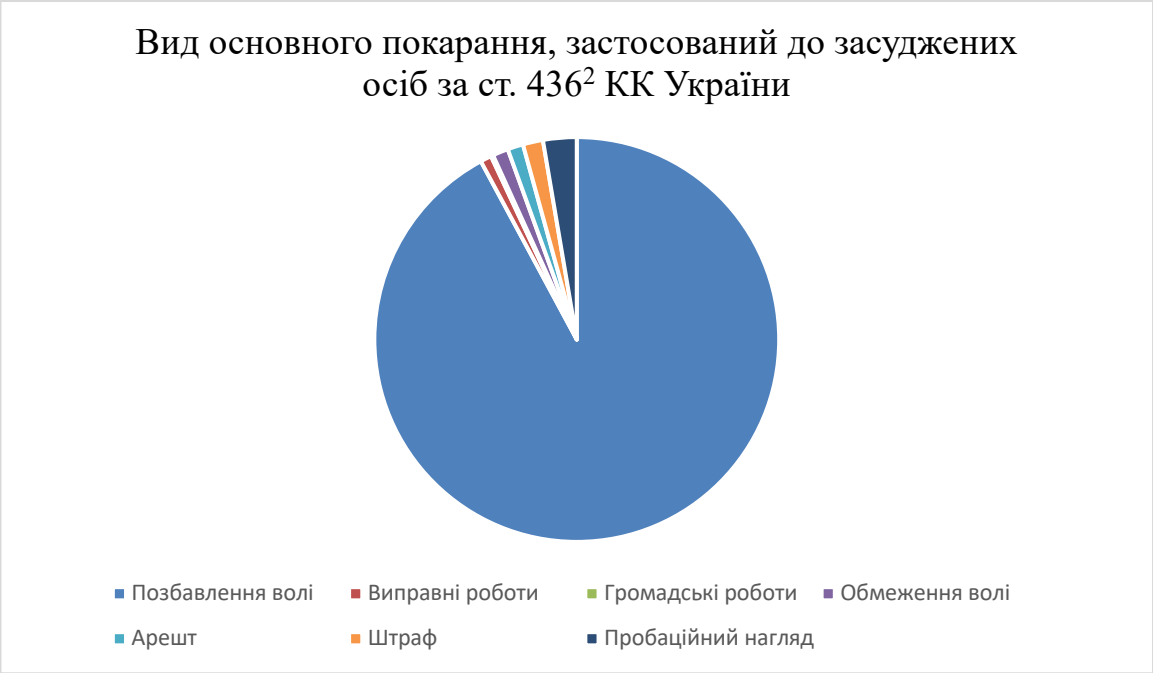

Діаграма 3.11

Загалом при засуджені до позбавлення волі суди застосовували санкцію до 5 років. Водночас переважно йшлося про звільнення від відбування покарання у виді позбавлення волі з випробуванням від 1 до 5 років на підставі ст. 75 КК України. Лише у менш ніж 1% випадків іспитовий строк не призначався. Вид покарання у виді пробаційного нагляду призначався від 1 до 3 років; обмеження волі від 1 до 3 років (з можливістю звільнення від відбуття покарання з випробуванням); арешт від 1 до 6 місяців; розмір штрафу в аналізованих справах максимально становив 102 тис. грн.

Варто зауважити, що у переважній більшості аналізованих справ йдеться про повторність вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436² КК України, а також про сукупність ч. 1, ч. 2, ч. 3 аналізованої статті, що значно впливає на обрання судом виду та розміру покарання. Ще однією виявленою особливістю є те, що суди не зменшують розмір покарання на підставі того, що кримінально карані дії було вчинено шляхом приватних розмов та особистого спілкування (не публічно). Тому випадки засудження громадян за вчинення таких дій у приватній сфері є достатньо поширеними на практиці та становлять близько 12% від загальної кількості вироків за цією статтею [191, с. 211].

Також варто зазначити, що розподіл кількості засуджених у цілому збігається з розподілом облікованих проваджень. Найбільша кількість засуджених у Сумській та Одеській областях. Водночас переважно більш суворі покарання призначають у західних регіонах. На думку А. М. Бабенка та М. В. Карчевського, це пов'язано з тим, що судді регіонів з найбільшою кількістю засуджених отримали значну практику, через це з більшою об'єктивністю оцінюють фактичну, дійсну небезпеку осіб, яких звинувачують у глорифікації, та їх дій. Такої практики поки що не мають судді західних регіонів, тому застосовують більш суворі покарання [57, с. 224].

У випадку звільнення від відбування покарання з випробуванням стандартними обов'язками, які суди покладають на засуджених, є:

1) періодично з`являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації;

2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання;

3) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації.

Цікавим у контексті дослідження є призначення покарання з покладенням на особу специфічних обов'язків: «… покласти на ОСОБА_4 додатковий обов'язок: прочитати наявну у Городищенській публічній бібліотеці імені В. Симиренка чи з інших наявних літературних джерел таку літературу: «З автоматом на плечі» автор ОСОБА_7, «Україна в добу гібридних викликів» автор ОСОБА_8 та написати й здати до уповноваженого органу з питань пробації письмовий опис вказаної літератури та своїх вражень від її прочитання обсягом не менше 200 слів [192]; «… вивчити на пам`ять гімн України, вивчити Розділ IX «Територіальний устрій України» Конституції України, прочитати повість ОСОБА_7 «Тарас Бульба», роман А. А. Дімарова «І будуть люди» [193].

Особливістю цієї категорії справ є те, що у 64% випадках було укладено угоду про визнання винуватості. Водночас таку статистику не можна вважати суто позитивною, оскільки часто такий показник пов'язаний з прагматичним

підходом обвинувачених до судового процесу та бажанням отримати більш м'яке покарання. Укладення такої угоди зовсім не обов'язково вказує на щире каяття чи зміну ідеологічних переконань, адже наявність випадків рецидиву демонструє, що формальне визнання вини може не супроводжуватися справжнім переосмисленням своїх дій та відмовою від проросійських поглядів. Як справедливо вказує В. С. Батиргареєва з цього приводу, практика укладення угод про визнання винуватості, не секрет, змушує людину міркувати, приховувати свої дійсні думки, при цьому не проходячи стадію глибокого розуміння вчиненого і катарсису [139, с. 207].

Третім блоком характеристик, який заслуговує на особливу увагу в межах цього дослідження, є ***морально-психологічні ознаки*** особи злочинця. Цей аспект відзначається найбільшою складністю свого внутрішнього устрою й одночасно становить ключовий елемент для розуміння мотивації та детермінант злочинної поведінки. До цієї категорії належать індивідуальні потреби особистості, особливості її виховання, а також рівень культурного та інтелектуального розвитку.

Певні висновки щодо морально-психологічних особливостей особи, що вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, можна зробити на підставі аналізу характеру та способів вчинення правопорушення, мотиваційної структури, реакції на судовий процес, а також особливостей поведінки під час досудового розслідування та в залі суду, що дозволяє виявити типові психологічні риси та ціннісні орієнтації цієї категорії правопорушників.

Насамперед варто вказати, що в переважній більшості справ, особи, що вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, за місцем проживання характеризуються позитивно, на обліку у лікаря-психіатра чи нарколога не перебувають, під час досудового розслідування та судового розгляду поводяться прийнятно. Протягом 2022-2025 років лише 16 осіб були визнані неосудними з подальшим застосуванням до них примусових заходів медичного характеру.

Не менш важливою виявленою особливістю є те, що особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення у вигляді виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ, глорифікації її учасників, здійснює такі дії з використанням соціальних мереж (у переважній більшості тих, що заборонені в Україні), шляхом здійснення репостів проросійських публікацій проставленням «вподобайок» у мережі «Одноклассники».

Так, командою проєкту «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії РФ в Україні» (реєстраційний номер 2022.01/0060), що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України, було здійснено масштабне дослідження обвинувальних вироків за статтею 436^2 КК України. Встановлено, що у 77,8 % дії полягали у написанні постів, залишенні коментарів або реакцій у соціальних мережах; 61,8 % таких дій відбувалися у мережі «Одноклассники», близько половини вироків стосуються від одного до чотирьох епізодів (від одного до чотирьох постів/ коментарів/ реакцій) [57, с. 221].

Це демонструє свідоме ігнорування такими особами національного законодавства та державних інтересів, що вказує на низький рівень правосвідомості та громадянської відповідальності. Варто зазначити й те, що механічне здійснення репостів без створення власного контенту говорить про певну інтелектуальну пасивність, схильність до некритичного сприйняття інформації та відсутність потреби в глибокому аналізі подій [194, с. 98]. З обережністю можна казати і про те, що така поведінка може відображати потребу в самоствердженні через приналежність до певного, альтернативного українському, інформаційного простору, що компенсує відчуття соціальної незатребуваності або невдоволеності реальним життям.

Яскравим прикладом, що демонструє критично низький рівень медіаграмотності, схильність до некритичного сприйняття чуток та дезінформації, а також інформаційну ізольованість окремих осіб, що вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, є такий: «… обвинувачена вказала, що *на ринку чула розмови про те, що Росія – велика країна*

та переможе, бо в неї багато зброї (курсив – наш). Також *згадавши розмови вчителя у школі про те, що Америка піде під воду (курсив – наш)*, та таким самим пророцтвам, почала так говорити. *Хто такі «нацики» не знає, їх ніколи не бачила, але їх боїться, їх хтось понавозив в Україну (курсив – наш)*. Також *якісь дівчата на зупинці показали їй відео в телефоні, в якому було видно, що хтось із вікна автомобіля знімає Бучу і людей, які лежали на вулиці (курсив – наш)*, а потім ті люди, які лежали, почали вставати. Дівчата сказали їй, що її дурять. *Телевізор у неї не працює, інтернетом не користується, тому інформацію отримає від інших (курсив – наш)*. Повіривши всьому цьому, вона почала сама таке говорити. Сама вважала, що так як Росія не продала свою зброю, а тому могутня. Такі розмови вела телефоном увечері, коли була вдома. Вже нікому нічому такого не говорить. Війна – це погано. Україну любить» [195].

Інший приклад, який демонструє морально-психологічні ознаки особи, що здійснює виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ та глорифікацію її учасників, є: «… обвинувачений зазначив, *що через загострення хвороби матері, втрату роботи, він не мав чим зайнятися і навіть не усвідомлювала, наскільки шкідливими є його дії (курсив – наш).* Після того як його затримали, у нього був час подумати над тим, що трапилося, і він відчув глибоке розкаяння, вибачався перед українським народом» [196]; або ж: «*…обвинувачений під час вчинення правопорушення перебував під впливом старшого брата*» [197] *(курсив – наш)*, що демонструє певну схильність до зовнішнього впливу, характерну для осіб зі слабко сформованими власними переконаннями та критичним мисленням. Така легкість маніпулювання вказує на психологічну незрілість особи, яка не здатна самостійно аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення натомість покладається на думку авторитетних для неї осіб.

Часто йдеться про вкорінення певних ідеологічних поглядів у осіб, що вчиняють досліджуване кримінальне правопорушення: «… обвинувачений безпосередньо не висловлював заперечення збройної агресії РФ проти України, *але здійснював трактування воєнних дій як події іншого масштабу (курсив –*

наш). Зокрема, казав, що Україна веде війну проти Росії руками цивілізованого заходу, українці є дровами у казані війни. На уточнення суду, заявив, що Захід воює проти Росії руками українців. Підтвердив, що заперечує існування України як самостійної держави, оскільки вона є керованою ззовні та не може бути самостійною. Визнав факт вторгнення Росії на територію України. Стверджував, що бойові дії почалися на початку 2014 року, після озброєного державного перевороту у Києві, коли натовп активістів взяв до рук зброю та з криками «на Донбас», поїхав вбивати руських, так званих громадян України. Заявив, що це громадянська війна, яка оплачена із зарубіжжя та, вочевидь, не Росією. Вважав, що їде війна проти ЗСУ, Росія не нападала, а прийшла звільнити територію України» [124].

Часто при аналізі вироків зустрічаються такі показання обвинувачених: «… наговорив зайвого, піддався впливу неправдивої пропаганди в мережі інтернет; зараз розібрався у вказаному питанні та змінив свою думку» [48]; «…на початку воєнної агресії РФ обвинувачений підтримував виключно позицію Росії, однак у квітні 2022 року його позиція категорично змінилась, він повністю підтримує Україну та намагається допомагати ЗСУ» [198]; «…обвинувачений *відчуває себе принизливо (курсив – наш)* у зв`язку з усвідомленням злочину, який він вчинив. Завіряє суд, що жодної неправомірної дії вчиняти не буде, а, навпаки, буде проводити роз`яснювальну роботу серед громадян, які неправильно розуміють наслідки збройної агресії Російської Федерації проти України» [199]; «… обвинувачена *не знала про те, що за поширення таких публікацій передбачена кримінальна відповідальність (курсив – наш)*, намагалась їх видалити» [200].

Дуже показовим у питанні дослідження морально-психологічних особливостей осіб, що вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, є такий приклад: «…суд враховує, що обвинувачена є особою похилого віку, пенсіонеркою, *яка в силу свого віку може повертатись на попередню або менш зрілу стадію розвитку почуттів та поведінки (регрес*) *(курсив – наш)*. Це проявляється у поширенні матеріалів, у яких міститься

виправдовування та визнання правомірною збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році. Фактично обвинувачена, *з припиненням працездатності, втратила певне коло спілкування, крім того, її однолітки мають той самий вік, і вже не проводять так активно час разом, аби компенсувати нестачу уваги (курсив – наш)*. Тобто вона вже не може повно та якісно підтримувати соціальні зв'язки на попередньому рівні, і тому знайшла їм заміну через «спілкування» в соціальних мережах, де може привернути увагу інших шляхом підтримки найчастіше обговорюваних тем, і ці теми стосуються саме війни. Однак, обвинувачена обрала шлях спілкування в соцмережах не через підтримку ЗСУ, а через виправдовування дій країни агресора на російському сайті. Оскільки цей сайт називається «Однокласники», то можливо припустити, що вона може підтримувати зв'язки з однокласниками, читати їх публікації та підтримувати останні, проявляючи певну *єдність з певною групою людей (курсив – наш)*. Однак, проставляючи «лайки» як вподобання певної інформації та підтримуючи її, не надає їй оцінку на достовірність, і фактично схвалює плітки, тим самим поширюючи їх надалі. Саме дітям притаманно говорити неправду, і саме діти та особи похилого віку вдаються до заперечень. Обвинувачена є людиною, яка може виражати свої погляди за підтримки інших. Власних поглядів, які вона може довести й обґрунтувати, судячи з поширених матеріалів, немає, отже, швидко піддається маніпуляції, яку використовує в інформаційній війні країна-агресор» [201].

Проаналізовані приклади, що містять окремі морально-психологічні ознаки особи, що вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України дозволяють говорити про перебування цієї категорії осіб в певній інформаційній «бульбашці». Такі особи вразливі до впливу ворожої пропаганди, часто ретранслюють її як єдино можливу правду. Вбачаємо, що це загалом пов'язано з не сформованістю власних поглядів, які б базувалися на певному життєвому досвіді. Наприклад, такі особи, скоріше за все, не стикаються на пряму з проблемами війни, не бачать дійсної картини фронту, бо далекі від цих проблем. Цікавим є і те, що більшість засуджених вже під час кримінального

провадження змінюють свою позицію та «щиро розкаюються». Відтак йдеться не про глибоко вкорінену ідеологічну мотивацію, яка б відстоювалася попри невідворотність покарання, а про певну поверховість нав'язаних антидержаних поглядів.

Підбиваючи підсумки проведеного у цьому підрозділі аналізу, можна виокремити такі типові ознаки особи, що вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України: переважно чоловік (але є високим й показник злочинності серед жінок, порівняно з іншими складами кримінальних правопорушень), з достатнім освітнім рівнем (від базової середньої до вищої освіти), несудимий раніше, громадянин України старше 40 років, працездатний, але такий, що не працює (або є пенсіонером), що вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, переважно з ідеологічних мотивів.

Загалом для такої особи характерним є обмежений загальнокультурний розвиток, недостатній освітній рівень, деформована правова свідомість, сформована під систематичним впливом антиукраїнської пропаганди та дезінформації. Світоглядні установки таких осіб характеризуються ностальгією за радянським минулим, неадекватним сприйняттям сучасних геополітичних реалій. Внаслідок тривалого інформаційного впливу у таких осіб сформувалось викривлене розуміння національної ідентичності України, її державності та історичного розвитку, а в окремих випадках повне заперечення існування України як суверенної держави. Вони демонструють нездатність до критичного аналізу інформації, схильність до сприйняття російських наративів про події в Україні, що призводить до виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти нашої держави чи глорифікації її учасників.

3.2 Детермінанти виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників

Дослідження детермінант кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, становить одне з ключових завдань кримінологічного аналізу цього виду злочинності. Розуміння факторів, що зумовлюють формування мотивації до виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників, є необхідною передумовою для розробки ефективної системи запобігання таким кримінальним правопорушенням.

Специфіка детермінації досліджуваного виду злочинності полягає у її тісному зв'язку з процесами суспільно-політичної трансформації України, інформаційної війни та кризи національної ідентичності частини українського суспільства. На відміну від традиційних форм злочинності, детермінанти злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку мають виражений ідеологічний характер і формуються під впливом складного комплексу історичних, соціально-економічних, психологічних та інформаційних факторів.

У цьому підрозділі ставиться завдання – здійснити системний аналіз детермінант на різних рівнях їх прояву – від загальносоціальних до індивідуально-психологічних, як чинників, що відіграють визначальну роль у створенні сприятливого середовища для формування антидержавних настроїв серед окремих категорій громадян України.

Детермінізм – матеріалістичне вчення про загальну причину, зумовленість явищ природи, суспільства й мислення [202]. Сам же термін «детермінація» походить від латинського *«determinio»* і перекладається як «визначаю». Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає поняття «детермінація» як встановлення причин виникнення чого-небудь [202]. Відтак, детермінація є похідним від детермінізму поняттям і розуміється як підпорядкований

об’єктивним законам природи та суспільного розвитку, складний і суперечливий процес породження, зумовлення, взаємних трансформацій і динамічних змін різних об’єктів соціальної дійсності. У процесі детермінації відбувається безперервне відтворення й оновлення різних форм суспільного життя, типів відносин, станів суспільної свідомості [203, с. 274]. Б. М. Головкін правомірно вказує, що кримінологічна детермінація має закономірний розвиток і взаємозв’язок суспільного буття із суспільною свідомістю через відносини між людьми, різні види діяльності, в тому числі злочинної [204, с. 1].

Будь-яке кримінальне правопорушення має свої причини та умови. Тому одним із центральних завдань кримінологічної науки є визначення їх як загального, так і конкретного виду, адже це є запорукою розроблення дієвої системи запобігання їх вчиненню. Варто зазначити, що будь-яка злочинність має причинний, генетичний та родовий зв’язок, сутність якого полягає у тому, що одне явище чи подія за певних умов породжує друге, яке вважається наслідком цієї причини [205, с. 176].

У кримінологічній науці виділяють: а) причини та умови злочинності як відносно масового соціального явища (основні); б) причини та умови окремих видів (груп) злочинів, тобто окремих часток злочинності (загальні); в) причини та умови конкретного злочину (безпосередні).

Функціональне призначення основних причин полягає в тому, щоб обґрунтувати, чому злочинність зберігається в суспільстві, що її детермінує. Загальні причини мають дати відповідь на запитання: чому вчиняються ті чи інші види (групи) злочинів? Поняття безпосередньої причини вводиться для того, щоб пояснити, чому ця особа вчинила конкретний злочин. Перелічені причини суспільно небезпечних діянь за рівнем їх дії перебувають у діалектичному співвідношенні основного, загального та одиничного та тісно пов’язані. Основні причини та умови знаходять свій вияв у загальних причинах та умовах певних груп (видів) злочинів і максимально конкретизуються в безпосередніх причинах та умовах окремих злочинів. У останньому випадку це є ні що інше, як індивідуальний варіант основних причин злочинності [134, с. 31-32].

В. І. Дьордяй, під причинами та умовами злочинності розуміє систему соціально негативних явищ та процесів, що її детермінують як свій наслідок. На думку вченого, причини та умови злочинності – це не випадковий механічний набір детермінант злочинності, а система, яка являє собою єдність та цілісність підсистем й елементів, що взаємодіють між собою та розташовані в певній ієрархії. Причини – це явища (системи), що породжують інші явища (системи) – наслідок [206, с. 24]. Окрім причин та умов злочинності, як третій вид детермінант, А. П. Закалюк називає корелянти. Їх зв'язок з причиною і наслідком кореляційний, тобто такий зв'язок між подіями, явищами, процесами, за якого зміна одних явищ супроводжується (не спричинюється чи обумовлюється) зміною інших [136, с. 189].

Важливо також звернути увагу і на таке поняття, як «фонові явища», яке не знаходить однозначного розуміння серед науковців. Постає закономірне запитання як співвідносяться терміни «детермінанти» та «фонові явища», що між ними спільного? В кримінологічній науці існують різні підходи до вирішення цього питання. В.С. Батиргареєва під фоновими явищами злочинності розуміє деякі форми так званої до злочинної поведінки (або до злочинних форм поведінки, що відхиляються від соціальної норми), які є супутніми буттю людини та тісно пов’язані зі злочинністю, створюючи живильний ґрунт для останньої, а також нерідко сприяють формуванню в особи мотиву й умислу на вчинення злочину [207, с. 372].

Своєю чергою М. І. Фіалка вказує, що вони беруть участь в одному і тому ж процесі – детермінація злочинності. Обидва ці явища є свого роду учасниками процесу обумовлення або злочинності взагалі або окремого злочину. Але кожне з цих явищ виконує свою своєрідну роль у цьому процесі (детермінанти обумовлюють злочинність, а фонові явища сприяють їй). Науковець справедливо наголошує, що детермінанти, як обумовлюючі фактори злочинності, виступають тим живлячим джерелом, що не дає зникнути злочинності як явищу. Тому як тільки виникне можливість припинити діяльність детермінант, то одразу виникне певна можливість припинення функціонування та розвитку

злочинності. Але цю певною мірою примарну картину дуже часто руйнують фонові явища, які за своєю природою є соціальними відхиленнями та джерелом дестабілізації суспільних відносин [208, с. 104].

Таке різнобарв'я підходів до розуміння причинності злочинності свідчить про складність і багатовимірність процесів, що зумовлюють її виникнення. Водночас у межах цього дослідження ми не ставимо за мету вдаватися в дискусію щодо термінологічного апарату, а тому узагальнено позначимо детермінанти як чинники (або причини), що зумовлюють вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України. Такий підхід відповідає поглядам представників української кримінологічної школи насамперед І. М. Даньшина, який в системі злочинності на рівні загального й особливого всі її зв'язки та взаємодії з іншими соціальними явищами й процесами, пропонував позначати терміном «фактор», «криміногенний фактор», що означає рушійну силу будь-якого явища, яка визначає його характер [209, с. 53].

На сьогодні чинники, що зумовлюють вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, є малодослідженими в науковій спільноті. Насамперед це пов'язано з новизною цього складу кримінального правопорушення, а тому й відсутністю сформованих наукових підходів до визначення його соціальної природи, механізму формування злочинної мотивації та специфіки впливу суспільно-політичних й інформаційних процесів на його поширення.

У цій роботі серед чинників, що зумовлюють вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, пропонуємо виділяти такі: культурно-ментальні, інформаційно-психологічні, ідеологічні, соціально-економічні, а також недосконаліть кримінального законодавства у досліджуваній сфері. Окремо варто вказати, що кожен з аналізованих нами чинників так чи інакше функціонує та проявляє себе в умовах повномасштабного вторгнення, а тому війна виступає системоутворюючим елементом всього полотна зумовлювання злочинності сучасного періоду [210, с. 412].

Ідеологічним супутником та природним союзником виправдовування збройної агресії РФ виступає сепаратизм, оскільки обидва явища ґрунтуються на запереченні легітимності української державності та територіальної цілісності. Він був відомий Україні ще задовго до нинішніх подій. Так, як прояв сепаратизму галичан розцінюють Галицьку асамблею, ініціатором якої був В. Чорновіл: «Бачу в складі Української Народної Республіки такі землі, як Київщина, Поділля, Волинь, Галичина, Буковина, Закарпаття, Гетьманщина, Слобожанщина, Запоріжжя, Донеччина, Таврія (Чорноморія), а Крим – як незалежного сусіда, або автономну республіку в союзі з Україною», вказував останній [211]. Після початку Помаранчевої революції 28 листопада 2004 року в Сєвєродонецьку відбувся Всеукраїнський з'їзд народних депутатів і депутатів місцевих рад, який проголосив, що в разі приходу до влади нелегітимного президента залишає за собою право на адекватні дії, спрямовані на захист прав громадян своїх регіонів, *аж до створення Південно-Східної автономії.* Є. Кушнарьову (тоді голові Харківської обласної ради) доручено було координувати дії щодо стабілізації суспільно-політичної ситуації з Верховною Радою Криму, Донецьким, Дніпропетровським, Запорізьким, Луганським, Одеським, Херсонським, Миколаївським облрадами, Севастопольською міською радою. Вже тоді учасники цього форуму вірили, що Путін їх підтримає, але Росія тоді не готова була до безпосереднього втручання. Ситуацію вдалося стабілізувати виключно внутрішніми українськими силами [212, с. 185].

Своєю чергою 2014 рік вніс свої корективи у розвиток сепаратистських настроїв в Україні, перетворивши їх з політичного інструменту тиску на центральну владу у відкритий збройний конфлікт за підтримки Російської Федерації, коли сепаратизм став не лише ідеологічним обґрунтуванням, а й практичним інструментом реалізації російських геополітичних амбіцій щодо дестабілізації та розчленування української держави.

Відтак, на сьогодні війна виступає основним чинником, що зумовлює вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, оскільки саме в умовах активних бойових дій виправдання агресії набуває

особливої суспільної небезпеки та може безпосередньо впливати на боєздатність збройних сил, моральний стан населення та міжнародну підтримку України (саме через війну з'явилася потреба криміналізувати діяння, передбачені ст. 436^2 КК України). Крім того, воєнний стан створює специфічні психологічні умови, коли кожне публічне висловлювання на підтримку ворога сприймається не як абстрактна політична позиція, а як пряма загроза національній безпеці та життю співгромадян, що підвищує як мотивацію до вчинення таких правопорушень з боку проросійсько-налаштованих осіб, так і суспільний запит на їх суворе покарання. Вбачаємо, що злочинність за ст. 436^2 КК України існує саме через воєнний стан, адже в мирний час така поведінка мала б зовсім іншу суспільну небезпеку.

Аналізуючи ***культурно-ментальні чинники***, варто почати з передумов цивілізаційного конфлікту в Україні, що виник ще в 2014 році. Так, В. Скворець, його основною причиною називає культурно-історичну спадщину українського народу. Серед додаткових передумов вчений виокремлює вплив глобалізаційних процесів на міжнародно-правовий статус України та зміну в Україні соціально-економічного та суспільно-політичного устрою, називаючи ці причини об’єктивними. До суб’єктивних причин своєю чергою науковець відносить те, що всі очільники України ніколи не були виразниками загальнонаціональних інтересів: завжди лобіювали та відстоювали інтереси певних груп людей. Водночас свого часу в Донецькій та Луганській областях формувалась впливова регіональна еліта, яка контролювала цей регіон та прагнула поширювати свій авторитет на інші частини України [213, с. 105].

На сьогодні, виокремлені В. Скворцем причини яскраво проявляють себе в реаліях повномасштабного вторгнення агресора, та, попри загальне усвідомлення українським народом агресивної природи Росії, продовжують створювати сприятливе середовище для вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України.

Культурно-історична спадщина відбивається у глибоко вкоріненій ностальгії за радянським минулим серед представників старших поколінь, які

навіть в умовах очевидної агресії зберігають психологічну прив'язаність до образу «братніх народів» і сприймають війну як трагічне «непорозуміння» між близькими спільнотами. Ця романтизація минулого створює когнітивний дисонанс, коли факти агресії фільтруються через призму емоційної прихильності до радянської епохи, що призводить до пошуку виправдань російським діям або перекладання відповідальності на українську владу.

Регіональна ідентичність, про яку писав В. Скворець, у воєнний час теж набула нових форм прояву, коли частина мешканців окремих територій, особливо тих, що тривалий час перебували під окупацією або зазнавали інтенсивних обстрілів, може розвивати специфічні форми регіонального патріотизму. Хоча це і не призводить до масової підтримки агресора, проте створює психологічне підґрунтя для сприйняття альтернативних наративів про причини конфлікту та можливі шляхи його врегулювання, включаючи ті, що містять елементи виправдовування російських дій.

Криза довіри до державних інституцій, попри загальну консолідацію навколо боротьби з агресором, зберігається у вигляді критичного ставлення до окремих аспектів державної політики: методів мобілізації, соціального забезпечення військовослужбовців та їхніх сімей тощо. Це формує психологічну основу для сприйняття критики української влади, яка в екстремальних випадках може переростати у звинувачення держави у «провокуванні» російської агресії або «нездатності захистити своїх громадян».

Відтак, серед культурно-ментальних чинників глорифікації агресора яскравий прояв мають ідентичнісна криза частини українського суспільства, мовно-культурна поляризація регіонів, а також слабкість української історичної пам'яті.

Що ж стосується ***інформаційно-пропагандистських чинників***, то інформаційний простір завжди був полем діяльності сторін протистояння, засобом маніпулятивного впливу на широкий загал, інструментом для психологічного спрямування суспільної думки у певному напряму.

Загалом, інформаційно-пропагандистські чинники побудовані на споживанні російського медіаконтенту населенням України, поширенням дезінформації через соціальні мережі та месенджери (переважно самим агресором) та функціонуванні проросійських інтернет-спільнот.

Низка факторів, до яких насамперед належать низький рівень інформаційної культури, зниження спроможності людини до критичного сприйняття, аналізу та оцінки отриманої інформації, використання фізіологічних та психологічних методів подання необхідної інформації, у своїй сукупності створюють загрозу інформаційній безпеці держави [214, с. 715] та є основним інформаційно-небезпечним чинником глорифікації агресора.

Уваги заслуговує дослідження медіаспоживання населення України, яке було проведено дослідницькою компанією Gradus на замовлення Міністерства культури України та за підтримки БФ «МХП-Громаді» у 2026 році. Незважаючи на те, що у всіх вікових групах було зафіксовано тенденцію до збільшення споживання українського контенту або принаймні наміру це робити, реальна практика залишається неоднорідною та залежить від віку, доступності продукту та мовної впевненості. Так, 71% українців досі споживає російськомовний контент, і майже чверть робить це щодня. Переважно це відбувається не через ідеологію, а через доступність і звичку [215]. Водночас саме за допомогою російськомовного контенту, що походить з РФ, агресор здатний маніпулювати думками, перекручувати факти та поширювати пропагандистську інформацію з метою впливу на українське суспільство. Такі дії своєю чергою здатні перетворити пасивних споживачів російського контенту на активних суб’єктів виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії проти України та глорифікації її учасників, чого не можна допускати.

Таким чином, інформаційно-пропагандистські чинники у сучасних умовах демонструють, що низький рівень медіаграмотності та критичного мислення частини населення продовжують створювати сприятливе середовище для маніпулятивних впливів і поширення деструктивних наративів. Водночас позитивними змінами є те, що все ж таки відбулася досить масштабна зміна у

пріоритеті інформаційних просторів, оскільки великий відсоток населення відмовився від споживання російського контенту, що до повномасштабного вторгнення домінував в Україні.

Однак попри ці позитивні зрушення, інформаційно-пропагандистські чинники залишаються актуальними, оскільки навіть незначна частина населення, що зберігає схильність до споживання сумнівного контенту або демонструє низьку медіаграмотність, може становити основу для формування криміногенного потенціалу щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436^2 КК України. Це особливо стосується осіб старшого віку, які традиційно менш адаптовані до сучасних інформаційних технологій і можуть бути більш вразливими до впливу альтернативних джерел інформації.

Так, незважаючи на введення в нашій державі певних заборон на користування інформаційними джерелами, через які наративи пропаганди Російської Федерації потрапляли в інформаційний простір України (зокрема, обмеження доступу на території України до таких сервісів, як «Вконтакте» та «Однокласники») [216, с. 155], ці заходи виявилися недостатньо ефективними, оскільки особи з низьким рівнем медіаграмотності продовжують активно користуватися забороненими платформами через VPN-сервіси та інші технічні засоби обходу блокувань, що підтверджується аналізом судових рішень за ст. 436^2 КК України, де переважна більшість правопорушень вчиняється саме через заборонені російські соціальні мережі.

Факт недостатнього рівня інформаційної культури та медіаграмотності в суспільстві для протидії маніпулятивним та інформаційним впливам констатує Стратегія інформаційної безпеки, затверджена Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021: «відсутність належного рівня інформаційної культури та медіаграмотності в суспільстві в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій створює підґрунтя для маніпулювання громадською думкою, проведення стрімких деструктивних інформаційних операцій, що зумовлює існування потенційних та реальних загроз інформаційній безпеці України» [217].

Саме тому, варто погодитись з Л. Ю. Тімофєєвою, яка вказує: «якщо медіа буде демонструвати неправдиву, не перевірену, помилкову інформацію, вона може використовуватись як засіб маніпуляції або навіть газлайтінгу (підміни реальності)». Так, вчена наводить наочний приклад як міністр закордонних справ РФ С. В. Лавров на перемовинах в Туреччині заявив журналістам, що «Росія не нападала на Україну». РФ ввела на територію України свої війська, вбиває мирне населення. І з боку рф це називається «обороною». Таке викривлення інформації та створення дійсності зручної для влади вже описано Дж. Оруелом. Саме тому інформаційні війни є такими небезпечними. Інформаційна складова у загальній стратегії війни має величезне значення тим паче у сучасних умовах інформаційного суспільства [218, с. 63-64].

Таким чином, слабка медіаграмотність населення створює живильний ґрунт для російської пропаганди, оскільки особи, які не володіють навичками критичного аналізу інформації, легко піддаються її впливу та стають ретрансляторами.

Що стосується аналізу ***соціально-економічних чинників***, в умовах повномасштабної війни вони набули особливої гостроти та створюють додаткові можливості для формування невдоволення державною політикою серед вразливих груп населення. Впродовж періоду з травня 2024 до травня 2025 рр. українці зіткнулися зі значним зростанням вартості комунальних послуг – у середньому платежі підвищилися на 20,1%, з найбільшим зростанням на електроенергію – тариф збільшився на рекордні 63,6%. Водночас за даними Федерації професійних спілок України, індексація пенсій у 2025 році відбулася лише на коефіцієнт 1,115, що становить 11,5% [219], що значно менше зростання комунальних витрат.

На тлі високого загального рівня безробіття в Україні загострюється проблема нестачі робочої сили в багатьох секторах економіки. За офіційними даними Державної служби зайнятості, у січні - лютому 2025 р. статус безробітного мали 142,8 тис. осіб. Варто зауважити, що ця цифра не відображає фактичну кількість безробітних, адже значна частина працездатного населення з

різних причин офіційного статусу безробітного не отримує. При цьому працевлаштовано було лише 33 тис. осіб [220], що створює додаткове навантаження на соціальну систему. Ці економічні труднощі особливо болісно сприймаються представниками старших поколінь, які становлять основну частку правопорушників за ст. 436^2 КК України, оскільки їх фіксовані доходи не компенсують зростання вартості життя, що породжує невдоволення державною політикою та переростає у звинувачення української влади у погіршенні соціально-економічної ситуації. Відповідно, вразливі категорії більш легко починають сприймати альтернативні наративи про «краще життя» за інших обставин.

Під час дослідження, проведеного групою вчених на базі НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за темою «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні» (опитування пересічних громадян, фахівців у галузі боротьби зі злочинністю, узагальнення матеріалів слідчо-судової практики), вдалося знайти підтвердження тому факту, що невдоволеність «мінімальним» набором соціальних благ, що сьогодні надаються в Україні пересічній людині, та розчарування ідеологією хижацького споживання, одним із проявів якого є перманентні корупційні скандали в державі, загострює тугу за «іншим колишнім життям», сприяючи реваншизму патернів минулого [221, с. 94; 222, с. 15].

Хоча аналіз вироків за ст. 436^2 КК України засвідчує відсутність прямих корисливих мотивів у вчиненні цих злочинів, але соціально-економічний стан особи так чи інакше опосередковано впливає на формування проросійських настроїв через механізм соціальної фрустрації та пошуку «винних» у власних життєвих невдачах.

Особи з низьким соціально-економічним статусом, незайняті трудовою діяльністю (як показує статистика, 59% засуджених, враховуючи пенсіонерів), схильні до пошуку простих пояснень складних суспільно-політичних процесів та ідеалізації «стабільного минулого» або «сильного сусіда». Економічна

депривація створює психологічне підґрунтя для сприйняття російської пропаганди про «занепад України» та одночасне «процвітання Росії» чи окупованих нею регіонів, що компенсує власне відчуття життєвої невдачі через ідентифікацію з уявно успішнішою в очах такої особи державою. Крім того, соціальна ізоляція, пов'язана з безробіттям або пенсійним статусом, сприяє формуванню альтернативних джерел самореалізації через активність у соціальних мережах, де поширення проросійського контенту може сприйматися як форма суспільно значущої діяльності та спосіб привернення уваги.

Аналізуючи ***ідеологічні чинники***, варто зауважити, що звеличування держави агресора є тим потужним ідеологічним інструментом, який може впливати на суспільну думку та формувати загальну підтримку агресивної політики держави [223, с. 138].

Ідеологічні чинники кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, являють собою глибинну систему антиукраїнських переконань та проросійських настроїв, що формують в особи внутрішню мотивацію до виправдання або глорифікації збройної агресії РФ. Як показує аналіз кримінальних проваджень, цей чинник проявляється через свідоме неприйняття української державності, заперечення права України на незалежність та суверенітет, романтизацію радянського минулого та віру в «особливу місію» Росії щодо «захисту» російськомовного населення.

Ідеологічні чинники системно впливають на окремі категорії населення, поступово формуючи мотивацію до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України. Це відбувається внаслідок тривалого впливу російської пропаганди, яка експлуатує історичні зв'язки, культурну близькість та мовну спорідненість для створення уявлення про штучність української держави. Часто додатковим фактором виникнення цього чиннику є соціально-психологічна потреба в ідентифікації з потужнішою державою, що особливо проявляється серед осіб із низьким рівнем національної самосвідомості, які сприймають Росію як символ сили та стабільності на противагу Україні.

Серед чинників, що зумовлюють вчинення кримінального правопорушення за ст. 436^2 КК України, слід виокремити й недоліки кримінального законодавства, які активно сприяють вчиненню злочину та знижують ефективність кримінально-правового впливу.

Проведений нами емпіричний аналіз вироків за ст. 436^2 КК України демонструє занадто широкий діапазон санкцій за одне й те саме діяння (від штрафу до позбавлення волі), а також відповідних їх розмірів. Так, за подібні діяння у вигляді поширення публікацій одна особа отримує покарання у вигляді 1 року позбавлення волі зі звільнення від відбуття покарання з випробуванням, а інша 3 роки позбавлення волі без такої можливості. Відтак, відсутність чітких критеріїв застосування покарання теж створює атмосферу правової непевності, що може як стимулювати протиправну поведінку через надію на м'яке покарання, так і породжувати відчуття несправедливості судової системи серед населення.

Ще одним суттєвим недоліком, на який звертає увагу у своїх дослідженнях В. С. Батиргареєва є територіальний аспект дії КК України. Так, вчена вказує, що до орбіти кримінально-правової реакції потрапляє лише невелика частина глорифікаторів, що перебувають у «комфортній» для здійснення правосуддя зоні доступності. Йдеться про тих осіб, що знаходяться на територіях, не окупованих ворогом. Якщо ж такі особи, до речі, громадяни України, проводять активну глорифікаційну діяльність, перебуваючи на тимчасово окупованих територіях або за кордоном, то на них не поширюється спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень (*in absentia*), відповідно щодо зазначених глорифікаторів не може здійснюватися й судовий розгляд за процедурою «*in abstentia*» [139, с. 203]. Погоджуємось і з думкою про те, що, у випадках, коли кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, вчиняє іноземний громадянин або апатрид, що перебуває за межами України, той самий громадянин країни-окупанта за висловлювання, розміщені в медіа, якими прославляється збройна агресія РФ проти України чи її учасники, не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності. Це пов’язано з тим, що

відповідно до положень ч. 1 ст. 8 КК України, іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках, передбачених міжнародними договорами або, якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України. У цьому разі діяння, передбачені частинами 1 і 2 ст. 436^2 КК України, не є тяжким, а тим більше особливо тяжким злочином. Так само не можна притягнути до кримінальної відповідальності затятих іноземців-глорифікаторів, що активно просувають небезпечний контент на мітингах, зібраннях тощо, перебуваючи за межами нашої держави [139, с. 204].

Відтак, виявлені чинники, що зумовлюють вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, дозволяють надалі сформувати науково обґрунтовану систему профілактичних заходів, диференційованих за групами ризику, та розробити ефективні механізми запобігання таким кримінальним правопорушенням, що буде зроблено у наступному розділі роботи.

Висновки до розділу 3

Аналіз кримінологічної характеристики особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, а також дослідження чинників, що зумовлюють його вчинення, дозволяє сформулювати такі висновки:

1. Комплексний аналіз 600 вироків з ЄРСР та офіційної статистики Офісу Генерального прокурора України дозволив сформувати узагальнений кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України: це переважно чоловік (69,1%), громадянин України (95,5%), віком старше 40 років (84,2%), з достатнім освітнім рівнем (99.7%), несудимий (97%), працездатний безробітний або пенсіонер (59%), який

вчиняє злочин з ідеологічних мотивів шляхом поширення проросійського контенту переважно в заборонених соціальних мережах.

2. На основі сформованого портрета злочинця виявлено пряму взаємозалежність між тривалістю перебування особи в радянській системі соціалізації та схильністю до глорифікації агресії: найчисельнішими групами є особи старші 40 років (84,2%), які формувалися як особистості в умовах радянської ідеології, тоді як молодь становить лише 15,8 % від загальної кількості правопорушників.

3. Встановлено відносно високий рівень участі жінок (30,9%) у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, порівняно з іншими категоріями кримінальних правопорушень, що пояснюється специфікою його вчинення: не потребує фізичного протистояння та вчиняється переважно в цифровому просторі, створюючи більш доступні умови для участі представниць жіночої статі.

4. До чинників вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України відносяться культурно-ментальні, інформаційно-психологічні, ідеологічні, соціально-економічні, а також недосконаліть кримінального законодавства у досліджуваній сфері. При цьому війна виступає системоутворюючим чинником, за умови існування якого всі інші набувають особливої інтенсивності та деструктивного впливу.

5. Комплексне дослідження чинників та характеристики особи злочинця дозволяє констатувати, що злочинність за ст. 436^2 КК України має специфічну ідеологічно-ментальну природу, відмінну від традиційної злочинності, та потребує розробки диференційованої системи запобіжних заходів, спрямованих на підвищення медіаграмотності, формування критичного мислення, деконструкцію радянських наративів та повну інтеграцію вразливих груп населення в український соціальний та медіапростір.

РОЗДІЛ 4
ЗАПОБІГАННЯ ВИПРАВДОВУВАННЮ, ВИЗНАННЮ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЮ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ГЛОРИФІКАЦІЇ ЇЇ УЧАСНИКІВ

4.1 Заходи загальносоціального запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників

Варто почати з того, що в глобальному сенсі криміналізація відповідальності за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію у вигляді доповнення у 2022 році Кримінального кодексу України ст. 436^2 КК України, здійснювалась з метою протидії ворожим інформаційним впливам засобами кримінально-правової політики в умовах триваючої гібридної війни РФ проти України. У пояснювальній записці до Проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції)» від 19.02.2021 р. № 5102 чітко було визначено прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття рішення про криміналізацію таких дій: посилення ефективної протидії гібридній інформаційній війні, що її веде держава-агресор проти України, захист державного суверенітету та територіальної цілісності України, сприяння зміцненню патріотичних настроїв у ЗСУ та загалом в українському суспільстві [224]. Відтак, сама криміналізація відповідальності за ст. 436^2 КК України першочергово була складовою протидії інформаційній злочинності та гібридним загрозам національній безпеці України.

Водночас сама по собі криміналізація певних діянь не може призводити до викорінення таких дій, оскільки ефективне запобігання злочинності вимагає комплексного підходу, що включає не лише каральні заходи, а й системну роботу

з усунення соціальних, економічних, психологічних та інформаційних передумов формування проросійських настроїв серед населення [225, с. 222].

Традиційно в кримінології під загальносоціальними заходами запобігання кримінальним правопорушенням розуміють комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин, усунення або нейтралізацію разом з тим причин та умов злочинності [104, с. 157]. Цей рівень запобігання злочинності особливий тим, що його складові є невід'ємною частиною соціально-економічного розвитку, поліпшення морально-психічної та духовної сфер суспільства [152, с. 53].

Розмірковуючи над заходами запобігання явищу глорифікації, В. С. Батиргареєва наводить важливий для нашого дослідження приклад запитання самих російських пропагандистів: «Чи програно битву за уми українців?» І відповідь ворожих пропагандистів з одного російського інформаційного джерела звучить так: «Россия столкнулась на Украине с серьезной проблемой… Украинцы, откровенно говоря, не встречают российскую армию с цветами, и это грозит последствиями в будущем… Если в 2014 году настроения на юго-востоке Украины были в большинстве своем пророссийскими, то сейчас ситуация изменилось явно не в позитивную сторону... А боевые действия в городах явно не добавят любви к России» (*мовою оригіналу*). Відповідно, населення України навіть на окупованих територіях, на щастя, не пройшло так звану точку неповернення. Оскільки гібридна війна не програна Україною, попереду нас чекає кропітка робота щодо перелаштування й повернення душ та умів українського загалу до одвічних ідей соборності, єдності та непорушності кордонів незалежної України [160, с. 38].

Відтак, від держави вимагається проведення виваженої та справді грамотної політики у сфері національної безпеки. Важливим є виховання у громадян поваги до закону, патріотизму, формування системи загальнолюдських принципів та ідеалів. При цьому реальні заходи не повинні суперечити задекларованій високій меті. Справжня турбота і любов до громадян буде

викликати відповідну віддачу. Це дасть можливість здійснювати ефективну профілактику і, відповідно, не допускати заподіяння серйозної, а іноді й фатальної шкоди [226, с. 25-26].

Саме тому, заходи загальносоціального запобігання злочинності становлять первинну та найважливішу ланку соціальної політики. Вони покликані створити такі соціально-економічні та культурні підвалини, що нададуть можливість ефективного здійснення спеціально-кримінологічного й індивідуального запобігання злочинам [104, с. 157].

Серед заходів загальносоціального запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників пропонуємо виділяти такі:

Комплексна державна підтримка патріотичного виховання та історичної освіти.

Проведений у роботі аналіз детермінант виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників показує, що саме ідеологічні настрої відіграють ключову роль у формуванні суспільної свідомості, здатної протидіяти маніпуляціям, виправдовуванню агресії та поширенню проросійських наративів. Відтак, державна політика має ґрунтуватися на формуванні стійкого імунітету суспільства до деструктивних ідеологічних впливів.

Як показало дослідження, більшість осіб, що вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, є особами старшого віку, що не дивно, зважаючи на історичне минуле нашої держави. Вплив на такі категорії населення у держави обмежений, оскільки перевиховання це складний і комплексний процес, який важко реалізувати, коли ідеологічна основа їхніх переконань формувалася протягом десятиліть під впливом радянської та пострадянської пропаганди, що створила стійкі когнітивні спотворення та емоційну прив'язаність до російських наративів.

Саме тому, вбачаємо, що основну увагу держава повинна зосередити на молодшому поколінні, яке, по-перше, не піддавалися такому ж ідеологічному

впливу Росії; по-друге, здатне поширити ідеї української державності серед старшого покоління набагато краще, ніж це зможуть зробити офіційні державні інституції. Традиційно, комунікація в сім'ях і громадах має більший рівень довіри та емоційного впливу, а молодь володіє сучасними комунікативними технологіями та методами переконання, які дозволяють їм ефективно долати психологічні бар'єри та стереотипи, сформовані у старших поколінь під впливом тривалої російської пропаганди. При цьому молоді люди можуть служити живим прикладом успішної інтеграції в європейський цивілізаційний простір та демонструвати переваги демократичних цінностей через власний життєвий досвід і досягнення.

Ю. С. Рєпіна, аналізуючи питання некритичного сприйняття інформації особою як загрозу інформаційній безпеці держави в умовах воєнного стану, справедливо наголошує, що зміцнення патріотичних настроїв у населення – це складна і багатофакторна проблема, яка залежить від стану та ставлення до освіти в суспільстві, рівня життя та доходів населення, доступності правосуддя, розвинутої системи соціальних гарантій, врахування інтересів суспільства та громадської думки владою, реальних, а не задекларованих реформ правоохоронних органів та подолання корупції тощо [227, с. 184].

Відповідно, увагу варто зосередити на комплексній державній програмі патріотичного виховання та історичної освіти, яка забезпечить системний підхід до формування національної свідомості через освітньо-виховний процес, заснований на принципах історичної правди та документально підтверджених фактах про збройну агресію Російської Федерації проти України. Прикладами інтеграції такої програми в освітній процес може слугувати створення спеціальних навчальних модулів «Гібридна війна Росії проти України» для учнів старших класів, які включатимуть вивчення хронології подій, аналіз причин та наслідків агресії, дослідження міжнародно-правових аспектів конфлікту на основі відомих рішень міжнародних судових інстанцій, зокрема Міжнародного суду ООН (справа «Ukraine v. Russian Federation» (2017) [228], рішення ЄСПЛ у справі «Ukraine and the Netherlands v. Russian Federation» (2022) [229] тощо.

Вбачаємо, що таку програму необхідно забезпечити мультимедійними освітніми ресурсами, такими як інтерактивні карти бойових дій, відеосвідчення очевидців, документальні фільми про героїзм українських захисників, що дозволить учням та студентам отримати комплексне розуміння масштабів та характеру російської агресії, а не умовно «погортати» підручник. Відповідно особлива увага в цьому випадку має бути приділена перепідготовці педагогічних кадрів, адже саме викладачі закладають основу мислення дитини ще з початкових класів.

Відтак, йдеться про великий масив завдань, пов'язаних із необхідністю забезпечення наповнення українського інформаційного простору достовірною та суспільно значущою інформацією, яка б відображала українську ідентичність, справжню історію та патріотичні цінності. Зокрема, мова йде про підтримку державних і громадських ініціатив у сфері популяризації української культури, мови, історичної пам'яті та героїчних сторінок боротьби за незалежність. Прикладом можуть слугувати проєкти, реалізовані Українським інститутом національної пам'яті, що спрямовані на увічнення пам'яті жертв політичних репресій та учасників визвольних змагань [230]. У сфері ж масової культури та медіа доцільним є стимулювання виробництва якісного національного контенту, як це робить Український культурний фонд, фінансуючи сучасні культурно-освітні продукти [231]. Саме розвиток таких державних та громадських ініціатив здатний надати ціннісне підґрунтя для зміцнення патріотизму та національної свідомості, тим самим підвищуючи стійкість громадян до інформаційних атак з боку агресора.

Відтак, комплексна державна програма патріотичного виховання та історичної освіти, на нашу думку, повинна бути спрямована на формування так званого стійкого ідеологічного імунітету суспільства до російських маніпулятивних наративів через системну роботу з молодим поколінням. Успіх такої програми залежить від її здатності не лише передати історичну правду про російську агресію, й сформувати критичне мислення та національну свідомість, які стануть основою для природного поширення патріотичних цінностей у всіх

верствах українського суспільства, мультиплікативно діючи на старше покоління.

Соціально-економічна підтримка (особливо підтримка постраждалих від російської агресії регіонів).

Попри те, що дослідження проведене у цій роботі показало, що корисливі мотиви для вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України не є притаманними, водночас більшість осіб, що його вчиняють, є безробітними. Саме тому у контексті протидії інформаційним злочинам, зокрема діянням, передбаченим ст. 436^2 Кримінального кодексу України, підвищення рівня життя населення набуває особливого значення як фундаментальний захід загальносоціального запобігання.

Створення нових робочих місць та зниження рівня безробіття виступає одним із ключових напрямів соціально-економічної політики держави, що безпосередньо впливає на формування суспільних настроїв та готовності населення до сприйняття деструктивної інформації. Сучасні дослідження [232;233] свідчать, що існує пряма залежність між рівнем безробіття та схильністю до радикальних поглядів, оскільки соціальна незахищеність та економічна невизначеність створюють сприятливе підґрунтя для маніпулятивного впливу ворожої пропаганди.

Видається, що підвищення мінімальної заробітної плати та соціальних стандартів є невід'ємною складовою системи заходів, спрямованих на зміцнення соціальної стабільності та формування позитивного ставлення громадян до державної політики. Очевидним є те, що адекватний рівень оплати праці не лише задовольняє базові матеріальні потреби населення, а й формує почуття соціальної справедливості та довіри до державних інституцій.

Крім того, не менш важливим соціально-економічним заходом запобігання є забезпечення доступного житла та медичного обслуговування. Особливо це стосується тих осіб, які втратили своє житло внаслідок воєнної агресії РФ. Відтак, якщо така особа відчуває себе захищеною з боку своєї держави, це є тим важливим психологічним фактором, який підвищує стійкість до негативних

інформаційних впливів. Така діяльність держави здатна зміцнити легітимність державної влади та сформувати позитивну громадську думку, автоматично спростовуючи російські наративи про нездатність України захистити своїх громадян.

Важливим та водночас складним питанням щодо розробки соціально-економічних заходів запобігання є регіональний розвиток. З одного боку, Україна як суверенна держава в рівній мірі зобов'язана забезпечувати потреби всіх регіонів України, з другого боку – на сьогодні важливо сконцентруватися на тих регіонах, які Росія прийшла «захищати». Безумовно, цей процес є надскладним, оскільки активні бойові дії, окупація частини регіонів «зв'язує руки» в можливості забезпечення всіх потреб населення таких регіонів. Тут треба чекати й розуміння від громадян України, адже геополітичні виклики, з якими стикається наша держава, є надскладними.

Водночас для запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників важливо приділяти увагу зниженню «градусу» соціальної напруги на таких територіях, оскільки саме вони є об'єктами посиленого інформаційного впливу з боку агресора.

Візьмемо до прикладу Харків, як місто, що знаходиться в безпосередній близькості до зони активних бойових дій. Приблизно такі наративи «розганяють» сумнівні телеграм-канали, і часом люди сприймають їх серйозно: «ФОПи тікають із Харкова. Підприємці ледь зводять кінці з кінцями. Торгові центри пусті, що вже казати про малий бізнес: суцільне «все пропало». І все через війну». Звісно, було б неправдою, що бізнес у Харкові працює так само як до повномасштабного вторгнення Росії. Труднощі є чималі, але вигуки в дусі «все пропало» в харків'ян викликають хіба що іронію. На Харківщині, попри постійні обстріли, на сьогодні відновилася роздрібна торгівля, сфера персональних послуг (салони краси, перукарні, барбершопи), кав'ярні, ресторани. За словами президента громадської організації «Асоціація приватних роботодавців» Олександра Чумака, ІТ-сектор теж працює та залишається одним із найбільших

платників податків у регіоні [234]. Не зупиняється і робота над благоустроєм міста, здійснюється інвестування в інфраструктуру та промисловість, що є критично важливим для забезпечення їх конкурентоспроможності та привабливості для бізнесу та населення.

Убачається, що така підтримка регіонального розвитку є надважливою в умовах війни: агресор хоче показати населенню України (особливо південних та східних регіонів), що при Росії буде жити краще, водночас послідовна соціальна економічна політика нашої держави повинна доводити зворотнє, викорінюючи зі вжитку російські наративи, тим самим запобігаючи виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників. Таким чином, соціально-економічні заходи загальносоціального запобігання повинні мати комплексний характер та бути спрямованими, перш за все, на усунення глибинних причин соціальної напруженості та інформаційної вразливості суспільства. А вже їх ефективність залежить від системності реалізації, адекватного ресурсного забезпечення та координації дій різних органів державної влади на національному та регіональному рівнях.

Розвиток цифрової культури, медіаграмотності та кіберзахисту населення.

У цьому контексті найважливішим аспектом виступає інформаційна політика держави щодо створення комплексної системи заходів загальносоціального характеру, спрямованих на підвищення рівня медіаграмотності громадян, розвиток критичного мислення та формування відповідального споживання інформації. Такі заходи можуть реалізовуватися різними шляхами, але головним їх завданням є зміцнення інформаційного суверенітету та забезпечення доступу до якісного, об’єктивного і суспільно корисного контенту.

Ще до початку повномасштабного вторгнення у 2021 році була прийнята Стратегія інформаційної безпеки [217], в якій серед глобальних викликів та загроз, з якими зіштовхнулася наша держава, серед іншого було названо:

збільшення кількості глобальних дезінформаційних кампаній, в тому числі спеціальні інформаційні операції Російської Федерації; соціальні мережі як суб'єкти впливу в інформаційному просторі; інформаційний вплив Російської Федерації як держави-агресора на населення України, в тому числі її інформаційне домінування на тимчасово окупованих територіях України; несформованість системи стратегічних комунікацій; недосконаліть регулювання відносин у сфері інформаційної діяльності та захисту професійної діяльності журналістів; спроби маніпуляції свідомістю громадян України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України; недостатній рівень інформаційної культури та медіаграмотності в суспільстві для протидії маніпулятивним та інформаційним впливам тощо.

Ті стратегічні цілі та напрями їх реалізації, які описані в Стратегії, видаються досить логічними та такими, що в перспективі можуть принести позитивні результати, проте в межах цього дослідження не вбачається за доцільне детально їх перераховувати, оскільки головним завданням є обґрунтування того, що їх ефективна реалізація повинна базуватися на чіткому алгоритмі конкретних практичних дій, спрямованих на запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 436^2 КК України, через системне впровадження заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального характеру.

Так, найскладнішим викликом для України на сьогодні є інфоагресія, яка проникає в розум окремих категорій громадян, закарбовує проросійські ідеологічні настрої та сприяє розквітанню таких дій, як виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників.

Як справедливо вказує Н. С. Юзікова, комплексна та системна взаємодія держави з приватним сектором і громадськістю в інтересах ефективного розвитку інформаційної сфери є запорукою спільного захисту особи, держави та суспільства від загроз, пов’язаних з інформаційними технологіями та інформаційною агресією. Сьогодні інформаційна агресія стала серйозною

проблемою, яка загрожує національній безпеці. Вона включає кібератаки, дезінформацію, пропаганду та інші форми інформаційного впливу, спрямовані на дестабілізацію країни, підрив довіри до державних інституцій та маніпуляцію громадською думкою. Такі дії можуть мати серйозні наслідки для фізичного, емоційного та психологічного благополуччя громадян [235, с. 36].

З цього приводу підтримуємо думку В. В. Негребецького, який наголошує на необхідності вироблення у суспільства інформаційного імунітету. Вчений зазначає, що інформаційний імунітет – це здатність ідентифікувати маніпуляцію, фейк, оцінити рівень їх небезпеки й те як їм можна запобігти. Це завдання, на думку вченого, можна досягнути лише за допомогою підвищення медіаграмотності населення та дотримання правил інформаційної гігієни, зокрема: отримувати інформацію лише з офіційних джерел; не реагувати на занадто емоційні повідомлення; не поширювати неперевірену інформацію [236, с. 118]. Все це можна реалізувати шляхом впровадження грамотного українського контенту в усі сфери життя людини.

Цікавим у цьому аспекті є новий інструмент для боротьби з фейками − фактчек-бот «Перевірка» [237], що презентував Центр протидії дезінформації [236, с. 118]. Цей телеграм-бот автоматично аналізує та верифікує надіслану користувачами інформацію (новини, статті, фото, посилання) за допомогою штучного інтелекту та команди журналістів для виявлення фейків, пропаганди та неперевіреної інформації із наданням результату перевірки протягом доби. Такий ресурс дійсно є ефективним засобом запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії РФ, глорифікації її учасників, оскільки забезпечує оперативне спростування російської дезінформації та пропагандистських наративів.

Крім того, в умовах гібридної війни відбувається перенесення ідеологічних баталій до Інтернет-простору. Для боротьби з подібними загрозами безпеці нашої країни, якими супроводжується агресія «традиційна», ми маємо бути готовими не лише фізично, а й кібернетично та інформаційно. Сьогодні важливо мати ефективну стратегію кібербезпеки, просувати й підвищувати

медіаграмотність серед населення України та розвивати засоби й методи виявлення та протидії дезінформації, пропаганді та ін. [122, с. 45-46].

З приводу комплексної та багаторівневої стратегії кібербезпеки висловлює свої пропозиції Н. С. Юзікова. Вчена зазначає, що ця стратегія повинна ґрунтуватися на досвіді та кращих практиках зарубіжних країн, а також враховувати унікальні потреби та виклики України. Національна стратегія кібербезпеки має охоплювати наступні ключові елементи: збільшення інвестицій у сферу кібербезпеки; створення резерву кіберфахівців, які можуть бути мобілізовані у разі кібератаки разом з кіберпідрозділами в складі Збройних Сил та Служби безпеки України; підвищення обізнаності широкого кола громадян України про кіберзагрози та формування навичок захисту від них; співпрацю з міжнародними партнерами, такими як НАТО, ЄС та ін. Ефективність протидії інформаційній агресії залежить від комплексного підходу, що включає криміналізацію відповідних дій, розгалужену систему заходів та постійну адаптацію до нових загроз [235, с. 38].

Відтак, розвиток цифрової культури, медіаграмотності та кіберзахисту населення є критично важливим заходом загальносоціального запобігання кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 436^2 КК України, оскільки його реалізація дозволить сформувати у громадян інформаційний імунітет та здатність протистояти російській дезінформації та пропаганді.

Міжнародна співпраця у сфері боротьби з російською інформаційною агресією.

Міжнародна співпраця у сфері боротьби з російською інформаційною агресією (яка безпосередньо впливає на тенденції вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України) становить стратегічно важливий напрям загальносоціального запобігання, що передбачає активну участь України в багатосторонніх ініціативах та двосторонніх програмах із країнами-партнерами для створення ефективної системи протидії гібридним загрозам та інформаційним маніпуляціям. Основою такої співпраці повинно бути розуміння того, що російська інформаційна агресія має глобальний характер і

загрожує не лише Україні, а й демократичним цінностям та інституціям у всьому світі.

Видається, що ключовою платформою міжнародної співпраці на сьогодні виступає Центр передової освіти НАТО зі стратегічних комунікацій (NATO Strategic Communications Centre of Excellence), який координує зусилля країн-членів Альянсу в галузі протидії дезінформації та гібридним загрозам [238]. На сьогодні Україна активно співпрацює з цим центром через участь у дослідницьких проєктах, семінарах та тренінгах, що присвячені дослідженню маніпулятивних впливів [239].

Важливим аспектом міжнародної співпраці є й участь України в роботі Європейської служби зовнішніх справ (European External Action Service) [240] в рамках ініціативи «Information Integrity and Countering Foreign Information Manipulation & Interference (FIMI)», яка аналізує іноземні інформаційні маніпуляції та втручання, включаючи дезінформацію, як зростаючу загрозу безпеці та зовнішній політиці Європейського Союзу. Абревіатура FIMI дослівно означає «маніпулювання та втручання в іноземну інформацію», а European External Action Service (EEAS) взяв на себе провідну роль у вирішенні цього виклику та значно удосконалив можливості для ідентифікації, аналізу та реагування на FIMI з 2015 року, коли держави-члени ЄС вперше звернулись до EEAS з проханням протидіяти російським дезінформаційним кампаніям у контексті російської агресії проти України [241].

У межах цієї роботи функціонує підрозділ East StratCom Task Force, який щотижня публікує звіти про виявлені російські дезінформаційні кампанії через платформу EUvsDisinfo [242], де систематизується інформація про основні наративи російської пропаганди та надаються фактичні спростування. Україна не лише користується цими даними для аналізу загроз, а й активно надає власну інформацію про російські інформаційні операції на своїй території, сприяючи створенню комплексної картини російських FIMI-операцій.

Прикладом успішної двосторонньої співпраці є партнерство України з Фінляндією в рамках проєкту «Hybrid CoE» (Європейський центр передової

освіти з протидії гібридним загрозам) [243], який розробляє практичні інструменти для ідентифікації та протидії гібридним атакам. У межах цього проєкту створено спільні тренінгові програми для державних службовців, журналістів та освітян, які навчають розпізнавати ознаки інформаційних маніпуляцій та розробляти ефективні стратегії протидії.

Відтак, міжнародна співпраця у цій сфері певною мірою сприяє ранньому виявленню та нейтралізації російських дезінформаційних кампаній у всьому світі, тим самим значно зменшуючи відсоток проникнення проросійського контенту у світове інформаційне середовище, а отже й відсоток осіб, які можуть потрапити під вплив пропагандистських наративів.

Варто зробити висновок, що проаналізовані у роботі заходи загальносоціального запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України та глорифікації її учасників становлять фундаментальну основу для формування стійкого суспільного імунітету до російських інформаційних впливів через комплексне поєднання патріотичного виховання, соціально-економічної стабілізації, підвищення медіаграмотності та міжнародної співпраці. Саме вони створюють необхідні соціально-економічні та культурні підвалини, які забезпечують ефективність подальшого здійснення спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 436^2 КК України, оскільки усувають глибинні причини та умови формування проросійських настроїв у суспільстві. Системна реалізація цих заходів здатна не лише запобігти вчиненню відповідних кримінальних правопорушень, а й сформувати довготривалу стратегічну стійкість українського суспільства до гібридних загроз та інформаційної агресії з боку Російської Федерації.

4.2 Заходи спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників.

Вагоме місце в запобіганні окремим видам злочинності посідає спеціально-кримінологічне запобігання. Не є виключенням й запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників. Під такими заходами традиційно розуміють цілеспрямовану діяльність державних органів, громадських формувань, сутність якої полягає у впливі на певні криміногенні процеси та явища, на їх причини та умови виникнення, а також їх усунення та нейтралізацію або послаблення. Спеціально-кримінологічні засоби попередження зумовлені наявністю злочинності як такої, її структурою, динамікою, детермінантами. Основною їх метою є зниження рівня кількісних та якісних показників злочинності [173, с. 137].

Загальносоціальне та спеціально-кримінологічне запобігання взаємопов’язані, оскільки:

- виконання заходів загальносоціальної профілактики злочинів дає можливість переконатися в їх ефективності або неефективності;

- загальносоціальні заходи є основою інших методів впливу та створюють умови для їх здійснення;

- загальносоціальні заходи перевіряють позитивний вплив правильно організованої спеціально-кримінологічної профілактики, а необхідність у застосуванні спеціально-кримінологічних заходів зумовлюється лише з урахуванням інформації про інтенсивність і види загальних заходів, що застосовуються до конкретного об’єкта [244, с. 36].

Традиційним для наукової спільноти є підхід до спеціально-кримінологічного запобігання злочинам як такого, що складається із трьох напрямів діяльності: кримінологічної профілактики; відвернення злочинів;

припинення злочинів [104, с. 158]. Водночас у цьому дослідженні пропонуємо відійти від такого підходу з низки причин. Так, на відміну від більшості кримінальних правопорушень, діяння, передбачені ст. 436^2 КК України, полягають у поширенні деструктивних ідей, які формують у суспільстві спотворене бачення війни, агресії чи окупації. Тому класичний підхід до запобігання «профілактика – відвернення – припинення», що розрахований на попередження фізичних дій (крадіжки, насильства, шахрайства), не охоплює інформаційно-комунікативний вимір таких кримінальних правопорушень. Крім того, значна їх частина вчиняється через соціальні мережі чи приватні розмови, а тому їх виявлення часто відбувається не через класичні оперативно-розшукові заходи, а саме через моніторинг інформаційного простору.

Відтак, серед заходів спеціально-кримінологічного запобігання пропонуємо виділяти такі:

Контроль за інформаційним простором.

Так, увагу варто зосередити на створенні системи обов'язкової кримінологічної експертизи медіаконтенту, соціальних мереж та інших інформаційних ресурсів на предмет наявності ознак виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників.

На сьогодні в Україні діє Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» [245]. Цей правовий інструмент створює законодавче підґрунтя для превентивних заходів, певною мірою дозволяючи правоохоронним органам здійснювати моніторинг та блокування контенту ще до його масового поширення серед населення. Так, у Законі закріплено, що символіка воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну вважається використаною, якщо вона розміщена:

1) на носіях, поверхнях публічного простору, у тому числі рекламних засобах (носії зовнішньої, внутрішньої реклами), транспортних засобах, а також у друкованих матеріалах (плакатах, листівках тощо), на одязі тощо;

2) у місцях проведення масових заходів політичного, освітнього, релігійного, культурного, наукового або іншого характеру, розважальних заходів та заходів для дітей;

3) в агітаційних матеріалах, крім матеріалів, спрямованих на протидію збройній агресії Російської Федерації проти України;

4) у рекламі в медіа, в мережі Інтернет;

5) у повідомленнях у соціальних мережах у мережі Інтернет;

6) у творах (фільмах, передачах, відеоблогах тощо), інших об’єктах авторського права і (або) суміжних прав, створених після 24 лютого 2022 року [245].

Важливою є вказівка на те, що таку символіку можна використовувати з легітимною метою, що не має ознак пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму та збройної агресії Російської Федерації, наприклад, в експозиціях музеїв чи у процесі наукової діяльності, в тому числі під час наукових досліджень та поширення їх результатів у не заборонений законодавством України спосіб (ч. 6 ст. 2 Закону України).

Ще одним важливим аспектом профілактики випередження є розробка алгоритмів автоматичного виявлення потенційно небезпечного контенту. Як справедливо зазначає В. С. Батиргареєва, сьогодні у багатьох диспозиціях статей КК йдеться про використання інструментів інфопростору як про системоутворюючу обставину або обставину, що обтяжує вину особи, адже цілий пласт таких норм з'явився вже після початку повномасштабної агресії РФ проти України, зокрема статті 111^1 (Колабораційна діяльність), 436^2 (Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників) [122, с. 46]. Це показує системний підхід законодавця до криміналізації інформаційних злочинів та необхідність відповідної профілактичної роботи.

Вбачається, що на сьогодні рівень розвитку цифрових технологій дозволяє реалізувати ідею автоматичного виявлення потенційно небезпечного контенту. Зокрема, це може бути зроблено за допомогою використання платформ штучного інтелекту, які аналізують текстовий контент за ключовими словами, фразами та семантичними конструкціями. Застосування таких технологій дозволить швидко відреагувати на потенційно небезпечний контент, залучивши людський фактор вже до об’єктивної оцінки віднайденого ШІ матеріалу.

Не менш важливим заходом запобігання є створення, так званих, «чорних списків» сайтів та каналів. В Україні на сьогодні діють два механізми блокування інтернет-ресурсів. Перший базується на Законі України «Про санкції» [246] та відповідних указах Президента. Так, у 2017 році заблокували російські сервіси «ВКонтакте», «Одноклассники», «Яндекс» та «Mail.ru», а загалом було охоплено понад 600 ресурсів, серед яких сайти органів окупаційної влади, російські онлайн-магазини тощо.

Другий механізм запрацював із початком повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році через розпорядження Національного центру оперативно-технічного управління електронними комунікаційними мережами України (НЦУ) при Держспецзв'язку [247]. НЦУ діє на підставі рішень РНБО, затверджених указами Президента, та може видавати розпорядження блокувати автономні системи, які Росія використовує для кібератак та поширення пропаганди.

Видається, що така система контролю за інформаційним простором, як захід кримінологічної профілактики, створює комплексний бар'єр проти російської пропаганди. Ефективність такого підходу полягає у його здатності не лише блокувати вже виявлений шкідливий контент, а й формувати превентивне середовище, яке ускладнює можливості для поширення наративів, що виправдовують, визнають правомірною, заперечують або глорифікують збройну агресію РФ, тим самим створюючи передумови для зниження кримінальної активності.

Запровадження програм переорієнтації антисуспільних установок через роз'яснювальну роботу.

Як зазначає В. С. Мельниченко, для подолання негативного явища у вигляді глорифікації агресора необхідно проводити певну роботу з населенням, зокрема роз’яснювати про недопустимість таких дій, оскільки такі дії тягнуть за собою негативні наслідки у вигляді кримінальної відповідальності за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України [248, с. 161]. Аналіз судових рішень показав, що особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення, не завжди розуміє, що за такі діє настає кримінальна відповідальність [200].

Відповідно, цільовою аудиторією такої роботи є ті особи, які ще не вчинили правопорушення, але демонструють схильність до проросійських настроїв або перебувають у групі ризику. Наприклад, в Україні функціонує така ініціатива, як «Право в умовах війни», що передусім сфокусована на забезпеченні органів державної влади та місцевого самоврядування детальним юридичним аналізом для ухвалення своєчасних та виважених рішень; інформуванні населення про те, якими можуть бути юридичні рішення в різних ситуаціях, що обумовлені війною. Відтак, ними була розроблена пам’ятка «Кримінальна відповідальність особи за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (стаття 436^2 КК) [249], що містить доступні роз'яснення складу кримінального правопорушення, конкретні приклади протиправної поведінки та можливі правові наслідки, дозволяючи громадянам самостійно оцінити межі правомірної поведінки та усвідомити ризики потрапляння під кримінальну відповідальність, що є ефективним інструментом первинної профілактики завдяки підвищенню правової обізнаності населення.

Здійснення стратегічної суспільної комунікації та демонстраційний ефект.

Вбачаємо, що підвищення кримінологічної поінформованості населення повинно базуватися на принципі стратегічної комунікації.

Як справедливо вказують А. М. Бабенко та М. В. Карчевський, є сенс більш активно використовувати суспільну комунікацію, зокрема позиціонувати діяльність СБУ щодо колишніх відомих в Україні осіб, які зараз публічно висловлюють підтримку ворогу. Наприклад, офіційне повідомлення про притягнення до відповідальності за глорифікацію артистки Повалій (15 лютого 2024 р.), мало набагато більше значення для оздоровлення інформаційного простору ніж десятки обвинувачень пенсіонерок за кілька позначок «подобається» у «однокласниках» [57, с. 224].

Так проведення інформаційних кампаній про кримінальну відповідальність за виправдовування агресії повинно супроводжуватися демонстрацією реальних наслідків для осіб, які здійснюють виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників.

Видається, що ефективними заходами запобігання у цьому випадку можуть стати:

- інформаційні кампанії в медіа про реальні судові вироки та їх наслідки для засуджених;

- створення спеціального розділу на сайтах правоохоронних органів з інформацією про притягнення до відповідальності за ст. 436^2 КК України;

- оприлюднення статистики та конкретних прикладів притягнення до відповідальності з метою створення певного психологічного бар'єра для потенційних порушників через демонстрацію неминучості покарання.

Крім того, дієва суспільна комунікація сприятиме й ефективному залученню громадськості до запобігання вчиненню кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України. З цього приводу варто підтримати пропозиції М. Г. Колодяжного щодо необхідності створення в Україні інституту доброчесного інформаторства за прикладом США. Як справедливо вказує науковець, в Україні інститут доброчесного інформаторства на законодавчому рівні закріплений лише у Законі України «Про запобігання корупції» 2014 р., де передбачена діяльність викривачів корупціонерів. За таким

же прикладом М. Г. Колодяжний пропонує внести відповідні доповнення до чинного законодавства, що регулює діяльність громадськості у сфері запобігання злочинності [250, с. 213]. Підтримуючи таку ідею варто вказати, що інститут доброчесного інформаторства здатний ефективно працювати у сфері виявлення осіб, що глорифікують агресора, а тому за належного його впровадження може стати одним із найдієвіших механізмів запобіганню вчиненню кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України.

Застосування заходів активного втручання правоохоронних органів з урахуванням підслідності.

Заходи активного втручання реалізуються у ситуаціях, коли особа вже розпочала поширення забороненого контенту або здійснює підготовчі дії до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України. Ключовою особливістю організації таких заходів є чітке розмежування повноважень між правоохоронними органами відповідно до процесуального законодавства. Згідно зі ст. 216 КПК України [118] досудове розслідування кримінальних правопорушень за ст. 436^2 КК України здійснюють слідчі Служби безпеки України, що обумовлює провідну роль цього органу в організації заходів припинення таких злочинів.

Ефективність заходів активного втручання залежить від швидкості реагування та координації дій різних органів. Провідну роль у виявленні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436^2 КК України, на сьогодні відіграють Департамент кіберполіції [251] та Ситуаційний центр забезпечення кібербезпеки Служби безпеки України [252], що здійснюють моніторинг інформаційного простору. Тому доцільним є створення єдиних протоколів їх взаємодії, які б передбачали алгоритм дій від моменту виявлення ознак правопорушення до його припинення.

Серед конкретних заходів активного втручання правоохоронних органів можна назвати: моніторинг соціальних мереж та інтернет-ресурсів у режимі реального часу для виявлення фактів поширення забороненого контенту та встановлення особи порушника через аналіз цифрових слідів, IP-адрес та

метаданих; оперативне документування злочинної діяльності з метою недопущення знищення доказів, що супроводжується внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР); створення спільних оперативних груп СБУ та кіберполіції для швидкого реагування; розробка регламенту взаємодії з інтернет-провайдерами та соціальними мережами.

Водночас на сьогодні існує ряд вагомих перешкод для ефективної реалізації названих заходів. Вбачаємо, що вони аналогічні тим, які називають О. П. Рябчинська та К. М. Плутицька щодо протидії колобораційній діяльності. Вчені вказують, що ключовими серед них є складність фіксації кримінально караних діянь у зоні активних бойових дій та на окупованих територіях, дефіцит інформаційних ресурсів, недостатня інтегрованість інформаційних систем, а також необхідність уніфікації методичних підходів до кваліфікації та доказування. Правоохоронні органи потребують додаткового методичного та технічного забезпечення, включно з цифровою експертизою, OSINT-інструментами та спеціалізованими групами для роботи на деокупованих територіях [253, с. 2888].

Своєю чергою ***індивідуальне запобігання вчиненню кримінального правопорушення*** становить ту частину запобіжної діяльності, яка здійснюється на стадії, що передує виникненню злочинного наміру. Його головним завданням є усунення небезпеки вчинення потенційного кримінального правопорушення [104, с. 160]. Водночас визначення групи осіб для індивідуального запобігання у контексті ст. 436^2 КК України є складним завданням, оскільки, на відміну від, наприклад, рецидивістів чи іноземців, потенційні порушники не мають очевидних формальних ознак, що ускладнює їх ідентифікацію.

Однак, за результатами проведеного у роботі кримінологічного аналізу, можна виділити окремі категорії населення, які характеризуються підвищеним ризиком вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, та потребують цільової профілактичної роботи. Серед них: особи, які систематично поширюють у соціальних мережах контент, що межує з

виправдовуванням, визнанням правомірною чи запереченням збройної агресії, але ще не досягає рівня кримінально караного діяння; особи, які ностальгують за радянським минулим, особливо це стосується осіб похилого віку, пенсіонерів; жителі деокупованих територій, які тривалий час перебували під впливом російської пропаганди, а також жителі регіонів, що межують з РФ; особи, що мають родичів на окупованих територіях або у РФ; безробітні громадяни, з базовою середньою освітою, особливо у віці старше 40 років; особи, що раніше вчиняли кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, або кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України; проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Вбачається, що варто диференційовано підходити до заходів індивідуального запобігання для осіб, які раніше не вчиняли кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, та раніше судимих за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України чи проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Базуючись на трьох основних напрямах індивідуального запобігання (переконання, надання допомоги, примус), можна виокремити такі заходи індивідуального запобігання вчиненню кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України:

1. Для осіб, які раніше не вчиняли правопорушення за ст. 436^2 КК України: проведення індивідуальних профілактичних бесід з роз'ясненням суспільної небезпеки та правових наслідків виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікації її учасників; організація зустрічей з ветеранами війни, волонтерами, постраждалими від війни; навчання критичному сприйняттю інформації та розпізнаванню пропаганди, сприяння опануванню платформ для розпізнавання фейків (наприклад телеграм-бот «Перевірка»); психологічна підтримка та соціальна адаптація для жителів деокупованих територій; допомога у працевлаштуванні для безробітних громадян, надання робочих місць для внутрішньо переміщених осіб.

2. Для осіб, раніше судимих за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України чи проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку: активна робота органів пробації з особами, що вчинили досліджуване кримінальне правопорушення шляхом поглибленої ідеологічної роботи з демонстрацією помилковості їх переконань. Відповідно така діяльність може бути реалізована в рамках пробаційної програми, що призначається за рішенням суду особі, засудженій до пробаційного нагляду, або особі звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити; залучення до благодійних робіт патріотичного спрямування; покладення обов'язку з проходження індивідуальних бесід з психологами та соціальними працівниками; соціальна підтримка сім'ї правопорушника для мінімізації негативних наслідків, зупинення поширення російських наративів.

Аналіз вироків за ст. 436^2 КК України показує, що часто суди при призначенні покарання вже впроваджують заходи індивідуального запобігання повторному вчиненню кримінального правопорушення шляхом покладення на засуджених специфічних обов'язків у вигляді прочитання української літератури, вивчення гімну тощо.

Певною мірою такий підхід судів спрямований на те, щоб посприяти формуванню національної свідомості та громадянської відповідальності у засуджених, а також може розглядатися як елемент ресоціалізації через культурно-освітній вплив.

Такі заходи є досить логічною альтернативою більш радикальним заходам (як-от: призначення покарання у виді позбавлення волі за репост у соціальній мережі), надаючи можливість виправлення через освітній та культурний розвиток.

Крім того, в межах дослідження було проведено анкетування працівників правоохоронних органів щодо заходів, які можуть бути запропоновані для

зменшення поширення кримінального правопорушення передбаченого ст. 436[2] КК України (Додаток В). Опитування показало, що 34,7% респондентів вважають, що увага повинна бути спрямована на виховну роботу серед дітей та молоді; 43,5% звертають увагу на необхідність проведення просвітницької роботи серед населення (інформування про наявність кримінальної відповідальності); 40,1% респондентів акцентують увагу на заходах запобігання та протидії фейкам та інформаційно-психологічним спеціальним операціям; 35,6% обрали варіант «складно відповісти». Оскільки респондентам була надана можливість вказати й свої варіанти відповідей, то серед найвагоміших варто назвати такі: посилити обов'язок фільтрації публікацій з можливістю блокування тримачем платформи Інтернет мережі таких дописів чи відеоматеріалів; збільшити робочий час для виявлення таких осіб, в тому числі шляхом спілкування з населенням у дворах; поширення інформації про випадки притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 436[2] КК України у соцмережах на офіційних сторінках відповідних органів. Відтак наведені нами заходи запобігання кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 436[2] КК України, відповідають і поглядам працівників Національної поліції України на досліджувану проблему, що ще раз підтверджує необхідність їх впровадження.

Необхідно також вказати, що у межах дослідження було розроблено «Пам’ятку для осіб, які засуджені чи відбули кримінальне покарання за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікацію її учасників» (Рис. 4.1), що може бути поширена як серед засуджених, які відбувають покарання, так і тих, які звільнені від відбуття покарання з випробуванням.

Пам’ятка для осіб, які засуджені чи відбули кримінальне покарання за ст. 436[2] КК України

Рисунок 4.1[12]

Відтак, ефективне запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників вимагає комплексного підходу, що поєднує спеціально-кримінологічні заходи запобігання з індивідуальними заходами запобігання для різних категорій населення. Водночас успішність такої запобіжної діяльності залежить від координації між різними правоохоронними органами, використання сучасних технологій для моніторингу інформаційного простору, а також диференційованого підходу до профілактичних заходів залежно від криміногенного потенціалу конкретних осіб.

Висновки до розділу 4

1. Криміналізація відповідальності за ст. 436^2 КК України у 2022 році стала важливим, але недостатнім заходом протидії російській інформаційній агресії, оскільки проведений аналіз вироків показав, що сама по собі кримінально-правова заборона без комплексної системи профілактичних заходів не здатна викорінити явище глорифікації агресора, про що свідчить високий рівень латентності таких правопорушень та наявність випадків рецидиву.

2. Розроблена трирівнева система запобіжних заходів, що включає загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуальне запобігання, демонструє необхідність диференційованого підходу до різних категорій населення: якщо для молоді ефективними є освітньо-патріотичні програми, то для осіб старше 40 років потрібна комплексна соціально-економічна підтримка та психологічна реабілітація для подолання глибоко вкорінених прорадянських чи проросійських поглядів.

3. Система заходів загальносоціального запобігання охоплює чотири стратегічні напрями: комплексну державну підтримку патріотичного виховання

[12] *Примітка.* Копча В.В. Пам'ятка для осіб, які засудженні чи відбули кримінальне покарання за ст. 436^2 КК України. URL: https://drive.google.com/file/d/1xjws8X7PCejSlomYeHbov0k-WxxFa-MX/view.

та історичної освіти через створення спеціальних навчальних модулів про гібридну війну РФ; соціально-економічну підтримку постраждалих регіонів для зниження соціальної напруженості (особливо важливо при 59% безробітних серед правопорушників); розвиток цифрової та медіаграмотності через інноваційні інструменти; міжнародну співпрацю для обміну досвідом протидії гібридним загрозам та створенні «світового імунітету» від російської пропаганди.

4. Серед заходів загальносоціального запобігання найбільш перспективною є розробка і прийняття комплексної державної програми патріотичного виховання, орієнтованої на молодь, здатну через механізми сімейної комунікації впливати на старше покоління.

5. Спеціально-кримінологічне запобігання реалізується через здійснення контролю за інформаційним простором; запровадження програм переорієнтації антисуспільних установок через роз'яснювальну роботу; здійснення стратегічної суспільної комунікації та демонстраційний ефект; застосування заходів активного втручання правоохоронних органів з урахуванням підслідності.

6. Індивідуальне запобігання передбачає диференційований підхід до шести ідентифікованих у дослідженні груп ризику:

- для осіб, які систематично поширюють у соціальних мережах контент, що межує з виправдовуванням, визнанням правомірною чи запереченням збройної агресії, але ще не досягає рівня кримінально караного діяння необхідно проводити профілактичні бесіди;

- щодо осіб, які ностальгують за радянським минулим (переважно особи похилого віку, пенсіонери) варто застосувати заходи переконання, в тому числі шляхом організації зустрічей з ветеранами, які мають власні життєві історії, що здатні викорінити «тугу» за радянським минулим;

- для жителів деокупованих територій, які тривалий час перебували під впливом російської пропаганди, а також жителів регіонів, що межують з РФ, необхідно зосередити увагу на наданні допомоги у працевлаштуванні та забезпеченні психологічної підтримки;

- стосовно осіб, що мають родичів на окупованих територіях або у РФ, індивідуальне запобігання полягає у проведенні профілактичних бесіди щодо наслідків, спричинених збройною агресією РФ;

- роботу з безробітними громадянами з базовою середньою освітою, особливо у віці старше 40 років, варто зосередити на допомозі у працевлаштуванні, залученні таких осіб до культурно-освітніх заходів, спрямованих на правильне формування правосвідомості громадянина України;

- щодо осіб, які раніше вчиняли кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, або кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України; проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку варто проводити поглиблену ідеологічну роботу з демонстрацією помилковості їх переконань, що може здійснюватися в рамках пробаційної програми. Крім того, ефективним є й залучення таких осіб до благодійних робіт патріотичного спрямування, покладення обов’язку з проходження індивідуальних бесід з психологами та соціальними працівниками, а також наданні соціальної підтримки сім'ї правопорушника для мінімізації негативних наслідків, зупинення поширення російських наративів. При цьому розроблена «Пам'ятка для осіб, які засуджені чи відбули кримінальне покарання за ст. 436^2 КК України» створює певну методологічну (свідомо-орієнтуючу) основу для ресоціалізації правопорушників.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та вирішено наукове завдання, що полягає у ґрунтовному кримінологічному дослідженні виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікації її учасників (ст. 436^2 КК України) і розробці на його основі дієвих заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання. На основі отриманих результатів було зроблено такі висновки, пропозиції та рекомендації:

1. Проведене дослідження демонструє, що глорифікація агресора в сучасній Україні є унікальним кримінологічним явищем, яке характеризується безпрецедентним у світовій практиці поширенням на неокупованій території держави-жертви в реальному часі конфлікту. Встановлено перехід від ідейної мотивації до прагматичної, пов'язаної з базовими потребами населення, що свідчить про спрощення ідеологічної складової явища.

2. Спільна історія СРСР стала ключовою передумовою для масового поширення глорифікації агресора в Україні, оскільки створила психологічні передумови для сприйняття російських наративів частиною українського населення. Радянська система соціалізації сформувала ментальні конструкції, які продовжують впливати на світогляд значної частини громадян, особливо старших вікових груп, створюючи сприятливе середовище для «споживання» проросійської пропаганди та ностальгії за «стабільним минулим».

3. Кримінологічний аналіз ст. 436^2 КК України виявив значні труднощі у розмежуванні різних форм діянь та недосконалість практичного застосування норми, що створює проблеми в судовій практиці та призводить до неоднакового застосування закону. Аналіз питання публічності виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників показав, що рівень суспільної небезпеки таких діянь, вчинених у приватному спілкуванні, є істотно меншим порівняно з публічними висловлюваннями. Запропоновано діяння, передбачені ст. 436^2 КК України, що

вчинені у приватних розмовах, вважати такими, що не підпадають під кримінально карані, та повинні тягнути за собою адміністративну відповідальність.

4. Аналіз зарубіжного досвіду криміналізації подібних за змістом діянь, до тих, що містяться в диспозиції ст. 436^2 КК України, показав, що українська модель криміналізації є найбільш адаптованою до викликів сучасної гібридної війни серед існуючих міжнародних аналогів. Це зумовлено тим, що відповідні норми у зарубіжних країнах приймалися постфактум, тоді як ст. 436^2 КК України діє в розпал повномасштабної збройної агресії РФ.

5. Розповсюдження висловлювань через соціальні мережі, технічні особливості яких (автоматичний репост через «лайки», алгоритми видимості контенту) породжує нові форми протиправної поведінки, що потребують спеціального кримінологічного дослідження та диференційованої кваліфікації. При оцінці таких діянь важливо враховувати не лише сам факт поширення інформації відповідно до ст. 436^2 КК України, а й суб'єктивні фактори та можливу відсутність умислу в діях особи.

6. Статистичний аналіз злочинності за ст. 436^2 КК України протягом 2022-2025 років показав таку динаміку: відбулося скорочення кількості зареєстрованих правопорушень (зниження на 34,7%), суттєво покращилась результативність кримінального переслідування – показник судимості зріс з 37,4% до 49,4%, що, на перший погляд, вказує на удосконалення правозастосування порівняно з іншими категоріями кримінальних правопорушень. Водночас емпіричне дослідження виявило, що основну масу засуджених за ст. 436^2 КК України становлять не «ідейники» пропаганди чи публічні діячі, які системно формують та поширюють антиукраїнські наративи, а літні люди з недостатньою медіаграмотністю, які поширювали пропагандистський контент у соцмережах шляхом репостів. Акцент у притягненні до відповідальності останньої категорії призводить до формального збільшення статистичних показників розкриття злочинів без реального впливу

на джерела та організаторів інформаційної агресії, які продовжують безперешкодно функціонувати та координувати пропагандистські кампанії.

7. Сформовано узагальнений кримінологічний портрет особи злочинця, що вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України: це переважно чоловік (69,1%), громадянин України (95,5%), віком старше 40 років (84,2%), з достатнім освітнім рівнем (99.7%), несудимий (97%), працездатний безробітний або пенсіонер (59%), який вчиняє злочин з ідеологічних мотивів шляхом поширення проросійського контенту переважно в заборонених соціальних мережах. При цьому виявлено високий показник жінок серед осіб, що вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, що можна пояснити специфікою вчинення кримінального правопорушення переважно в цифровому просторі без необхідності фізичного протистояння.

8. Виявлено пряму взаємозалежність між тривалістю перебування особи в радянській системі соціалізації та схильністю до глорифікації агресії: найчисельнішими групами є особи старше 40 років (84,2%), які формувалися як особистості в умовах радянської ідеології, тоді як молодь становить лише 15,8 % від загальної кількості правопорушників.

9. Латентна злочинність має специфічні прояви: приховування злочинів відбувається через приватний характер багатьох висловлювань, небажання громадян повідомляти про близьких осіб, нерозуміння кримінально-правової природи окремих дій, а також недостатню компетентність правоохоронних органів у кваліфікації оціночних понять, використаних у диспозиції статті 436^2 КК України. Попри відсутність (з точки зору кримінального права) потерпілого при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, «пасивні слухачі» пропагандистської інформації можуть трансформуватися в майбутніх правопорушників-глорифікаторів через засвоєння та подальше поширення глорифікаційних наративів.

10. До основних чинників, що зумовлюють вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436^2 КК України, належать культурно-ментальні, інформаційно-психологічні, ідеологічні, соціально-економічні

чинники, а також недосконаліть кримінального законодавства у відповідній сфері. Водночас системоутворюючим елементом у цьому комплексі виступає війна, оскільки саме в умовах її існування всі зазначені чинники проявляють підвищену інтенсивність та набувають більш вираженого деструктивного впливу.

11. Розроблена трирівнева система запобіжних заходів (загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуальне запобігання) демонструє необхідність диференційованого підходу до різних категорій населення та комплексної координації між державними інституціями. Важливим є баланс між каральними та профілактичними заходами, оскільки 64% справ завершуються угодами про визнання винуватості без справжнього переосмислення ідеологічних переконань.

12. Серед заходів загальносоціального запобігання необхідно виділити: комплексну державну підтримку патріотичного виховання та історичної освіти через створення спеціальних навчальних модулів про гібридну війну РФ; соціально-економічну підтримку постраждалих регіонів для зниження соціальної напруженості; розвиток цифрової та медіаграмотності через інноваційні інструменти; міжнародну співпрацю для обміну досвідом протидії гібридним загрозам.

13. Реалізацію спеціально-кримінологічного запобігання можливо здійснити через впровадження таких складових: здійснення контролю за інформаційним простором; запровадження програм переорієнтації антисуспільних установок через роз'яснювальну роботу; здійснення стратегічної суспільної комунікації та демонстраційний ефект; застосування заходів активного втручання правоохоронних органів з урахуванням підслідності.

14. Індивідуальне запобігання повинно будуватися на диференційованому підході до шести ідентифікованих у дослідженні груп ризику:

- для осіб, які систематично поширюють у соціальних мережах контент, що межує з виправдовуванням, визнанням правомірною чи запереченням збройної

агресії, але ще не досягає рівня кримінально караного діяння необхідно проводити профілактичні бесіди;

- щодо осіб, які ностальгують за радянським минулим (переважно особи похилого віку, пенсіонери) варто застосувати заходи переконання, в тому числі шляхом організації зустрічей з ветеранами, які мають власні життєві історії, що здатні викорінити «тугу» за радянським минулим;

- для жителів деокупованих територій, які тривалий час перебували під впливом російської пропаганди, а також жителів регіонів, що межують з РФ, необхідно зосередити увагу на наданні допомоги у працевлаштуванні та забезпеченні психологічної підтримки;

- стосовно осіб, що мають родичів на окупованих територіях або у РФ, індивідуальне запобігання полягає у проведенні профілактичних бесіди щодо наслідків, спричинених збройною агресією РФ;

- роботу з безробітними громадянами з базовою середньою освітою, особливо у віці старше 40 років, варто зосередити на допомозі у працевлаштуванні, залученні таких осіб до культурно-освітніх заходів, спрямованих на правильне формування правосвідомості громадянина України;

- щодо осіб, які раніше вчиняли кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436^2 КК України, або кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України; проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку варто проводити поглиблену ідеологічну роботу з демонстрацією помилковості їх переконань, що може здійснюватися в рамках пробаційної програми. Крім того, ефективним є й залучення таких осіб до благодійних робіт патріотичного спрямування, покладення обов’язку з проходження індивідуальних бесід з психологами та соціальними працівниками, а також наданні соціальної підтримки сім'ї правопорушника для мінімізації негативних наслідків, зупинення поширення російських наративів. При цьому розроблена «Пам’ятка для осіб, які засуджені чи відбули кримінальне покарання за ст. 436^2 КК України» створює певну методологічну (свідомо-орієнтуючу) основу для ресоціалізації правопорушників.

15. Заходи індивідуального запобігання повинні реалізуватися залежно від того, чи була особа раніше судима за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України чи проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Для осіб без попередніх судимостей більш дієвими є профілактичні та роз'яснювальні заходи, натомість рецидивісти потребують посиленого контролю та застосування окремих примусових заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Smith W. A new classical dictionary of biography, mythology and geography. Second edition. London, 1853. 852 p.

2. Homer. The Iliad with an English Translation by A.T. Murray, Ph.D. in two volumes. Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1924. URL: https://www.perseus.tufts.edu/ (дата звернення: 02.02.2026).

3. Camillus (died 365 B.C.E.). By Plutarch Written 75 A.C.E. Translated by John Dryden. URL: https://classics.mit.edu/Plutarch/camillus.html (дата звернення: 02.02.2026).

4. Копча В. В. Кримінально-правові та кримінологічні завдання аналізу глорифікації агресора (стаття 436^2 Кримінального кодексу України). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. Том 1. Вип. 47. С. 230- 236. DOI: 10.31359/2079-6242-2024-47-230.

5. Куковинець Д. О. Використання релігії у цілях ворожої пропаганди: на прикладі глорифікації агресора за статтею 436^2 Кримінального кодексу України. *Інформаційна агресія в сучасному світі*: правовий аналіз та протидія: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 230-236.

6. Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій: Закон України від 20.08.2024 р. № 3894-IX. Дата оновлення: 20.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-IX#Text (дата звернення: 02.02.2026).

7. Journal officiel de la Comune de Paris: 17 au 20 mai 1871. URL: https://amisdevalles.wordpress.com/journal-officiel-de-la-comune-de-paris-17-au-20-mai-1871/ (дата звернення: 02.02.2026).

8. Гриневич В.А. Радянсько-фінляндська війна 1939–1940 років. URL: http://resource.history.org.ua (дата звернення: 02.02.2026).

9. Курыцин В. М. 1937 год: истоки и практика культа. Реабилитирован посмертно. 1998. Вып. 1. С. 7-65.

10. Сталин И. Вопросы ленинизма (11-е изд). Москва: ОГИЗ. Государственное издательство политической литературы, 1947. 611 с.

11. Сталин И. Сочинения. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1954. Т. 9. 383 с.

12. Richard Grunberger, Richard. The 12-year Reich: A Social History of Nazi Germany, 1933-1945. Holt, Rinehart and Winston, 1971. 540 p. URL: https://archive.org/details/12yearreichsocia0000grun/page/540/mode/2up (дата звернення: 02.02.2026).

13. Joseph W. Bendersky. A Concise History of Nazi Germany (англ.). Rowman & Littlefield, 2007. 271 p. URL: https://archive.org/details/AConciseHistoryOfNaziGermanyJosephBendersky (дата звернення: 02.02.2026).

14. Федько В. Адольф Гітлер: Погляд з Третього Тисячоліття (Роман-мозаїка: Дати. Події. Думки. 1889-2019). Київ: Військово-історичне товариство «СПАДЩИНА». URL: https://www.ar25.org/article/promova-adolfa-gitlera-v-rayhstazi-1-veresnya-1939-roku.html (дата звернення: 02.02.2026).

15. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: НА СБУ, 2021. 500 с.

16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 р. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 15 травня 2017 р. №133/2017. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850 (дата звернення: 02.02.2026).

17. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо кримінальної відповідальності за заперечення факту воєнної агресії Російської Федерації до України) № 2218-VIII від 05 грудня 2017 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63059 (дата звернення: 02.02.2026).

18. Висновок Головного науково-експертного управління щодо Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо кримінальної відповідальності за заперечення факту воєнної агресії Російської Федерації до України) від 14.12.2017 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=63059&pf35401=442154 (дата звернення: 02.02.2026).

19. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/392/2020 (дата звернення: 02.02.2026).

20. Міхєєв, Ю. І. Автоматизація оцінювання пропаганди держави-агресора. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави*: IX Всеукр. наук.-практ. конф.: матеріали конф. (Київ, 30 берез. 2018 р.). Київ: Нац. акад. СБУ, 2018. С. 240-241.

21. Свобода слова в умовах збройного конфлікту. Огляд практики Європейського суду з прав людини / О. О. Бурмагін, Л. В. Опришко, Д. І. Опришко. Київ: ГО «Платформа прав людини», 2019. 112 с.

22. Case of Sürek v. Turkey (No. 1) . Application no. 26682/95. The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58279%22]} (дата звернення: 02.02.2026).

23. Офіційна сторінка Посольства РФ в Об'єднаній Республіці Танзанії. URL: https://tanzania.mid.ru/ru (дата звернення: 02.02.2026).

24. Словник UA: портал української мови та культури. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=виправдовувати (дата звернення: 02.02.2026).

25. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В.В. Малюка. Київ: Алерта, 2023. 312 с.

26. Вирок Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 09 травня 2023 р. у справі № 551/1972/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110714664 (дата звернення: 02.02.2026).

27. Вирок Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 9 червня 2023 р. у справі № 629/2862/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111458359 (дата звернення: 02.02.2026).

28. Вирок Білопільського районного суду Сумської області від 9 лютого 2024 р. у справі № 573/2467/23. *Єдиний реєстр судових рішень*.URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116888367 (дата звернення: 02.02.2026).

29. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

30. Вирок Солом`янського районного суду м. Києва від 1 серпня 2022 р. у справі № 760/7425/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105596225 (дата звернення: 02.02.2026).

31. Вирок Галицького районного суду Івано-Франківської області у справі № 341/2341/23 від 23 травня 2024 р. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119223980 (дата звернення: 02.02.2026).

32. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL: https://slovnyk.me/dict/vts/ (дата звернення: 02.02.2026).

33. Вирок Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 09 травня 2023 р. у справі № 551/1972/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110714664 (дата звернення: 02.02.2026).

34. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 23 грудня 2022 р. у справі № 161/15524/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108029676 (дата звернення: 02.02.2026).

35. Вирок Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 9 червня 2023 р. у справі № 629/2862/23. *Єдиний реєстр судових рішень*.URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111458359 (дата звернення: 02.02.2026).

36. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Статут від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 02.02.2026).

37. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 02.02.2026).

38. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 02.02.2026).

39. Жук І.В. Актуальні питання застосування ст. 436-2 КК України. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: матер. міжн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21 жовтня 2022 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 143-146.

40. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровоград від 08 червня 2023 р. у справі № 404/3307/23. *Єдиний реєстру судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111387182 (дата звернення: 02.02.2026).

41. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 23 грудня 2022 р. у справі № 161/15524/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. https://reyestr.court.gov.ua/Review/108029676 (дата звернення: 02.02.2026).

42. Cambridge dictionary (online). URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/glorification (дата звернення: 02.02.2026).

43. Батиргареєва В. С. До кримінологічного аналізу виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників як нового виклику безпеці інформаційного простору України. *Інформація і право*. 2022. № 4. С. 37-49.

44. Пропозиції до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора)»:

Міністерство культури та інформаційної політики України, від 18 лютого 2021 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-2165054.pdf (дата звернення: 02.02.2026).

45. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 02.02.2026).

46. Шинкарьов, Ю. В., Коваленко, О. О. Правова характеристика поняття «глорифікація» як форми об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 Кримінального кодексу України. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Право»*. 2022. № 36. С. 23-30.

47. Абакіна-Пілявська Л. М. Глорифікація як кримінально-правове явище: теорія та практика. *Актуальні питання юридичної науки*. 2023. № 20. С. 212-216.

48. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 22 грудня 2023 р. у справі № 712/12943/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115995804 (дата звернення: 02.02.2026).

49. Вирок Залізничного районного суду м. Львова від 13 лютого 2023 р. у справі № 462/6990/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108961029 (дата звернення: 02.02.2026).

50. Вирок Ковпаківського районного суду міста Суми від 29 лютого 2024 р. у справі № 592/18240/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117335609 (дата звернення: 02.02.2026).

51. Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 14 листопада 2022 р. у справі № 554/9614/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107306020 (дата звернення: 02.02.2026).

52. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровоград від 13 квітня 2022 р. у справі № 404/1689/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103953905 (дата звернення: 02.02.2026).

53. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення

забороненої інформаційної продукції): проект закону № 5102 від 18.02.2021 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71150 (дата звернення: 02.02.2026).

54. Копча В. В. Від споживання до відтворення: кримінологічні механізми перетворення реципієнтів російської пропаганди на активних суб'єктів виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії рф проти України та глорифікації її учасників (ст. 436[2] КК України). *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2025. Вип. 77. С. 103-106. DOI: 10.32782/2307-1745.2025.77.21.

55. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровоград від 08 червня 2023 р. у справі № 404/3307/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111387182 (дата звернення: 02.02.2026).

56. Лапкін А. В. Щодо кримінальної відповідальності за «вподобайки» за статтею 436[2] Кримінального кодексу України. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 225-229.

57. Бабенко А. М., Карчевський М. В. Небезпека примітивізації протидії виправдовуванню ворога. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 218-225.

58. Карчевський М. В. Протидія виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників в контексті статистичних даних. *Кримінальне право України періоду глобальних викликів: від воєнного стану до повоєнного відродження*: матер. дискусійної кримінально-правової панелі VII Харківського міжнародного юридичного форуму (м. Харків, 29 вересня 2023 р.). Харків: Право, 2023. С. 18-21.

59. Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 13 липня 2022 р. у справі № 484/1883/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105232836 (дата звернення: 02.02.2026).

60. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28 вересня 2023 р. у справі № 183/6303/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113803459 (дата звернення: 02.02.2026).

61. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 14 листопада 2022 р. у справі № 946/6632/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107282352 (дата звернення: 02.02.2026).

62. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 10 серпня 2022 р. у справі № 953/4225/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105658015 (дата звернення: 02.02.2026).

63. Вирок Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 21 грудня 2022 р. у справі № 589/4241/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108101885 (дата звернення: 02.02.2026).

64. Вирок Зарічного районного суду м. Суми від 5 вересня 2022 р. у справі № 591/3336/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106044943 (дата звернення: 02.02.2026).

65. Голінка М. І. Стаття 111-1 КК України (колабораційна діяльність) та суміжні їй явища: проблеми законодавчого регулювання. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2023. Вип. 36. С. 251-258.

66 Берднік І. В., Головко М. Б. Основні орієнтири відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 156-162.

67. Радутний О. Публічні заклики та заперечення як форми інформаційної колабораційної діяльності за Кримінальним кодексом України. *Інформація і право*. 2022. № 2 (41). С. 99-115.

68. Мовчан Р.О. Про деякі дискусійні положення кримінально-правової новели про виправдовування збройної агресії Російської Федерації проти України (ст. 436-2 КК України). *Кримінологічні дослідження*. 2023. Вип. 13. С. 277-290.

69. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб./ за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

70. Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. *Official Journal of the European Union*. L 328. 06.12.2008. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_framw/2008/913/oj (дата звернення: 02.02.2026).

71. Legal prohibition of denial of adjudicated war crimes concerns all victims of war: The analysis is the result of cooperation between a legal expert, Lejla Gačanica, and the organisations forumZFD and TRIAL International. URL: https://trialinternational.org/ (дата звернення: 02.02.2026).

72. Krivični zakon Bosne i Hercegovine od 1996. URL: https://www.paragraf.ba/propisi/bih/krivicni-zakon-bosne-i-hercegovine.html (дата звернення: 02.02.2026).

73. Council framework decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. *Official Journal of the European Union*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008F0913 (дата звернення: 02.02.2026).

74. Копча В. В. Деякі проблеми реалізації кримінальної відповідальності за дії, пов'язані з глорифікацією агресора (за статтею 436-2 Кримінального кодексу України). *Право і суспільство: актуальні питання і перспективи розвитку:* матеріали VIII Міжн. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 7 груд. 2023 р.). Полтава: Полтавский фаховий коледж Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 160-161.

75. Ermin Kuka Glorifikacija zločina i zločinaca na primjeru Bosne i Hercegovine. *Društvene i humanističke studije*. 2021. № 4 (17). С. 227-244.

76. Про перейменування окремих населених пунктів та районів: Постанова Верховної Ради України № 3984-IX від 19.09.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3984-IX#Text (дата звернення: 02.02.2026).

77. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України № 317-VIII від 09.04.2015 р. Дата оновлення: 30.08.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#n73 (дата звернення: 02.02.2026).

78. Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems: Resolution, № 1096 (1996). 27 June 1996. Parliamentary Assembly. URL: https://pace.coe.int/en/files/16507 (дата звернення: 02.02.2026).

79. Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes: Resolution, № 1481 (2006). 25 January 2006. Parliamentary Assembly. URL: https://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=17403&lang=en (дата звернення: 02.02.2026).

80. Combating the resurrection of nazi ideology: Resolution, № 1495 (2006). 12 April 2006. Parliamentary Assembly. URL: https://pace.coe.int/en/files/17427 (дата звернення: 02.02.2026).

81. Attitude to memorials exposed to different historical interpretations in Council of Europe member states: Resolution, № 1652 (2009). 29 January2009. Parliamentary Assembly. URL: https://pace.coe.int/en/files/17713 (дата звернення: 02.02.2026).

82. Declaration of the European Parliament on the proclamation of 23 August as European Day of Remembrance for Victims of Stalinism and Nazism. 23 September 2008. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2008-0439_EN.html (дата звернення: 02.02.2026).

83. European Parliament resolution of 23 October 2008 on the commemoration of the Holodomor, the Ukraine artificial famine (1932-1933). 23 October 2008. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2008-0523_EN.html (дата звернення: 02.02.2026).

84. European Parliament resolution of 2 April 2009 on European conscience and totalitarianism. 2 April 2009. URL:

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2009-0213_EN.html (дата звернення: 02.02.2026).

85. Latvijas Krimināllikums no 17.06.1998 gadā. URL: https://m.likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums (дата звернення: 02.02.2026).

86. Türk Ceza kanunu № 5237, Kabul Tarihi 26/9/2004. URL: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (дата звернення: 02.02.2026).

87. Kodeks karny Rzeczypospolitej Polskiej: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp (дата звернення: 02.02.2026).

88. Буняк В. Суд у Празі визнав винною колишню вчительку за поширення російської дезінформації про Україну. URL: https://detector.media/infospace/ (дата звернення: 02.02.2026).

89. Law on the Crime of Genocide Ideology and Related Crime: Laws.Africa Legislation Commons (Rwanda), Law 59 of 2018. URL: https://rwandalii.org/akn/rw/act/law/ (дата звернення: 02.02.2026).

90. Criminal law of the people's Republic of China. Promulgated by Order № 83 of the President of the People's Republic of China on March 14, 1997. URL: https://natlex.ilo.org/dyn/5375/CHN5375 Eng3.pdf (дата звернення: 02.02.2026).

91. Criminal act of the Republic of Korea. Expand Act № 11731, April 5, 2013. URL: https://elaw.klri.re.kr/eng_service/l=28627&lang=ENG (дата звернення: 02.02.2026).

92. Code criminal of Socialist Republic of Vietnam. Hanoi, November 27, 2015. URL: https://bwcimplementation.org/ (дата звернення: 02.02.2026).

93. Cambodian genocide denial. *From Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Cambodian_genocide_denial (дата звернення: 02.02.2026).

94. Juri Berger Cambodia parliament passes law imposing harsher penalties for genocide denial. *Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights*. February 19, 2025. URL: https://www.jurist.org/news/2025/02/ (дата звернення: 02.02.2026).

95. Уголовный кодекс Российской Федерации: Кодекс от 13.06.1996 года № 63-ФЗ. URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (дата звернення: 02.02.2026).

96. Thousands arrested across Russia at anti-war protests. *Al Jazeera and news agencies.* URL: https://www.aljazeera.com/news/2022/ (дата звернення: 02.02.2026).

97. Critic of Russian invasion arrested over social media post in Putin's latest crackdown. By Euronews with AFP. Published on 16.03.2023. URL: https://www.euronews.com/ (дата звернення: 02.02.2026).

98. Koroleva M. Russia: a surge of treason cases for supporting Ukraine. 26 July 2024. URL: https://www.justiceinfo.net/en/134642-russia-surge-treason-cases-supporting-ukraine.html (дата звернення: 02.02.2026).

99. Russia Arrests Four Accused of Helping Ukraine Army. By AFP April 17, 2024. URL: https://www.themoscowtimes.com/ (дата звернення: 02.02.2026).

100. Russian Court decisions on laws discrediting armed forces a ‘new low’ in clampdown on expression: UN experts. 28 August 2023. URL: https://www.ohchr.org/en/press-releases (дата звернення: 02.02.2026).

101. Ахмедов В. А. Кримінологічна характеристика злочинів як передумова розробки стратегії протидії злочинності у сфері правосуддя. *Судова апеляція*. 2019. № 1. С. 51-58.

102. Фіалка М. І. Кримінологічна характеристика злочинності. Українська кримінологічна енциклопедія / за ред. В. В. Чернєя, В. В. Сокуренко. Харків-Київ: Золота миля, 2017. С. 349-350.

103. Завдяки однаковому розумінню норм міжнародних конвенцій вдасться правильно кваліфікувати дії російських загарбників і притягнути їх до відповідальності: матеріали вебінару, організованого Бюро демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ спільно з Верховним Судом (28 квітня 2023 р.). URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1415802/ (дата звернення: 02.02.2026).

104. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник/ за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 513 с.

105. Калініна А. В. Запобігання злочинності іноземців та осіб без громадянства в Україні: дис. … канд. юр. наук: 12.00.08 / НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2018. 367 с.

106. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. Форма № 1. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 02.02.2026).

107. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. Форма № 1. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 02.02.2026).

108. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року. Форма № 1. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 02.02.2026).

109. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року. Форма № 1. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 02.02.2026).

110. Звітність Державної судової адміністрації України. Форма № 7. Звіт про склад засуджених за 2022 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 02.02.2026).

111. Звітність Державної судової адміністрації України. Форма № 7. Звіт про склад засуджених за 2023 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 02.02.2026).

112. Звітність Державної судової адміністрації України. Форма № 7. Звіт про склад засуджених за 2024 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024 (дата звернення: 02.02.2026).

113. Фіалка М. І. Показники злочинності (кількісні). *Велика українська кримінологічна енциклопедія*: у 2х т. / редкол.: В. В. Сокуренко, О. М. Бандурка та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: Факт, 2021. Т. 2: М-Я. С. 284-287.

114. Джужа О. М., Василевич В. В., Кулик О. Г. Основні показники злочинності: міжнародний і вітчизняний досвід. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 1 (137). С. 37-42.

115. Новікова К.А. «Глорифікація» збройної агресії РФ у вимірі офіційної статистики. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 237-241.

116. Новіков О. В. Сучасний стан та тенденції розвитку корупції у приватному секторі. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 67. С. 65-71.

117. Голіна В. В., Шрамко С. С. Комплексна структура злочинності – основа вдосконалення запобіжної діяльності. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Вип. 36. С. 9-22.

118. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 01.08.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 02.02.2026).

119. Вирок Вінницького апеляційного суду від 18 грудня 2024 р. у справі № 127/10958/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123895614 (дата звернення: 02.02.2026).

120. CrimeDataLab – платформа для аналізу офіційної статистики протидії злочинності. URL: https://crimedatalab.shinyapps.io/platform/ (дата звернення: 02.02.2026).

121. Карчевський М., Бабенко А. Інфографіка за результатами узагальнення статистичних даних. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/ (дата звернення: 02.02.2026).

122. Батиргареєва В.С. До проблеми «діджиталізації» інфоагресії. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія:* матер.

міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 42-47.

123. Мельник Д.С. Дезінформація як інструмент інформаційної агресії в умовах російсько-української війни. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 62-67.

124. Вирок Київського районного суду міста Одеси від 03 липня 2025 р. у справі № 947/15753/24. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128586063 (дата звернення: 02.02.2026).

125. Шмаленко Ю. І. Використання інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) у сучасній війні в Україні. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XX I століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень*: у 2 т.: матер. міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса: Юридика, 2023. С. 226-229.

126. Roland Martin False flag deceptive action. *Britannica*. Last Updated: Aug 21, 2025. URL: https://www.britannica.com/topic/false-flag (дата звернення: 02.02.2026).

127. Adam Majchrzak Rosyjska dezinformacja i wykorzystanie obrazów generowanych przez sztuczną inteligencję (deepfake) w pierwszym roku inwazji na Ukrainę. *Media Biznes Kulturaю.* 2023. № 1 (14)ю Vol. 1 (14).URL: https://www.researchgate.net/ (дата звернення: 02.02.2026).

128. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 3 / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Українська енциклопедія, 2001. URL: https://leksika.com.ua/15660212/legal/latentna_zlochinnist (дата звернення: 02.02.2026).

129. Anderson, P. R., Newman D. J. Introduction to Criminal Justice. 5th ed. New York: McGraw-Hill, Inc., 1993. 481 p.

130. Саско О. Щодо поняття латентної злочинності та причин її виникнення. *Історико-правовий часопис*. 2017. №1 (9). С. 150-155.

131. Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Харків: СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. 128 с.

132. Сидорчук О.О. Деякі теоретичні й практичні питання аналізу латентної злочинності в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 91. С.198-208.

133. Веприцький Р.С. Латентність злочинності та шляхи її подолання. *Форум права*. 2014. № 1. С. 72-74.

134. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків.: Право, 2009. 288 с.

135. Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження / видання 2-ге, перероблене та доповнене. Харків: ФОП Віденський Л.М., 2012. 119 с.

136. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1 Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 424 с.

137. Мовчан Р. О. Кримінально-правова новела про виправдовування збройної агресії російської федерації проти України (ст. 436-2 КК України): правозастосовні та правотворчі проблеми. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*: Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2022. Вип. 13 (25). С. 197-204.

138. Рубащенко М.А. Непублічні виправдовування, визнання правомірною, заперечення агресії / окупації (ст. 436-2 КК) vs. свобода вираження поглядів. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути*: матер. міжн. наук. конф. (м. Харків, 21-22 жовтня 2022 р.). Харків: Право, 2022. С. 69-71.

139. Батиргареєва В.С. Чи однаковий закон для всіх: що показує практика запобігання глорифікації ворога? *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія:* матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 201-209.

140. Kopcha V. Manifestations of latency in the justification, recognition of the lawfulness, and denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. *Наука у мінливому світі: актуальні дослідження молодих науковців*: матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2023 р.). Харків: Право, 2023. С. 92-94.

141. Вирок Житомирського районного суду Житомирської області від 11 травня 2023 р. у справі № 278/2822/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110851516 (дата звернення: 02.02.2026).

142. Копча В. В. Аналіз чинників, що зумовлюють латентність кримінального правопорушення, передбаченого статтею 436-2 Кримінального кодексу України. *Право і правоохоронна діяльність: актуальні проблеми та перспективи розвитку*: матер. IX Міжн. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 5 груд. 2024 р.). Полтава: Полтавський фаховий коледж Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2024. С. 184-186.

143. Кримінологія. Академічний курс / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: Кондор, 2018. 588 с.

144. Касинюк В. І., Білоконев В. М. Кримінальна відповідальність військовослужбовців за порушення правил водіння або експлуатації машин. Запоріжжя: вид-во Глазунов С. О., 2011. 231 с.

145. Казміренко В. О. Кримінологічна характеристика особи злочинця. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матер. наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2016 р.). Київ: Нац. унів. внутр. справ, 2016. С. 88-89.

146. Зелінський А. Кримінологія: навч. посіб. Харків: Рубікон, 2000. 240 с.

147. Джужа О. М., Михайленко П. П., Кулик О. Г. та ін. Курс кримінології: Загальна частина: підручник у 2-х кн. / за заг. ред. О.М. Джужі. Київ, 2001. 352 с.

148. Даньшин И. Н. Введение в криминологическую науку: монография. Харьков: Право, 1998. 144 с.

149. Даньшин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г., Лисодєд О. В. Кримінологія: Загальна та Осоллива частина / за ред. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.

150. Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 152-159.

151. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Харків: ФОП Макаренко, 2014. 360 с.

152. Кримінологія: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2009. 312 с.

153. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. Форма № 2. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 02.02.2026).

154. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. Форма № 2. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 02.02.2026).

155. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року. Форма № 2. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 02.02.2026).

156. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року. Форма № 2. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2 (дата звернення: 02.02.2026).

157. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ (дата звернення: 02.02.2026).

158. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 р. № 3262-IV. Дата оновлення: 25.03.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text (дата звернення: 02.02.2026).

159. Осецький Й. П. Злочинність іноземців у сфері національної безпеки України: монографія. Київ: Центр навч.-наук. та наук.-практ. вид. НА СБУ України, 2014. 220 с.

160. Батиргареєва В. С. Запобігання явищу глорифікації: вхідна інформація. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 16 березня 2023 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 34-38.

161. Краєва О. Стокгольмський синдром українців як ідентифікація з агресором. *Соціально-психологічна підтримка учасників освітнього процесу*: матер. всеукр. наук.-прак. конф., присв. 106-й річниці від дня народження Василя Сухомлинського (м. Кропивницький, 25–26 квітня 2024 р.). Кропивницький: Комунальний заклад «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, 2024. С. 96-99.

162. Хайрутдінова Г.Є.О. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини у сфері кредитних відносин. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2019. Т. 24. Вип. 2 (35). С. 85-92.

163. Вирок Богунського районного суду міста Житомира від 18 жовтня 2023 р. у справі № 295/14044/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114259657 (дата звернення: 02.02.2026).

164. Вирок Тячівського районного суду Закарпатської області від 13 червня 2024 р. у справі № 307/1540/24. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119753060 (дата звернення: 02.02.2026).

165. Вирок Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 14 червня 2024 р. у справі № 583/2769/24. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119739624 (дата звернення: 02.02.2026).

166. Батиргарєва В.С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.

167. Дудоров О. О. Письменський Є.О. Чи суперечить інститут множинності злочинів принципу «non bis in idem»? *Юридичний вісник України.* 2010. № 30. URL: http://dudorov.com.ua/images/download/tezy-non-bis-in-idem.pdf (дата звернення: 02.02.2026).

168. Вирок Корольовського районного суду м. Житомира від 12 червня 2025 р. у справі № 296/8630/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128074884 (дата звернення: 02.02.2026).

169. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 29 липня 2024 р. у справі № 953/6357/24. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120651511 (дата звернення: 02.02.2026).

170. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 23 березня 2023 р. у справі № 761/15311/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110037375 (дата звернення: 02.02.2026).

171. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 28 березня 2025 р. у справі № 308/16637/24. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126170595 (дата звернення: 02.02.2026).

172. Вирок Харківського апеляційного суду у складі колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ від 03 квітня 2024 р. у справі 619/5319/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118251937 (дата звернення: 02.02.2026).

173. Беркій Т.М. Кримінологічна характеристика та попередження сепаратизму Україні: дис. ... докт. філософії: 081 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2021. 223 с.

174. Вирок Маневицького районного суду Волинської області від 2 березня 2023 р. у справі № 164/164/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109322886 (дата звернення: 02.02.2026).

175. Вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 18 листопада 2022 р. у справі № 545/5425/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107408072 (дата звернення: 02.02.2026).

176. Вирок Червоноградського міського суду Львівської області від 20 листопада 2023 р. у справі № 459/3671/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115024978 (дата звернення: 02.02.2026).

177. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 09 травня 2023 р. у справі № 761/11414/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112293413 (дата звернення: 02.02.2026).

178. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 17 березня 2025 р. у справі № 569/3986/25. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125910257 (дата звернення: 02.02.2026).

179. Вирок Ленінського районного суду м. Харкова від 13 лютого 2025 р. у справі № 642/435/25. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125129845 (дата звернення: 02.02.2026).

180. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 30 липня 2024 р. у справі № 161/10064/24. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120671577 (дата звернення: 02.02.2026).

181. Вирок Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 19 травня 2022 р. у справі № 703/889/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104375860 (дата звернення: 02.02.2026).

182. Вирок Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 01 серпня 2022 р. у справі № 703/1343/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105513457 (дата звернення: 02.02.2026).

183. Вирок Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 28 жовтня 2022 р. у справі № 703/3183/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107003586 (дата звернення: 02.02.2026).

184. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 29 вересня 2022 р. у справі № 727/7164/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106505607 (дата звернення: 02.02.2026).

185. Вирок Попільнянського районного суду Житомирської області від 20 березня 2024 р. у справі № 288/1462/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117807113 (дата звернення: 02.02.2026).

186. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 19 травня 2025 р. у справі № 759/10005/25. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127431329 (дата звернення: 02.02.2026).

187. Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 10 березня 2023 р. у справі № 711/1072/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109470955 (дата звернення: 02.02.2026).

188. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 12 травня 2023 р. у справі № 344/4586/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110841341 (дата звернення: 02.02.2026).

189. Вирок Харківського районного суду Харківської області від 03 липня 2025 р. у справі № 635/9114/24. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128598136 (дата звернення: 02.02.2026).

190. Вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 18 березня 2024 р. у справі № 214/1709/24. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117709705 (дата звернення: 02.02.2026).

191. Євтєєва Д. П. Щодо обсягу норми за ч. 1 ст. 436-2 Кримінального кодексу України (до аспекту публічності та приватності діяння). *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія:* матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 209-212.

192. Вирок Городищенського районного суду Черкаської області від 26 вересня 2024 р. у справі № 691/720/24. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121932207 (дата звернення: 02.02.2026).

193. Вирок Голованівського районного суду Кіровоградської області від 12 травня 2023 р. у справі № 386/446/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110847873 (дата звернення: 02.02.2026).

194. Копча В. В. Глорифікатор російської агресії: кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене статтею 436^2 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник УжНУ*. Серія: Право. 2025. Вип. 91. Ч. 4. С. 95-99. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.11.

195. Вирок Канівського міськрайонного суду Черкаської області від 18 вересня 2023 р. у справі № 697/1662/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113510878 (дата звернення: 02.02.2026).

196. Вирок Шевченківського районного суду м. Харкова від 01 травня 2025 р. у справі № 638/6951/25. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127010089 (дата звернення: 02.02.2026).

197. Вирок Слобідського районного суду міста Харкова від 29 липня 2025 р. у справі № 641/3860/25. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129153948 (дата звернення: 02.02.2026).

198. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 07 березня 2023 р. у справі № 127/25011/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109441101 (дата звернення: 02.02.2026).

199. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 15 вересня 2022 р. у справі № 522/11290/22. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106268580 (дата звернення: 02.02.2026).

200. Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 11 жовтня 2023 р. у справі № 754/13876/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114090616 (дата звернення: 02.02.2026).

201. Вирок Черкаського районного суду Черкаської області від 15 червня 2023 р. у справі № 707/1393/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111560300 (дата звернення: 02.02.2026).

202. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: https://sum.in.ua/s/determinizm (дата звернення: 02.02.2026).

203. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2020. Вип. 1. С. 274- 280.

204. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. *Теорія і практика правознавства.* 2014. Вип. 1 (5). С. 1-9.

205. Буряк К. М. Причини та умови, які детермінують виникнення домашньої злочинності. *Вісник Національного технічного університету України*

«Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2023. № 1 (57). С. 175-181.

206. Дьордяй В. І. Причини та умови вчинення кримінальних правопорушень поліцейськими після реформування (кримінологічний аспект). *Електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2019. С.22-27.

207. Батиргареєва В. С. Фонові явища. Кримінологічний довідник / за наук. ред. О. М. Бандурки; за заг. ред.: О. М. Джужі, О. М. Литвинова. Харків: Діса Плюс, 2013. С. 372.

208. Фіалка М.І. Фонові явища та детермінанти злочинності: співвідношення та взаємозалежність термінів. *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія*: зб. тез доп. всеукр. наук.-практ. конф. (27 квіт. 2018 р., м. Харків). Харків: ХНУВС, 2018. С. 103-104.

209. Даньшин И.Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия: учебное пособие. Киев: УМК ВО, 1988. 88 с.

210. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: монографія / редкол.: В. А. Журавель, Н. С. Кузнєцова, О. М. Бандурка та ін.; Нац. акад. прав. наук України. Право: Харків, 2023. 902 с.

211. Кралюк П. В'ячеслав Чорновіл: без апологетики. *Радіо свобода.* 2017. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/28934832.html (дата звернення: 02.02.2026).

212. Тодоров І., Тодорова Н. Боротьба за українську ідентичність на Донбас напередодні та на початку російської агресії. Ідентичності в умовах пограниччя: матер. міжнар. наук. конф. (Ужгород, 27–28 січ. 2021 р.). Ужгород, 2022. С. 183-190.

213. Скворець В. Внутрішні передумови формування цивілізаційного конфлікту в Україні. *Схід*. 2015. Спецвипуск № 2 (134). С. 103-107.

214. Карчевський М.В. Глорифікація: історичний, міжнародний та вітчизняний соціально-правовий вимір. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 713-717.

215. Дослідження медіаспоживання населення України: аналітичний звіт за лютий/березень 2026 року, підготовлений на замовлення Міністерства культури України за підтримки БФ «МХП-Громаді». Gradus. URL: https://mincult.gov.ua/wp-content/uploads/2026/04/gradus_.pdf (дата звернення: 24.04.2026).

216. Копча В. В. Деструктивний вплив на інформаційну безпеку держави внаслідок вчинення злочину, передбаченого статтею 436^2 Кримінального кодексу України. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 154-157.

217. Стратегія інформаційної безпеки: Указ Президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text (дата звернення: 02.02.2026).

218. Тімофєєва Л. Ю. Пропорційність обмежень поширення інформації в умовах воєнного режиму. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 1 (19). С. 53–69.

219. Комунальні тарифи в Україні зросли на 20%: детальний огляд змін у 2024-2025 роках. Agroweek. URL: https://agroweek.com/news/komunalni-taryfy-ukrayini-zrosly-detalnyj/ (дата звернення: 02.02.2026).

220. Державна служба зайнятості України: офіц. сайт. URL: https://www.dcz.gov.ua/stat (дата звернення: 02.02.2026).

221. Батиргареєва В.С., Нетеса Н.В. Глорифікація збройної агресії та її учасників: підсумки соціально-правового та кримінологічного аналізу. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. № 48. С. 92-100.

222. Батиргареєва В.С., Нетеса Н.В Формування гіпотетичного знання про явище глорифікації збройної агресії РФ проти України: соціально-правовий вимір. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. № 46. С. 11-20.

223. Новіков О.В. Деякі питання удосконалення кримінальної відповідальності за пропаганду війни. *Інформаційна агресія в сучасному світі:*

правовий аналіз та протидія: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків : Майдан, 2024. С. 136-139.

224. Пояснювальна записка до Проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції)» від 19.02.2021 р. № 5102. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/555691 (дата звернення: 02.02.2026).

225. Копча В. В. До питання розробки системи заходів запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників (ст. 436^2 КК України). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2025. Вип. 50. С. 221-228. DOI: 10.31359/2079-6242-2025-50-221.

226. Кравченко І. П. Державна зрада : кримінологічний аспект. Актуальні проблеми сучасної кримінології: матеріали IV наук. студ. конф. з кримінології (м. Харків, 22 лист. 2005 р.). Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2006. С. 24-26.

227. Рєпіна Ю.С. Некритичне сприйняття інформації особою як загроза інформаційній безпеці держави в умовах воєнного стану в Україні. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 179-184.

228. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation). URL: https://www.icj-cij.org/case/166 (дата звернення: 02.02.2026).

229. Ukraine and the Netherlands v. Russia: Decision of European court of human rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22002-13989%22]} (дата звернення: 02.02.2026).

230. Український інститут національної пам'яті. Звіти про діяльність УІНП. Київ, 2021. URL: https://uinp.gov.ua (дата звернення: 02.02.2026).

231. Український культурний фонд. *Архів проектів УКФ*. Київ, 2024. URL: https://ucf.in.ua/archive (дата звернення: 02.02.2026).

232. Тарасюк Т. Впровадження превентивних практик протидії радикалізації в Україні: потенціал та приклади партнерської інфраструктури: аналітична доповідь. *Фонд Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва*. URL: https://dif.org.ua/article/ (дата звернення: 02.02.2026).

233. Gavrysh I., Tulchynska S., Symonenko A. The Labor Market in Ukraine During the War: Analysis of Dynamics and Challenges. *Economics: time realities.* 2023. № 4 (68). P. 27-37.

234. Холодова А. Заробітки, збитки та мрії. Як працюють бізнеси Харкова під час війни. URL: https://nakypilo.ua/teksty/yak-pratsiuiut-biznesy-kharkova-pid-chas-viiny/ (дата звернення: 02.02.2026).

235. Юзікова Н.С. Інформаційні загрози та заходи протидії інформаційній агресії: зарубіжний досвід. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 35-41.

236. Негребецький В. В. Криміналістичні технології подолання інформаційної агресії проти культурної спадщини України. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 115-119.

237. Фактчек-бот «Перевірка». URL: https://t.me/perevir_bot (дата звернення: 02.02.2026).

238. Jonathan Morley-Davies, Jem Thomas, Graham Baines Russian information operations outside of the Western information environment (Revised version). 28th January 2025. URL: https://stratcomcoe.org/publications (дата звернення: 02.02.2026).

239. Kyiv StratCom Forum 2025: «Information Resilience of Ukraine in the Context of Global Changes», a panel discussion called «United Front: Strengthening

Allied Cooperation in StratCom». URL: https://mcsc.gov.ua/en/news/ (дата звернення: 02.02.2026).

240. Shaping the Future of Strategic Communications in NATO. October 16, 2025. URL: https://www.act.nato.int/article/stratcom-coe-2025/ (дата звернення: 02.02.2026).

241. Реагування Підрозділу стратегічних комунікацій ЄСЗС на FIMI у 2023 році. URL: https://euvsdisinfo.eu/ (дата звернення: 02.02.2026).

242. EUvsDisinfo. Disinformation Cases Database. URL: https://euvsdisinfo.eu/disinformation-cases/ (дата звернення: 02.02.2026).

243. Hybrid CoE. European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats. URL: https://www.hybridcoe.fi/ (дата звернення: 02.02.2026).

244. Медицький І. Б. Запобігання злочинності : навч. посіб. Івано-Франківськ: ДУВС Прикарпатський юридичний інститут, 2008. 231 с.

245. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 22.05.2022 р. № 2265-IX. Дата оновлення: 23.09.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text (дата звернення: 02.02.2026).

246. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII. Дата оновлення: 01.08.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text (дата звернення: 02.02.2026).

247. Порядок створення та діяльності системи оперативно-технічного управління електронними комунікаційними мережами загального користування та Національного центру оперативно-технічного управління електронними комунікаційними мережами України для цілей оборони та безпеки держави в умовах надзвичайної ситуації, надзвичайного або воєнного стану: затв. Постановою КМУ від 24 січня 2025 р. № 75. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75-2025-%D0%BF#Text (дата звернення: 02.02.2026).

248. Мельниченко В. С. До питання кримінально-правових та кримінологічних засад протидії глорифікації збройної агресії РФ в Україні. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 158-161.

249. Пам'ятка «Кримінальна відповідальність особи за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників (стаття 436^2 КК). *Право в умовах війни*. URL: https://law-in-war.org/pamyatka-kryminalna (дата звернення: 02.02.2026).

250. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія; за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2017. 252 с.

251. Кіберполіція України: офіційний сайт. URL: https://cyberpolice.gov.ua/.

252. Ситуаційний центр забезпечення кібербезпеки СБУ: офіційний сайт СБУ. URL: https://ssu.gov.ua/sytuatsiinyi-tsentr-zabezpechennia-kiberbezpeky (дата звернення: 02.02.2026).

253. Рябчинська О. П., Плутицька К. М. Протидія колабораційній діяльності правоохоронними органами. *Наукові інновації та передові технології*. Серія Право. 2025. Вип 12 (52). С. 2880-2890.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ ЇЇ РЕЗУЛЬТАТІВ

1. Копча В. В. Кримінально-правові та кримінологічні завдання аналізу глорифікації агресора (стаття 436^2 Кримінального кодексу України). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. № 47. Том 1. С. 230-236. DOI: 10.31359/2079-6242-2024-47-230.

2. Копча В. В. Від споживання до відтворення: кримінологічні механізми перетворення реципієнтів російської пропаганди на активних суб'єктів виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії рф проти України та глорифікації її учасників (ст. 436^2 КК України). *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2025. Вип. 77. С. 103-106. DOI: 10.32782/2307-1745.2025.77.21.

3. Копча В. В. Глорифікатор російської агресії: кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене статтею 436^2 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник УжНУ*. Серія: Право. 2025. Вип. 91. Ч. 4. С. 95-99. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.11.

4. Копча В. В. До питання розробки системи заходів запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників (ст. 436^2 КК України). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2025. Вип. 50. С. 221-228. DOI: 10.31359/2079-6242-2025-50-221.

5. Kopcha V. Manifestations of latency in the justification, recognition of the lawfulness, and denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. *Наука у мінливому світі: актуальні дослідження молодих науковців*: матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2023 р.). Харків: Право, 2023. С. 92-93.

6. Копча В. В. Деякі проблеми реалізації кримінальної відповідальності за дії, пов’язані з глорифікацією агресора (за статтею 436-2 Кримінального кодексу України). *Право і суспільство: актуальні питання і перспективи розвитку:* матеріали VIII Міжн. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 7 груд. 2023 р.). Полтава. 2023. С. 160-161.

7. Копча В. В. Деструктивний вплив на інформаційну безпеку держави внаслідок вчинення злочину, передбаченого статтею 436^2 Кримінального кодексу України. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матеріали міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків: Майдан, 2024. С. 154-157.

8. Копча В. В. Аналіз чинників, що зумовлюють латентність кримінального правопорушення, передбаченого статтею 436-2 Кримінального кодексу України. *Право і правоохоронна діяльність: актуальні проблеми та перспективи розвитку:* матеріали IX Міжн. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 5 груд. 2024 р.). Полтава. 2024. С. 184-186.

Додаток Б

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Всеукраїнська науково-практична конференція «*Наука у мінливому світі: актуальні дослідження молодих науковців*» (м. Харків, 17 трав. 2023 р.). Форма участі – заочна.

2. Міжнародна науково-практична конференція «*Право і суспільство: актуальні питання і перспективи розвитку»* (м. Полтава, 7 груд. 2023 р.). Форма участі – очна.

3. Міжнародний науково-практичний круглий стіл «*Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*» (Харків, 21 червня 2024 р.). Форма участі – заочна.

4. Міжнародна науково-практична конференція «*Право і правоохоронна діяльність: актуальні проблеми та перспективи розвитку»* (м. Полтава, 5 груд. 2024 р.). Форма участі – очна.

Додаток В

Анкета для опитування працівників Національної поліції України щодо питань латентності кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436² КК України

1. Яка, на Вашу думку, кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436² КК України, не реєструються правоохоронними органами?

а) Дуже високий (не реєструється понад 80 % реально вчинених кримінальних правопорушень);

б) Високий (не реєструється від 50 % до 80 % реально вчинених кримінальних правопорушень);

в) Помірний (не реєструється від 25 % до 50 % реально вчинених кримінальних правопорушень);

г) Низький (не реєструється від 10 % до 25 % реально вчинених кримінальних правопорушень);

д) Дуже низький (до реєстрації не потрапляють менше 10% реально вчинених кримінальних правопорушень);

е) Важко відповісти;

є) Інше.

2. Вкажіть, які чинники, на Вашу думку, сприяють латентності кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436² КК України? (Ви можете обрати кілька варіантів відповідей)

а) Незнання про кримінальну відповідальність за глорифікацію ворога та його дій;

б) Небажання «втрачати час» на участь у розслідуванні і судовому розгляді справи;

в) Вчинення кримінального правопорушення близькою особою;

г) Велика завантаженість роботою в правоохоронних органах у зв’язку з розслідування тяжких чи особливо тяжких злочинів;

д) Складно відповісти;

е) Інше.

3. Якщо у питанні № 2 Ви обрали варіант «Небажання «втрачати час» на участь у розслідуванні і судовому розгляді справи», то які саме чинники найбільше впливають на латентність зазначених правопорушень?

а) Труднощі у проведенні оперативно-розшукових дій;

б) Складність у доведенні вчинення цього діяння;

в) Нереєстрація правоохоронними органами кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436^2 КК України, у зв'язку з відсутністю перспективи;

г) Складно відповісти;

д) Інше.

4. Які заходи Ви могли б запропонувати для зменшення поширення кримінального правопорушення передбаченого статтею 436^2 КК України?

а) Виховна робота серед дітей та молоді;

б) Просвітницька робота серед населення (інформування про наявність кримінальної відповідальності);

в) Протидія фейкам та інформаційно-психологічним спеціальним операціям;

г) Складно відповісти;

д) Інше.